

**Jadwiga Guzowska, Ewa Jagiełło, Beata Kawalec, Beata Kucharska,
Aneta Paszkiewicz, Agnieszka Szumera, Maria Szymańska**

PROGRAM NAUCZANIA DLA KLAS I-III SZKOŁY PODSTAWOWEJ

ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA



CHEŁM 2014

Recenzja naukowa:

prof. dr hab. Anna Klim-Klimaszewska, Uniwersytet Przyrodniczo
–Humanistyczny w Siedlcach

prof. dr hab. Teresa Zubrzycka-Maciąg, Uniwersytet im. M. Curie-
Skłodowskiej w Lublinie

Zespół Autorski:

Jadwiga Guzowska, Ewa Jagiełło, Beata Kawalec, Beata Kucharska,
Aneta Paszkiewicz, Agnieszka Szumera, Maria Szymańska

Konsultacja merytoryczna:

Wiesława Buk, Katarzyna Dubienko, Bożena Goszczyńska, Mariola
Kamińska, Małgorzata Łoza, Katarzyna Łusiak, Elżbieta Miterka, Agnieszka
Przebierowska, Ewa Staropiętka-Kuna, Małgorzata Stryjecka

Redakcja:

Beata Kucharska, Elżbieta Miterka, Agnieszka Szumera

Skład i łamanie:

Grzegorz Olszanowski

Opracowanie graficzne:

Mariusz Maciuk

Tomasz Zagańczyk

ISBN 978-83-61149-07-1

STRUKTURA PROGRAMU „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”

I. WPROWADZENIE	5
II. UZASADNIENIE	8
II.1. EDUKACJA NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU DZIECKA (EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT)	8
II.1.1. W świetle definicji i obowiązującej dokumentacji.....	8
II.1.2. Polska „Strategia Zrównoważonego Rozwoju”	9
II.1.3. Wskazówki UNESCO odnośnie szkolnych programów nauczania na rzecz Zrównoważonego Rozwoju	13
II.2. TEORIA WIELOSTRONNEGO KSZTAŁCENIA W. OKONIA.....	16
II.3. KONSTRUKTYWIZM SPOŁECZNO-KULTUROWY J.S. BRUNERA.....	18
II.4. MODEL NAUCZANIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W PROGRAMIE „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”.....	20
II.5. KONCEPCJA PROGRAMU „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”	21
II.5.1. Komponenty modelu edukacji do Zrównoważonego Rozwoju programu „Zrównoważona szkoła”	22
II.5.2. STRUKTURA PROGRAMU „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”	23
III. CELE KSZTAŁCENIA – OGÓLNE I SZCZEGÓŁOWE	24
III.1. W KONTEKŚCIE PODSTAWY PROGRAMOWEJ	24
III.2. W KONTEKŚCIE KSZTAŁCENIA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	25
III.2.1. Cele ogólne EZR w programie „Zrównoważona Szkoła”	26
III.2.2. Cele szczegółowe EZR w programie „Zrównoważona Szkoła”	27
IV. MATERIAŁ NAUCZANIA	31
IV.1. FILAR KULTURY	36
IV.2. FILAR SPOŁECZEŃSTWA.....	72
IV.3. FILAR EKONOMII	97
IV.4. FILAR EKOLOGII	145
V. STRATEGIE NAUCZANIA – UCZENIA SIĘ	169
V.1. METODY I FORMY PRACY Z UCZNIEM.....	169
V.2. KONSTRUKTYWISTYCZNY MODEL NAUCZANIA.....	170
V.3. PRACA Z UCZNIEM ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI.....	172
V.4. WSPOMAGANIE ROZWOJU DZIECKA MŁODSZEGO W ZWIĄZKU Z OBNIŻENIEM OBOWIĄZKU WIEKU SZKOLNEGO	176

VI. UWAGI WDROŻENIOWE	179
VI.1. FILAR KULTURY	180
VI.2. FILAR SPOŁECZEŃSTWA.....	185
VI.3. FILAR EKONOMII	191
VI.4. FILAR EKOLOGII	199
VII. WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA CELÓW KSZTAŁCENIA PROGRAMU NAUCZANIA „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”	204
VII.1. WSPÓLZALEŻNOŚĆ KULTURY, SPOŁECZEŃSTWA, EKOLOGII I EKONOMII.....	205
VII.2. OBYWATELSTWO ZRÓWNOWAŻONEGO ŚWIATA. PRAWA I OBOWIĄZKI, UCZESTNICTWO I WSPÓŁPRACA	206
VII.3. DLA PRZYSZŁYCH POKOLEŃ – ICH POTRZEBY I PRAWA	206
VII.4. RÓŻNORODNOŚĆ ZRÓWNOWAŻONEGO ŚWIATA – KULTUROWA, SPOŁECZNA, EKOLOGICZNA I EKONOMICZNA.....	207
VII.5. RÓWNOWAGA – JAKOŚĆ ŻYCIA, RÓWNOŚĆ I SPRAWIEDLIWOŚĆ SPOŁECZNA	207
VII.6. WPROWADZENIE ZMIAN NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	207
VII.7. PLANOWANIE PRZYSZŁOŚCI WG ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	208
VIII. ZAŁOŻENIA EWALUACYJNE I SPOSOBY OCENIANIA	209
IX. MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE	213

Niniejszy program nauczania „Zrównoważona szkoła” jest zgodny z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 18 czerwca 2014 r., poz. 803).

Dopełnieniem programu jest suplement pt. „Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata”, będący szerszym omówieniem koncepcji Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju (EZR) jako strategii nauczania i uczenia się.

I. WPROWADZENIE

Program nauczania (z łac. *curriculum* – 'tor wyścigu rydwanów') zakłada: cel, drogę do tego celu oraz środek jego realizacji¹. W zależności od przyjętych koncepcji pedagogicznych pojęcie programu jest różnie interpretowane i opisywane. Hanna Komorowska wskazuje, że w tej różnorodności istnieją zawsze elementy wspólne, jak „zgodność co do tego, że program to pewien plan działania, czyli dokument wskazujący strategię osiągania założonych celów, a strategię włączają zazwyczaj to, co określamy jako droga do celu i środki jego realizacji”².

W układzie treści programowych programu „Zrównoważona szkoła” przyjęto strukturę według Stanisława Dylaka, który proponuje dosyć otwartą definicję programu jako „ogół doświadczeń edukacyjnych zaplanowanych dla ucznia i nauczyciela, które mają doprowadzić ucznia do osiągnięcia określonych stanów, bądź umożliwić mu doświadczenie określonych przeżyć poznawczych i emocjonalnych”³.

Koncepcja naszego programu na rzecz Zrównoważonego Rozwoju dziecka na I etapie edukacyjnym opiera się na:

- 1. koncepcji Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju,**
- 2. teorii wielostronnego kształcenia W. Okonia,**
- 3. koncepcji konstrukttywizmu społeczno-kulturowego J.S. Brunera.**

I. 1. Formuła interdyscyplinarna, czyli uwzględnienie w programie treści nauczania z zakresu wszystkich edukacji ujętych w Podstawie Programowej dla I etapu kształcenia w przyjętym modelu edukacyjnym na rzecz zrównoważonego rozwoju dziecka kładzie nacisk na:

- rozwijanie kompetencji językowych i komunikacyjnych,
- kształcenie kompetencji w zakresie nauk matematyczno-przyrodniczych i technicznych,
- wprowadzenie treści nauczania zgodnie z przyjętym innowacyjnym modelem edukacyjnym dla Zrównoważonego Rozwoju autorskiej koncepcji (przenikanie się wzajemne treści z zakresu: ekonomii w tym przedsiębiorczości, kultury, aksjologii, ekologii, życia społecznego – zgodnie z etapem rozwojowym dziecka, z uwzględnieniem jego potencjalnych potrzeb edukacyjnych),

¹ H. Komorowska, *O programach w kształceniu ogólnym i zawodowym*, Warszawa 2012, s. 19-20.

² Tamże.

³ S. Dylak, *Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania*, Warszawa 2000, s. 33.

- kształtowanie postawy kreatywności dziecka zgodnie z jego zainteresowaniami i predyspozycjami oraz tzw. kompetencji przyszłości, niezbędnych do funkcjonowania w przyszłości jako świadomego ekologicznie, społecznie, moralnie i kulturowo człowieka z poczuciem odpowiedzialności za przyszłość swojej „małej” i „dużej” Ojczyzny oraz świata,
- kształtowanie i doskonalenie krytycznego myślenia zgodnie z przyjętymi zasadami konstruktywizmu,
- praktyczne zastosowanie teorii wszechstronnego rozwoju w kontekście przyjętego modelu edukacyjnego na rzecz zrównoważonego rozwoju dziecka (zarówno takiego którego rozwój przebiega bez zakłóceń, jak i takiego które z powodu zaburzeń rozwojowych, doświadczanej niepełnosprawności, wreszcie ogólnych czy też specjalnych uzdolnień mieści się grupie osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi).

I. 2. Indywidualizacja procesu nauczania – uczenia się, czyli dostrzeżenie indywidualnych różnic pomiędzy poszczególnymi uczniami w zakresie umiejętności, zdolności, potrzeb i zainteresowań, a następnie tworzenie im warunków do wszechstronnego rozwoju dokonującego się w procesie nauczania-uczenia się poprzez⁴:

- akwizycję wiedzy (pośrednią i bezpośrednią, formalną i nieformalną), odkrywanie i dociekanie, przeżywanie i działanie⁵,
- różnicowanie metod, technik nauczania, modeli interakcyjnych i tempa pracy stosownie do potrzeb, zainteresowań oraz możliwości umysłowych poszczególnych uczniów, w tym również uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
- indywidualizowanie procesu nauczania - uczenia się.

Dla ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, posiadającego właściwą opinię (orzeczenie) poradni psychologiczno-pedagogicznej lub innej poradni specjalistycznej, powinny być dostosowane wymagania edukacyjne do jego indywidualnych potrzeb i możliwości w oparciu o wskazania zawarte w wyżej wymienionych dokumentach. Jako zakres minimalnych treści wymaganych dla uczniów ze SPE Autorki programu „Zrównoważona szkoła” proponują treści w zakresie podstawowym umieszczone w kolumnie czwartej tabeli „Materiał Nauczania”. Nauczyciel powinien dostosować wymagania edukacyjne w zależności od potrzeb indywidualnych ucznia.

⁴ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 191.

⁵ W. Okoń, *Podstawy wykształcenia ogólnego*, Warszawa 1967, s. 82-95.

Charakterystyka rozwoju dziecka

W programie „Zrównoważona szkoła” oparto się na charakterystyce rozwoju dziecka przyjętej za J. Trempałą, który wyróżnił następujące sfery rozwoju dziecka w okresie średniego dzieciństwa:

- rozwój fizyczny,
- rozwój motoryczny,
- rozwój poznawczy,
- rozwój sprawności językowych i komunikacyjnych,
- rozwój emocjonalny,
- rozwój społeczny,
- rozwój moralny,
- rozwój osobowości,
- rozwój aktywności⁶.

Realizując program, należy uwzględniać możliwości rozwojowe dziecka oraz jego indywidualne i społeczne potrzeby adekwatnie do jego sfer rozwoju, które znalazły odzwierciedlenie w treściach kształcenia, proponowanych metodach i technikach na poziomie podstawowym i rozszerzonym.

Opracowany suplement dla nauczyciela „Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata” stanowi komponent programu, w którym znalazły się propozycje tematyczne integrujące powyższe sfery rozwoju dziecka w obszarze koncepcji wielostronnego kształcenia, konstruktywizmu oraz koncepcji Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju. Warto również podkreślić, że tego typu integracja znalazła wyraz w samym programie nauczania.

⁶ Cyt. za: M. Kielar-Turska, *Średnie dzieciństwo – wiek przedszkolny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki*, red. J. Trempała, Warszawa 2011, s. 230-232.

II. UZASADNIENIE

II.1. EDUKACJA NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU DZIECKA (EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT)

II.1.1. W świetle definicji i obowiązującej dokumentacji

Zrównoważony Rozwój (ZR) ma na celu poprawę jakości życia społeczeństwa i rozwój gospodarczy przy jednoczesnej dbałości o ochronę środowiska przyrodniczego i zasobów naturalnych Ziemi. Koncepcja ta zakłada międzynarodową współpracę w obrębie głównych obszarów życia ludzkiego, jak: społeczeństwo, gospodarka i ekologia.

Zrównoważony Rozwój (*SD – Sustainable Development*) zgodnie z „The Brundtland Commission Report, Our Common Future” (1987), rozumiany jest jako rozwój, który wychodzi naprzeciw potrzebie współczesności bez negatywnego odniesienia do aktualizacji możliwości przyszłych pokoleń w zakresie realizacji ich potrzeb. Uzupełnieniem do tego pojęcia jest ujęcie Heleny Bergsten w „Chalmers Annual Report” z 2006 roku, w którym jest on postrzegany jako globalna perspektywa bądź wizja stwarzająca miejsce dla wielu różnych „starting points”⁷.

W raporcie UNESCO, podsumowującym pierwsze pięć lat przebiegu i wdrażania ogłoszonej przez ONZ Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju (EZR) (2005–2014), zwrócono uwagę na to, że różnorodne podejście do tej koncepcji jest determinowane warunkami i wyzwaniem danego kraju czy regionu.

Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju bazuje na poczuciu odpowiedzialności zarówno za aktualne relacje i współzależność w wymiarze światowym, jak i też za dziedzictwo dla przyszłych pokoleń.

Edukację dla Zrównoważonego Rozwoju rozumiemy zgodnie z raportem UNESCO jako realizację następujących celów nauczania:

- 1) kształtowanie świadomości na temat powiązań problematyki kulturalnej, społecznej, ekonomicznej i ekologicznej,
- 2) kształtowanie umiejętności niezbędnych do poprawy stanu środowiska w wymiarze lokalnym i globalnym (na poziomie kultury, społeczeństwa, ekologii i ekonomii),

⁷ I. Pramling Samuelsson, Y. Kaga, *Introduction*, [w:] *The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008, s. 10.

- 3) kształtowanie postawy zainteresowania i troski o jakość środowiska, rozumianego jako: przyrody, społeczeństwa i jego wytworów (w wymiarze lokalnym i globalnym) jednostek, grup i społeczeństw⁸.

II.1.2. Polska „Strategia Zrównoważonego Rozwoju”

Konferencję w Rio de Janeiro pt. „Środowisko i Rozwój” w 1992 roku możemy uznać za początek zainteresowania świata ideą Zrównoważonego Rozwoju. Wydarzenie to ze względu na obecność przedstawicieli aż 179 państw zyskało miano „Szczytu Ziemi”.

Wówczas wydawało się, że nastąpi jakiś gwałtowny proces - zmiana na skalę globalną, a świat rzeczywiście zrozumie, że planeta Ziemia jest wspólnym dobrem i należy o nią dbać, zachowując rozsądek i rozwagę w jej eksploatacji. Wspólnie uzgodniono międzynarodową politykę odnośnie rozwoju populacji ludzkiej, akcentując solidarność i odpowiedzialność jako elementy współpracy w zakresie powszechności edukacji i kultury dla wszystkich mieszkańców Ziemi.

Zasady Zrównoważonego Rozwoju przyjęte w Deklaracji w sprawie Środowiska i Rozwoju na Szczytcie Ziemi w czerwcu 1992 roku:

1. Człowiek jest podmiotem Rozwoju Zrównoważonego i posiada prawo do zdrowego i produktywnego życia w harmonii z naturą.
2. Państwa posiadają, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych i zasadami prawa międzynarodowego, suwerenność w dysponowaniu swymi zasobami tak, jak im to określają ich narodowe polityki ekologiczne i rozwojowe, ale też odpowiedzialność za zagwarantowanie, że ich działania w obrębie ich prawa i kontroli nie będą powodować szkód ekologicznych w innych krajach lub na terenach znajdujących się poza ich jurysdykcją.
3. Muszą zostać zagwarantowane prawa do rozwoju społeczeństw z zachowaniem sprawiedliwego prawa do zaspokojenia potrzeb ekologicznych i rozwojowych przyszłych pokoleń.
4. Dla osiągnięcia celów Rozwoju Zrównoważonego ochrona środowiska będzie stanowić integralną część procesu rozwoju i nie może być rozpatrywana oddzielnie.
5. Wszystkie Państwa i wszyscy obywatele będą współpracować w realizacji podstawowych zadań w przeciwdziałaniu ubóstwu, jako niezbędnemu warunkowi Rozwoju Zrównoważonego, dla redukcji dysproporcji w standardach warunków życia i lepszemu zaspokajaniu potrzeb większości ludzkości.
6. Specjalny priorytet będzie ustanowiony dla uwzględnienia sytuacji i potrzeb krajów rozwijających się, szczególnie krajów najmniej rozwiniętych oraz najbardziej wrażliwych ekologicznie. Działania międzynarodowe powinny też uwzględniać potrzeby i interes wszystkich krajów.
7. Państwa będą współpracować w duchu partnerstwa globalnego dla ochrony, zachowania i odbudowy zdrowia i integralności ekosystemu Ziemi. Biorąc pod uwagę

⁸ Por. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji dla XXI w. pod przewodnictwem Jacques'a'a Delorsa: *Edukacja - jest w niej ukryty skarb*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Wyd. UNESCO, Warszawa 1998, s.69-71.

- różny udział w degradacji środowiska globalnego, Państwa przyjmują wspólną ale zróżnicowaną odpowiedzialność. Kraje rozwinięte przyjmują do wiadomości swą odpowiedzialność za globalny rozwój zrównoważony, biorąc pod uwagę presję, jaką ich społeczeństwa wywierają na środowisko globalne, oraz technologie i zasoby finansowe będące w ich posiadaniu.
8. Dla osiągnięcia Rozwoju Zrównoważonego i wyższej jakości życia ludności, Państwa zredukują lub wyeliminują nie zrównoważone trendy konsumpcji i produkcji oraz będą promować odpowiednie polityki demograficzne.
 9. Państwa powinny współpracować na rzecz endogenicznego wzmocnienia instytucjonalnego na rzecz Zrównoważonego Rozwoju poprzez poprawę naukowego zrozumienia i wymianę wiedzy naukowej i technologicznej oraz poprzez przyspieszenie rozwoju, adaptacji, rozpowszechniania i transferu technologii, w tym technologii nowych i innowacyjnych.
 10. Problemy ekologiczne są najskuteczniej rozwiązywane jeśli uczestniczą w procesie wszyscy zainteresowani obywatele na odpowiednim poziomie. Na poziomie krajowym każdy obywatel będzie miał odpowiedni dostęp do informacji związanych ze środowiskiem, znajdujących się w posiadaniu władzy publicznej, w tym informacji o niebezpiecznych substancjach i działalności w strefie oddziaływania tej władzy oraz informacji o możliwościach uczestnictwa w procesie podejmowania decyzji. Państwa będą pomagać w podnoszeniu świadomości społecznej poprzez tworzenie warunków do dostępności informacji. Zapewniony będzie dostęp do postępowania sądowego i administracyjnego w tym rekompensat i naprawy szkód.
 11. Państwa będą rozwijać legislację ekologiczną. Standardy środowiskowe, cele i priorytety zarządzania powinny właściwie oddawać kontekst rozwojowy i ekologiczny, do którego mają zastosowanie. Standardy stosowane przez niektóre kraje mogą być niestosowalne lub powodować nieuzasadnione koszty ekonomiczne i społeczne w innych krajach, w szczególności w krajach rozwijających się.
 12. Państwa powinny współpracować dla wypromowania wspomagającego i otwartego międzynarodowego systemu ekonomicznego, który prowadziłby do wzrostu gospodarczego i zrównoważonego rozwoju we wszystkich krajach i lepiej przeciwdziałałby problemom ekologicznym. Środki polityki handlowej stosowane do celów ekologicznych nie powinny stanowić sposobów arbitralnej i nieuzasadnionej dyskryminacji lub ukrytych restrykcji w handlu międzynarodowym. Wszelkie jednostronne działania związane z problemami ekologicznymi poza jurysdykcją kraju importera powinny być zakazane. Wszystkie działania ekologiczne dotyczące transgranicznych i globalnych problemów środowiskowych, będą rozwiązywane w drodze konsensusu.
 13. Państwa będą rozwijały narodowe legislacje w zakresie odpowiedzialności za szkody środowiskowe i za zanieczyszczanie oraz rekompensat dla poszkodowanych. Państwa będą też współpracować w sposób bardziej zdecydowany i przyspieszony dla dalszego rozwoju międzynarodowej legislacji w zakresie odpowiedzialności i rekompensat za szkody ekologiczne spowodowane działalnością wewnątrz ich jurysdykcji i kontroli na terenach pozostających poza ich jurysdykcją.
 14. Państwa powinny efektywnie współpracować w celu zapobiegania lokowania i transferu do innych Państw działalności i substancji mogących spowodować znaczące szkody ekologiczne i szkodliwych dla zdrowia ludzkiego.
 15. Państwa będą szeroko stosować prewencyjny sposób podejścia do ochrony środowiska w zależności od ich możliwości. W przypadku występowania zagrożenia poważnymi i nieodwracalnymi szkodami dla środowiska, brak niepodważalnego uzasadnienia naukowego nie będzie traktowany jako usprawiedliwienie dla

- odkładania na później efektywnych kosztowo działań zapobiegających degradacji środowiska.
16. Władze państwowe powinny dążyć do wypromowania internalizacji kosztów ekologicznych i stosowania instrumentów ekonomicznych, opartych na założeniu, że zanieczyszczający powinien, z zasady, ponosić koszty swych zanieczyszczeń, odpowiednio do interesu publicznego i bez zakłócania toku handlu i inwestycji międzynarodowych.
 17. Oceny oddziaływania na środowisko, jako instrument krajowy, będą stosowane do projektowanych rodzajów działalności, mających negatywny wpływ na środowisko i poddawanych decyzjom kompetentnych władz krajowych.
 18. Państwa powinny bezzwłocznie notyfikować inne Państwa o wszystkich klęskach żywiołowych oraz o innych zagrożeniach mogących powodować nagłe szkodliwe oddziaływanie na środowisko w tych Państwach. Społeczność międzynarodowa podejmie wszelkie kroki w zakresie pomocy Państwom poszkodowanym.
 19. Państwa powinny zapewnić wyprzedzające i punktualne notyfikowanie oraz odpowiednią informację innym Państwom, potencjalnie zagrożonych działaniami, które mogą mieć szkodliwe oddziaływanie transgraniczne a także będą prowadziły w dobrej wierze konsultacje z tymi krajami.
 20. Kobiety odgrywają witalną rolę w zarządzaniu środowiskiem i w rozwoju. Ich pełne uczestnictwo jest niezbędnym dla osiągnięcia Zrównoważonego Rozwoju.
 21. Kreatywność, idealizm i odwaga młodzieży świata powinny być mobilizowane do wykuwania partnerstwa globalnego dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju i zapewnienia wszystkim lepszej przyszłości.
 22. Ludność tubylcza i jej wspólnoty oraz inne społeczności lokalne odgrywają witalną rolę w zarządzaniu środowiskiem i w rozwoju z uwagi na ich wiedzę i tradycje. Państwa powinny odkrywać i wspierać ich tożsamość, kulturę i interesy oraz umożliwić im udział w osiąganiu Zrównoważonego Rozwoju.
 23. Środowisko i zasoby naturalne ludności, znajdującej się w opresji, okupacji lub niewoli powinny być chronione.
 24. Działania wojenne są w sposób nierozłączny destrukcyjne dla rozwoju zrównoważonego. Państwa, w związku z tym powinny respektować prawo międzynarodowe, zapewniając ochronę środowiska w czasie konfliktów zbrojnych oraz współdziałać przy dalszym rozwoju tego prawa.
 25. Pokój, rozwój i ochrona środowiska są wzajemnie powiązane i niepodzielne.
 26. Państwa będą rozwiązywać wszystkie dysputy ekologiczne w sposób pokojowy i przy zastosowaniu odpowiednich środków w nawiązaniu do Karty Narodów Zjednoczonych.
 27. Państwa i społeczeństwa będą współpracować w dobrej wierze i w duchu partnerstwa w wypełnianiu zasad zawartych w Deklaracji oraz w dalszym rozwoju prawa międzynarodowego w dziedzinie Zrównoważonego Rozwoju⁹.

Efektom tej konferencji były przyjęte przez kraje uczestniczące dokumenty, zalecające wdrażanie koncepcji Zrównoważonego Rozwoju (ZR). Przykładowo – w Polsce takie zalecenia pojawiły się w większości dokumentów dotyczących ochrony środowiska oraz w Konstytucji

⁹ Cyt. za: Strategia Zrównoważonego Rozwoju do roku 2025 w Polsce, s. 10-11, [data dostępu: 10-30.05.2014].

Rzeczypospolitej Polskiej (rozdz. I, art.5: „Rzeczypospolita Polska (...) zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”)¹⁰.

Lata 2004–2014 określono mianem „Dekady Zrównoważonego Rozwoju”.

Najnowszym polskim dokumentem państwowym nt. Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju (EZR) jest „Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej przez Edukację do Zrównoważonego Rozwoju”, która z inicjatywy Ministerstwa Środowiska (Departament Informacji o Środowisku) stała się podstawą do pracy w 2012 r. nad ekspertyzą stanu faktycznego polskiej EZR¹¹.

Opracowany przez Autorki program pt.: „Zrównoważona szkoła” nawiązuje do przyjętej przez Polskę „Strategii Zrównoważonego Rozwoju do roku 2025”, zgodnie z którą treści ZR powinny się znaleźć na wszystkich poziomach nauczania.

Polska „Strategia zrównoważonego rozwoju do roku 2025” odnośnie programów nauczania zakłada:

1. Uczniowie prawie na każdym etapie edukacyjnym mają okazję uczyć się na temat zagadnień związanych z klimatem, różnorodnością biologiczną i wodą.
2. W mniejszym zakresie omawiane są zagadnienia dotyczące stanu i ochrony środowiska, ekologii, rolnictwa i leśnictwa.
3. W najmniejszym zakresie omawiane są zagadnienia energii, katastrof i zrównoważonej urbanizacji¹².

O tym, że jest to jak najbardziej wskazane (oprócz omawianych wcześniej dokumentów) przekonywały też Ewa Gajuś-Lankamer i Anna Maria Wójcik, które przeprowadziły szczegółową analizę Podstawy Programowej Kształcenia Ogólnego wdrażanej w polskiej szkole od roku szkolnego 2009/2010 w kontekście możliwości prowadzenia EZR na wszystkich etapach edukacyjnych zgodnie ze **Strategią EZR Europejskiej Komisji Gospodarczej**.

Warto w tym miejscu powtórzyć za badaczkami, że rzeczywiste efekty tej edukacji nie będą możliwe do osiągnięcia, jeżeli w procesie kształcenia nauczyciele będą skupiali się wyłącznie na przekazywaniu wiedzy. „Skuteczność EZR może być osiągnięta poprzez opracowanie programów

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, rozdz. I, art.5., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/5.htm> [data dostępu - 11.05.2014].

¹¹ Ekspertyza dotycząca Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w Polsce http://ww.mos.gov.pl/kategoria/5125_educacja_dla_zrownowazonego_rozwoju, [data dostępu - 18.05.2014].

¹² Strategia Zrównoważonego Rozwoju do roku 2025 w Polsce, dz. cyt..

nauczania i stosowanie metod, dzięki którym będzie możliwe zajmowanie się konkretnymi problemami i poszukiwaniem możliwych rozwiązań”¹³.

II.1.3. Wskazówki UNESCO odnośnie szkolnych programów nauczania na rzecz Zrównoważonego Rozwoju

Dyskusje oraz analiza podejmowanych działań w ramach koncepcji i założeń zrównoważonego rozwoju nie pozostały bez echa w odniesieniu do **edukacji elementarnej**, zwłaszcza, że zgodnie z „The United Nations Convention on The Rights of The Child” dziecko jest aktywnym uczestnikiem społeczeństwa i wnosi swój wkład w budowanie „tu i teraz” społeczeństwa, konkretnie zaznaczając swoją obecność w świecie¹⁴.

Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju dziecka poważnie traktuje jego perspektywy rozwojowe i ich znaczenie, nadając odpowiedni kształt treściom i pracy z uczeniem. Ponadto jest czymś więcej aniżeli edukacją środowiskową, bowiem kryje w sobie sposobności zaangażowania dziecka w intelektualny dialog, odbywający się na płaszczyźnie ZR w jego praktycznym kształcie. Powinna stwarzać możliwość dziecku poprzez uczenie się kształtowania postaw współczucia i szacunku wobec różnorodności, równości, uczciwości, jako że świat staje się coraz bardziej partycypacyjny i sprzężony.

Obok tradycyjnie omawianej problematyki związanej w zakresie czytania, pisania czy arytmetyki, zwolennicy ZR zalecają omawianie takiej problematyki, jak:

- kształcenie postawy szacunku wobec planety Ziemi i troski o jej ochronę,
- ograniczenie niegospodarności i kształtowanie przedsiębiorczości, np. w obszarze:
 - środowiska – zrównoważona gospodarka zasobami naturalnymi i recykling,

¹³ E. Gajuś-Lankamer, A.M. Wójcik, *Analiza ciągłości edukacji dla zrównoważonego rozwoju w aspekcie środowiskowym na różnych poziomach kształcenia ogólnego w Polsce*, [w:] Borys T. (red.), *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. Tom IV Edukacja dla ładu środowiskowego*, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Wrocław 2010, s.137 -152.

¹⁴ Zob, A Guide to General Comment 7: ‘Implementing Child Rights in Early Childhood’ United Nations Committee on the Rights of the Child United Nations Children’s Fund and Bernard van Leer Foundation, The Hague 2006, http://www.unicef.org/early-childhood/files/Guide_to_GC7.pdf; Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 entry into force 2 September 1990, in accordance with article 49, <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf>; J. Schubert, terredes hommes Germany Help for children in distress, Protecting Environmental Child Rights, http://www.terredeshommes.org/wp-content/uploads/2013/01/tdh_Environmental-Child-Rights_2012-11-final.pdf, [data dostępu: 10-30.05.2014].

- ekonomii – zrównoważone zarządzanie finansami,
 - kultury i społeczeństwa – zrównoważone użytkowanie zasobami dziedzictwa kulturowego oraz kultywowanie tradycji z myślą o przyszłych pokoleniach),
- kształtowanie postaw szacunku, zwłaszcza wobec różnych narodowości i grup etnicznych,
 - wdrażanie do refleksji, aktywności i asertywności,
 - motywowanie dzieci do rozwijania umiejętności rozumienia naukowego i technologicznego,
 - kreowanie poczucia tożsamości mocno ugruntowywanej w kulturze, zwłaszcza bezpośrednio je otaczającej,
 - aktywizowanie społeczne uczniów w duchu przynależności lokalnej (do regionu) i globalnej (do innych mieszkańców Ziemi),
 - stymulowanie kreatywności i innowacyjności poprzez regularne działania twórcze.

Charles Hopkins (dyrektor katedry EZR w UNESCO) przekonywał, że idea Zrównoważonego Rozwoju czasami wydaje się dość abstrakcyjna, ale na pewno nie jest utopijna. Jednym z najlepszych sposobów na kształtowanie postaw Zrównoważonego Rozwoju jest pewna trwałość - stopniowe i konsekwentne edukowanie od najmłodszego wieku. Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju to rzeczywiste problemy uczniów i nauczycieli, takie jak dzielenie się, wsparcie, wzajemna troska o siebie, empatia, czyli to wszystko, co pozwala przejść od „ja” do „my”.

Dlatego tak ważne jest zaczynanie od rozwiązywania własnych lokalnych problemów środowiskowych i społecznych, a z tej perspektywy - próba rozwiązywania problemów globalnych. Profesor mówił też o dobrych praktykach pedagogicznych na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, jak: odpowiedni program nauczania w szkole. „Co jest nauczane i w jaki sposób? Czy staramy się promować demokrację, i - co ważne - czy taki też przyjęliśmy jako nauczyciele model demokracji w klasie. Zastanówmy się też, jakie modele ładu przyjęto w całej szkole? To już będą dobre praktyki Zrównoważonego Rozwoju na poziomie organizacji placówki edukacyjnej” - wyjaśniał profesor Hopkins¹⁵.

Efektywność realizacji tej koncepcji w zglobalizowanym świecie jest uwarunkowana potrzebą objęcia edukacją na rzecz Zrównoważonego Rozwoju rodziców, członków wspólnot, w jakich dzieci żyją. Powinna ona znaleźć odzwierciedlenie w konstruowanych programach dla edukacji

¹⁵ XII Konferencja BBCC, Chełm, 25 - 28 maj 2014. Por. B. Kucharska, M.F. Szymańska, Sprawozdanie z XII Konferencji BBCC „Zrównoważony Rozwój. Kultura. Edukacja”, „Edukacja Elementarna w teorii i w praktyce” 3/2014. nr 33, s. 259-260.

elementarnej, zawierających wychowanie do wartości demokratycznych respektowanych i urzeczywistnianych w środowisku życia społecznego, kulturze, ekonomii i polityce.

Ingrid Pramling Samuelsson i Yoshie Kaga z UNESCO zachęcają, aby pierwsze lata programu szkolnego, zazwyczaj skoncentrowane na problematyce, jak uczyć dziecko czytać, pisać i innych elementach tzw. formalnej edukacji, poświęcić na rozwijanie w dziecku myślenia krytycznego wobec przerostu konsumpcjonizmu poprzez prowadzone kompetentnie dyskusje na temat znanych im produktów żywnościowych, odzieży, zabawek, reklam¹⁶. Te dyskusje powinny dotyczyć tematów w znacznie niższym stopniu zdeterminowanych materialistycznie, stymulować prowadzenie konwersacji na temat solidarności czy też współpracy, promować międzykulturowy aspekt edukacyjny¹⁷.

Edukacja elementarna dla Zrównoważonego Rozwoju powinna być budowana nie tylko na czterech filarach proponowanych przez „The Delors Report” (UNESCO, 1998) – *uczenie się, aby być; uczenie się aby działać; uczenie się, jak się uczyć* i *uczenie się, jak żyć wspólnie*¹⁸, ale na pięciu:

1. *uczenie się, aby wiedzieć* – wymaga znajomości narzędzi służących rozumieniu;
2. *uczenie się, aby postrzegać siebie jako głównego „aktora”* w określaniu pozytywnych efektów dla przyszłości;
3. *uczenie się do życia razem*, w kooperacji z innymi ludźmi we wszystkich podejmowanych działaniach;
4. *uczenie się, aby działać* i być w stanie reagować kreatywnie i odpowiedzialnie we wszystkich środowiskach;
5. *uczenie się w procesie transformacyjnym* z koniecznością doskonalenia szacunku wobec środowiska, solidarności społecznej i tolerancji odrzucającej dyskryminację¹⁹.

Ważne, aby edukacja dziecka dla Zrównoważonego Rozwoju była zakorzeniona w jego codziennym życiu, nauce i zabawie, stanowiąc

¹⁶ I. Pramling Samuelsson, Y. Kaga, *Introduction* [w:] *The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008, s. 12-13.

¹⁷ Zob. I. Pramling Samuelsson and Y. Kaga, *Early Childhood Education to Transform Cultures for Sustainability*, [w:] 2010 STATE OF THE WORLD Transforming Cultures From Consumerism to Sustainability, <http://blogs.worldwatch.org/transformingcultures/wp-content/uploads/2011/02/Early-Childhood-Education-to-Transform-Cultures-for-Sustainability-Samuelsson-and-Kaga.pdf>, s. 57-61, [data dostępu: 10-30.05.2014].

¹⁸ Zob. J. Kujawiński, *Ewolucja szkoły i jej współczesna wizja*, Poznań 2010, s. 50-51.

¹⁹ Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI w. pod przewodnictwem J. Delorsa: *Edukacja - jest w niej ukryty skarb*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Wyd. UNESCO, Warszawa 1998, s. 69-70. Zob. też E. Pressoir, *Preconditions for young children's learning and practice for sustainable development* [w:] *The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008, s. 61. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001593/159355E.pdf>

integralny element całego programu, a nie tylko sprowadzona do przedmiotu oderwanego od jego zawartości²⁰.

Należy też podkreślić za Liu Yan i Liu Fengfeng, iż kompetentnie zaprojektowany, realizowany i ewaluowany program kształcenia na rzecz Zrównoważonego Rozwoju stanowi niezwykle ważny czynnik w kultywowaniu świadomości dziecka, jego wiedzy, wartości, kształtowaniu właściwych zachowań i nawyków (zgodnie z zasadami Zrównoważonego Rozwoju) oraz w stymulowaniu zdolności dziecka²¹. Korelacja i integracja w podejmowanych działaniach edukacyjnych, będących nośnikiem idei zrównoważonego rozwoju, powinna być stale aktualizowana i urzeczywistniana w świecie realnym²².

W konstruowaniu programu kształcenia konieczne jest podkreślenie obok stosowanych zasad: integracji podmiotów szkoły, aktywizacji podmiotów, integracji wartości, integracji płaszczyzn funkcjonowania szkoły, wzbogacania procesu wychowawczego o aktualne problemy kraju ze świata w aspekcie szans rozwoju i zagrożeń dla człowieka – zasady integracji celów i treści dydaktyczno-wychowawczych z wartościami rodziny, środowiska lokalnego, regionu, kraju i świata²³, fundamentem których są diagnozowane obecne potrzeby dziecka, jego zainteresowania, doświadczenia i potencjalne zdolności, oraz mechanizmy motywacyjne, co wiąże się z koniecznością kształcenia nauczycieli na rzecz edukacji zrównoważonego rozwoju²⁴.

II.2. TEORIA WIELOSTRONNEGO KSZTAŁCENIA W. OKONIA

Teoria wielostronnego kształcenia Wincentego Okonia wraz z konstruktywizmem według J.S. Brunera stanowi fundament koncepcji programu „Zrównoważona szkoła”.

Teoria wielostronnego kształcenia zakłada zdolność uczenia się jako podstawę rozwoju harmonijnej osobowości ucznia. **Wielostronne uczenie się** ma na celu odpowiednie przygotowanie uczniów do aktywnego

²⁰ L. Yan, L. Fengfeng, *Building a harmonious society and ECE for sustainable development*, [w:] *The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008, s.47, <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001593/159355E>, [data dostępu: 10-30.05.2014].

²¹ <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001593/159355E.pdf>, s. 47, [data dostępu: 10-30.05.2014].

²² Tamże.

²³ Zob. K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. I, Lublin – Kielce 2003.

²⁴ E. Pressoir, *Preconditions for young children’s learning and practice for sustainable development*, [w:] *The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008, s.61, <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001593/159355E>, [data dostępu: 10-30.05.2014].

i świadomego uczestnictwa w procesie dydaktycznym z jednoczesnym właściwym przygotowaniem do samodzielnego uczenia się w różnych sytuacjach dydaktycznych²⁵. Poznanie rzeczywistości w „duchu” teorii W. Okonia następuje poprzez uczenie się przez przyswajanie lub inaczej uczenie się poznawcze w trzech odmianach:

- 1) spostrzeżeniowe (warunkowane sensorycznie i nabywanie wiedzy) uczenie się problemowe,
- 2) uczenie się przez przeżywanie,
- 3) uczenie się przez działanie.

Wielostronne nauczanie to proces wielostronnego nauczania, który ma na celu oddziaływanie stymulujące aktywność podstawowych funkcji osobowości tj. poznawanie świata i siebie, przeżywanie świata i nagromadzonych w nim wartości oraz zmienianie świata:

"Stąd też w procesie wielostronnego nauczania istotna jest działalność ucznia która w konsekwencji ma wywołać oczekiwane zmiany w nim samym. Zadaniem nauczyciela jest rozbudzenie aktywności intelektualnej (poznawczej), emocjonalnej i praktycznej ucznia z uwzględnieniem strony asymilacyjnej umożliwiającej dzieciom zaznajomienie się z dorobkiem nauki, sztuki i techniki oraz twórczej dając im szansę na wypróbowanie i rozwinięcie własnych zdolności i uzdolnień"²⁶.

Ukierunkowanie perspektywiczne Zrównoważonego Rozwoju na filarach kultury, społeczeństwa, ekonomii i ekologii jest zgodne ze wskazaniem W. Okonia, według którego aktywności ucznia: intelektualna (umysłowa), emocjonalna i praktyczna zorientowane są na urzeczywistnianie konkretnych wartości transformujących otaczającą go rzeczywistość, co warunkuje kształtowanie się spójnej osobowości²⁷.

Jego zdaniem:

„Osobowość jest stopniowo harmonizującą się całością, której podstawowymi funkcjami są: poznawanie świata i siebie, przeżywanie świata i nagromadzonych w nim wartości oraz zmienianie świata”²⁸.

Okoń jako pierwszy podkreślił znaczenie w procesie kształcenia uczuć i woli ucznia, a nie tylko jego intelektu, co w swoim czasie było ideą bardzo rewolucyjną, przełamując dotychczasowy intelektualizm teorii i praktyki edukacyjnej²⁹. Do teorii wielostronnego kształcenia Okonia odwoływał się później Władysław P. Zaczyński, rozwijając zarówno ideę podmiotowości

²⁵ J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 2004; E. Miterka, *Wielostronne uczenie się*, [w:] *Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego*, pod red. J. Karbowniczek, Instytut Wydawniczy Erica, Warszawa 2014, s. 271.

²⁶ E. Miterka, *Wielostronne nauczanie*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt., s. 271.

²⁷ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 191.

²⁸ Tamże, s. 191.

²⁹ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 2003, s. 324-330.

ucznia, jak i koncepcję efektywnego nauczania – uczenia się przez przeżywanie³⁰.

Te klasyczne już dziś teorie pedagogiczne rozwijające proces zaangażowania emocjonalnego ucznia podczas kształcenia pod kierunkiem nauczyciela, jak i samokształcenia – stanowią dla nas pewien punkt wyjścia projektowania sytuacji dydaktycznych z dbałością, by szkoła była miejscem rozwoju emocjonalnego ucznia. To szczególnie ważne przy przyjętej koncepcji niniejszego programu, czyli Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju.

Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju wspomaga poczucie odpowiedzialności w wymiarze ogólnoludzkim. Interpretacja tego kluczowego pojęcia stosowanego w EZR implikuje konieczność odniesienia definicji adekwatnie do przyjętej podstawy teoretycznej konstruowanego programu.

II.3. KONSTRUKTYWIZM SPOŁECZNO-KULTUROWY J.S. BRUNERA

Układ treści zawartych w programie „Zrównoważona szkoła” przyjmuje postać spiralną uzasadnioną psychologicznym rozwojem dziecka. Według J.S. Brunera program kształcenia powinien być tak skonstruowany, aby umożliwić dziecku transfer procesów myślenia z jednego obszaru przedmiotowego do drugiego, kiedy będzie ono konstruktywnie budować własną „żywą” wiedzę na rzeczach, które poznaje i poznało, wiążąc jej aspekty w przekroju horyzontalnym i wertykalnym, doskonaląc zdolności analityczne, krytyczne i pamięciowe w postrzeganiu siebie, drugiego człowieka i świata³¹.

Nauczanie ma zatem naturę czynną a nie bierną. Idee te stanowią rozwinięcie wcześniejszych teorii J. Piageta, L.S. Wygotskiego i J. Deweya, a sam J.S. Bruner określany jest jako „ojciec” uczenia przez odkrywanie³². Według niego najbardziej skuteczne strategie nauczania-uczenia się, to:

- 1) to, co odkrywamy sami, staje się naszą trwałą własnością,
- 2) zastanawiając się nad własnymi błędami, możemy się wiele nauczyć.

W logicznym, dialektycznym i metodycznym konstruowaniu wiedzy i rozwijaniu umiejętności posługiwania się nią ważną rolę odgrywa

³⁰ W.P. Żaczyński, *Uczenie się przez przeżywanie. Rzecz o terapii wielostronnego kształcenia*, Warszawa 1990.

³¹ J.S. Bruner, *The process of Education*, Cambridge, Harvard University Press, 1966, s. 11-16. Zob. też: *Enquiry –based learning, cognitive acceleration and the spiral curriculum: Jerome Bruner’s constructivist view of teaching and learning*, [w:] General Teaching Council for England, Maj 2006, [data dostępu: 10-30.05.2014].

³² S. Dylak, *Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli*, [w:] *Współczesność a kształcenie nauczycieli* (red.) H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, S. Dylak, Warszawa 2000.

„uprawianie aktywności kulturowej”, jak to ujmuje J.S. Bruner w *The Culture of Education* ³³.

Konstrukttywizm jest obecnie głównym nurtem we współczesnej pedagogice. **Edukacyjny model konstrukttywizmu** kładzie równy nacisk na trzy aspekty rozwoju poznawczego:

- **mentalny** (procesy konstruowania wiedzy w głowie ucznia),
- **społeczny** (uczenie się przez współpracę i dyskusję z innymi ludźmi),
- **materialny** (konstruowanie materialnych reprezentacji abstrakcyjnych idei)³⁴.

Renata Michalak pisała, że **wyznacznikiem konstruktivistycznej teorii uczenia się w edukacji wczesnoszkolnej** są:

- 1) postrzeganie dziecka jako osoby niepowtarzalnej, indywidualnej w swym rozwoju,
- 2) rozwój dziecka jest rekonstrukcją jego osobistych doświadczeń,
- 3) stymulacja rozwoju dziecka możliwa jest dzięki podejmowaniu przez niego atrakcyjnych i zróżnicowanych zadań,
- 4) uczenie odbywa się w społecznym i naturalnym kontekście,
- 5) stworzenie dziecku maksymalnie sprzyjających warunków do jego własnej aktywności i rozwijania wielorakich kompetencji z zakresu wszystkich aspektów jego osobowości³⁵.

³³ J.S. Bruner, *The culture of Education*, Cambridge, Harvard University Press, 1997.

³⁴ Por. A. Walat, *O konstrukcjonizmie i 8 zasadach efektywnego uczenia się*, http://meritum.mscdn.pl/meritum/moduly/egzempl/7/7_8_abc.pdf, [data dostępu – 10.06.2014].

³⁵ R. Michalak, *Aktywizowanie ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*, Poznań 2004, s. 21.

II.4. MODEL NAUCZANIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W PROGRAMIE „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”

Najpowszechniejszym modelem Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju jest trójpodział treści na treści z zakresu ekonomii, środowiska i społeczeństwa (rys. 1).



Rys. 1. Zrównoważony rozwój ma trzy filary: środowisko, ekonomię i społeczeństwo.

Schemat obrazuje, że wszystko dzieje się w obrębie „ekosfery”, czyli wspólnego obszaru trzech pól – zrównoważonego środowiska, ekonomii i społeczeństwa.

Taki sposób prezentacji problematyki ZR okazał się jednak niewystarczający, szczególnie jeśli chodzi o edukację w obrębie pola społeczeństwo, które było zbyt obszerne i ogólnikowe zarazem. Stąd też pojawiła się koncepcja tzw. „krzesła zrównoważonego rozwoju” Macera, zgodnie z którym treści zostały ujęte w cztery obszary, tzw. podpory:

1. **ekonomiczna** – wzrost gospodarczy, kapitał naturalny, towary i usługi, praktyki biznesowe, zatrudnienie, jakość życia, wydajność,
2. **społeczna** – instytucje, infrastruktura, edukacja, system prawny, polityka zdrowotna, demokracja, przemysł zbrojeniowy, zasoby ludzkie,
3. **kulturowa** – religia i kultura, etyka i wzorce zachowań, pragnienia/motywacje, rozrywki, prawa/swobody, obowiązki/odpowiedzialność, wartości rodzinne, media,

4. **ekologiczna** – różnorodność biologiczna, ekosystemy i ich mieszkańcy, zagrożone gatunki, gatunki zwornikowe, zanieczyszczenie i odpady, procesy ekologiczne, zasoby naturalne³⁶.

Krzesło stoi na czterech nogach – podporach, a każda z nich jest niezbędna do osiągnięcia równowagi. Jeśli na przykład „podpora ekonomiczna” będzie większa od innych – krzesło stanie się niestabilne i niewygodne.

II.5. KONCEPCJA PROGRAMU „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”

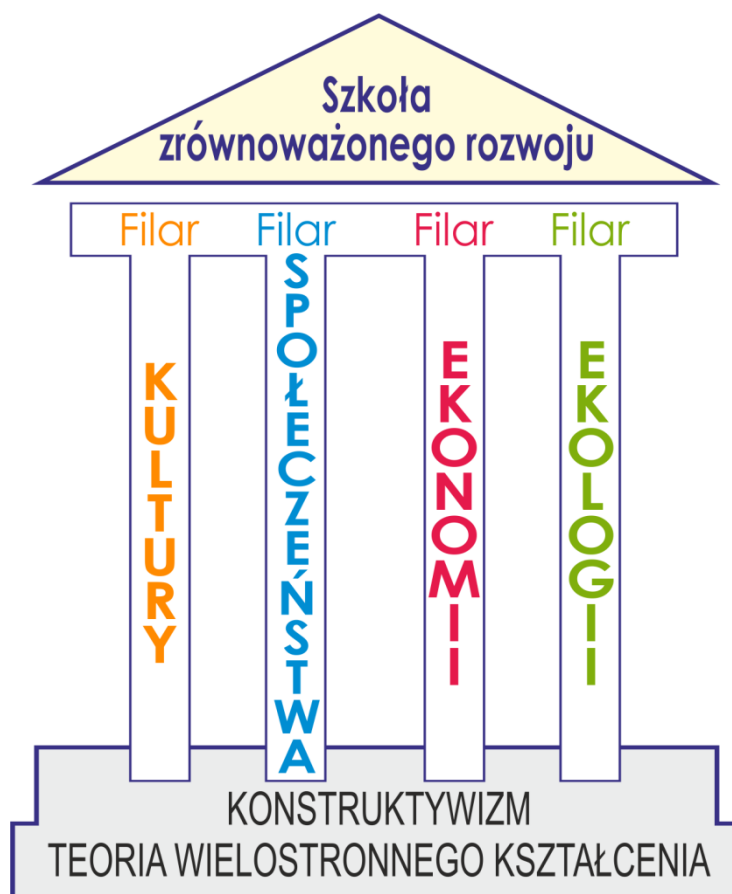
Autorkom programu „Zrównoważona szkoła” zależało przede wszystkim na **holistycznej edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju**, prowadzonej nie tylko w ramach nauczania w szkole, ale też poza jej „murami” poprzez udział uczniów w różnych projektach badawczych i edukacyjnych, happeningach, inscenizacjach oraz akcjach społecznych.

Jest to też zgodne z przyjętą koncepcją i projektowanymi działaniami w czterech głównych obszarach: społecznym i kulturowym, ekologicznym i ekonomicznym.

W świetle powyższych ustaleń **Autorki wypracowały osobny, innowacyjny model EZR programu „Zrównoważona szkoła”**, który odwołuje się do obu poprzednio omawianych – klasycznego trójpolowego i „krzesła zrównoważonego rozwoju” Macera – por. rys. 2.

Jako podstawy programu „Zrównoważona szkoła” Autorki przyjęły konstruktywizm społeczno-kulturowy J.S. Brunera oraz teorię wielostronnego kształcenia W. Okonia. Zrównoważona szkoła opiera się na czterech filarach – 1) kultury, 2) społeczeństwa, 3) ekonomii oraz 4) ekologii. Przy czym **podział ten nie oznacza odrębności** działań w wymienionych obszarach, bowiem **cztery filary „Zrównoważonej szkoły” stanowią wspólne podpory jednej budowli** – żadna z nich nie może zostać zaniedbana ani pominięta, by „Zrównoważona szkoła” była stabilną i mocną konstrukcją.

³⁶ Edukacja ku zmianie: podręcznik edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, www.baltic-edu.pl, pdf. s. 10, [data dostępu: 10-30.05.2014].



Rys. 2. Szkoła zrównoważonego rozwoju opiera się na 4 podstawowych filarach: 1) kultury, 2) społeczeństwa, 3) ekonomii, 4) ekologii.

II.5.1. Komponenty modelu edukacji do Zrównoważonego Rozwoju programu „Zrównoważona szkoła”

1. **Filar kultury** przenika pozostałe obszary, jak: społeczeństwo, ekonomia i ekologia (środowisko naturalne). To wszelkie działania twórcze człowieka, zaznaczającego swoją obecność w świecie. Człowiek, tworząc kulturę, opisuje i obrazuje świat (ludzi, przyrody i zjawisk), odtwarza i tworzy jego elementy (historię, dokonania, idee i etykę, specyfikę regionalną, mikro- i makroświaty itd.). Wychowując dziecko „w kulturze” i „do kultury”, kształtujemy nie tylko jego kreatywność, ale też budujemy podstawy jego tożsamości kulturowej w skali regionalnej i globalnej.
2. **Filar społeczeństwa** odnosi się do tego, co stanowi o wspólnotowości, jak: instytucje i infrastruktura, polityka i edukacja, zasoby ludzkie i zasady życia społecznego. W programie „Zrównoważona szkoła”

staramy się eksponować rolę ucznia jako członka społeczności – rodziny, klasy i szkoły, obywatela „małej” i „dużej” Ojczyzny, odpowiedzialnego za najbliższe środowisko, ale też za całą planetę. Stąd też nauczanie zasad demokracji, szacunku wobec innych kultur i narodowości, odpowiedzialności za środowisko wobec przyszłych pokoleń – propagowanie hasła „Bądź równiacha!” (czyli żyj zgodnie z zadaniami ZR).

3. **Filar ekonomii** to gospodarka (wzrost i kapitał – gospodarczy, naturalny, towary i usługi), przedsiębiorczość, ale to też jakość i styl życia, gdzie obok zysku kluczowymi wartościami powinny być uczciwość i sprawiedliwość. W programie „Zrównoważona szkoła” akcentujemy kluczową rolę wychowania aksjologicznego.
4. **Filar ekologii** to nie tylko różnorodność biologiczna, ekosystemy i ich mieszkańcy, ale to przede wszystkim – świadomość i odpowiedzialność za naszą planetę (zagrożone gatunki, procesy ekologiczne, zasoby naturalne). W programie „Zrównoważona szkoła” ważnym elementem stanowi kształtowanie tzw. etyki ekologicznej.

II.5.2. STRUKTURA PROGRAMU „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”

W strukturze programu „Zrównoważona Szkoła” przyjęto:

1. ścieżki tematyczne na rzecz ZR w obrębie każdej edukacji,
2. zastosowanie metod badawczych, projektów edukacyjnych, happeningów, akcji społecznych i innych skutecznych form kształcenia, jak „ekologiczne teatrzyki”, „zielone szkoły”, projekty, typu: „Zrównoważony konsument”, „Bądź równiacha!” (nawiązanie do tytułowego ZR), „Edukujemy Ekonieboraka!” i inne.

W załączniku do niniejszego programu, czyli w suplemencie pt. „Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata” wybrane innowacyjne formy kształcenia zostały opisane zgodnie z poniższym schematem:

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
-------	-----------------------	-------------------	--------------------

III. CELE KSZTAŁCENIA – OGÓLNE I SZCZEGÓLNE

III.1. W KONTEKŚCIE PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Zgodnie z Podstawą Programową „celem edukacji wczesnoszkolnej jest wspomaganie dziecka w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym, fizycznym i estetycznym. Ważne jest również takie wychowanie, aby dziecko w miarę swoich możliwości było przygotowane do życia w zgodzie z samym sobą, ludźmi i przyrodą. Należy zadbać o to, aby dziecko odróżniało dobro od zła, było świadome przynależności społecznej (do rodziny, grupy rówieśniczej i wspólnoty narodowej) oraz rozumiało konieczność dbania o przyrodę”³⁷.

W Podstawie Programowej podkreśla się również dążenie do ukształtowania systemu wiadomości i umiejętności potrzebnych dziecku do poznawania i rozumienia świata, radzenia sobie w codziennych sytuacjach oraz do kontynuowania nauki w kolejnych klasach szkoły podstawowej.

Celem kształcenia ogólnego w szkole podstawowej jest:

- 1) przyswojenie przez uczniów podstawowego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyki, dotyczących przede wszystkim tematów i zjawisk bliskich doświadczeniom uczniów,
- 2) zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystywania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów,
- 3) kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie,
- 4) zaangażowanie w życie społeczno-kulturowe³⁸.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą:

- 1) **czytanie** – rozumiane zarówno jako prosta czynność, jak i jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i przetwarzania tekstów w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy, rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz uczestnictwo w życiu społeczeństwa,

³⁷ Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 18 czerwca 2014 r., poz. 803)

³⁸ Tamże.

- 2) **myślenie matematyczne** – umiejętność korzystania z podstawowych narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz prowadzenia elementarnych rozumowań matematycznych,
- 3) **myślenie naukowe** – umiejętność formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa,
- 4) **umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w języku obcym**, zarówno w mowie, jak i w piśmie,
- 5) **umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi**, w tym także dla wyszukiwania i korzystania z informacji,
- 6) **umiejętność uczenia się** jako sposób zaspokajania naturalnej ciekawości świata, odkrywania swoich zainteresowań i przygotowania do dalszej edukacji;
- 7) **umiejętność pracy zespołowej**³⁹.

Zadaniem edukacji wczesnoszkolnej, jako procesu rozłożonego na trzy lata, jest przygotowanie dziecka do stopniowego i możliwie łagodnego przeprowadzenia z kształcenia zintegrowanego do nauczania przedmiotowego w klasach IV-VI szkoły podstawowej. Dlatego w klasach I-III szkoły podstawowej konieczne jest uwzględnienie przez nauczycieli i specjalistów pracujących z dziećmi w młodszym wieku szkolnym ich indywidualnych możliwości intelektualnych, emocjonalnych, społecznych i psychofizycznych oraz specjalnych potrzeb edukacyjnych.

III.2. W KONTEKŚCIE KSZTAŁCENIA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Od lat 90. XX w. podejmuje się próby wdrożenia zasad Zrównoważonego Rozwoju na gruncie szkolnictwa polskiego w ramach treści nauczania (głównie programów z zakresu ekologii), jak i angażowania uczniów do szeregu akcji ekologicznych i kulturalnych.

Autorkom tego programu zależało przede wszystkim na holistycznej edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, prowadzonej zarówno w ramach nauczania w szkole, jak też „poza murami szkoły” w ramach udziału uczniów w różnych projektach badawczych i edukacyjnych, happeningach i akcjach społecznych.

Celem nadrzędnym programu „Zrównoważona szkoła” jest kształtowanie tzw. **kompetencji przyszłości**, czyli wiedzy, umiejętności i postaw koniecznych dla świadomego, odpowiedzialnego za siebie i swoje

³⁹ Tamże.

otoczenie młodego człowieka. Kompetencje przyszłości mają mu pomóc w życiu dorosłym wdrażać poznane zasady.

III.2.1. Cele ogólne EZR w programie „Zrównoważona Szkoła”⁴⁰

- Współtworzenie i promowanie środowiska zrównoważonego rozwoju,
- Ukazywanie związku między Zrównoważoną Szkołą a „zrównoważonym światem”,
- Inspirowanie do wypowiedzi na temat powiązań czterech obszarów ZR (przyrodniczego, społecznego, kulturalnego i ekonomicznego),
- Kształtowanie poznania i rozbudzanie świadomości w zakresie nie zrównoważonego funkcjonowania świata,
- Budzenie zainteresowania i szacunku wobec różnorodności biologicznej, społecznej, kulturowej i ekonomicznej,
- Kreowanie sytuacji dydaktycznych sprzyjających doświadczaniu w tematyce ZR,
- Prezentowanie i interpretowanie utworów z listy lektur ZR,
- Aktywizowanie do uczestnictwa w projektach na rzecz Zrównoważonego Rozwoju.

⁴⁰ Opracowane na podstawie wskaźników Zrównoważonego Rozwoju Rządowego Panelu Ekspertów ds. Zrównoważonego Rozwoju Wielkiej Brytanii (*SDEP*) i ich listy kompetencji odnoszących się bezpośrednio do efektów EZR. Cyt. za: A. Batorczyk, *Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju w Polsce i w Wielkiej Brytanii. Rozprawa doktorska*, Warszawa 2013. Por. też <http://www.eduinfo.pl/art.php?action=more&id=2568&idg=26> [data dostępu: 10-30.05.2014].

III.2.2. Cele szczegółowe EZR w programie „Zrównoważona Szkoła”

1. Współzależność kultury, społeczeństwa, ekologii i ekonomii

Uczeń:

- wyjaśnia związki pomiędzy środowiskiem przyrodniczym a działaniami człowieka (np. negatywne – eksploatację zasobów, degradację środowiska, pozytywne – obrazowanie natury w kulturze, tradycja i folklor jako część dziedzictwa społecznego zakorzenionego w przyrodzie, działania na rzecz ochrony środowiska, edukacja dla ZR);
- rozumie, czym jest sprawiedliwość społeczna i wyjaśnia związki pomiędzy nadmiarem w eksploatacji zasobów naturalnych i nadmiernej konsumpcji a funkcjonowaniem biedniejszych warstw społecznych (w swoim kraju oraz w krajach Trzeciego Świata);
- rozumie podstawowe zasady ekonomii, wyjaśniając poznane zjawiska, jak: produkcja, handel i konsumpcja w kontekście zasad Zrównoważonego Rozwoju;
- rozumie i wyjaśnia (w miarę swoich możliwości) związki pomiędzy:
 - 1) **ekonomią a kulturą** (m.in. konieczność ochrony praw autorskich, kultura jako rozrywka i jako dziedzictwo),
 - 2) **ekonomią a przyrodą** (np. eksploataowanie zasobów naturalnych a poszukiwanie alternatywnych źródeł energii, fabryki zanieczyszczające środowisko a te, które są ekologiczne),
 - 3) **ekonomią a społeczeństwem** (np. „pozorna oszczędność” na ekologii dziś a konsekwencje dla przyszłych pokoleń, poprawa jakości życia społeczeństwa nie może się odbywać kosztem innych społeczeństw, promowanie zrównoważonej konsumpcji),
 - 4) **kulturą a przyrodą** (m.in. naśladowanie natury w kulturze, podtrzymywanie tradycji, działania artystów na rzecz Zrównoważonego Rozwoju),
 - 5) **kulturą a społeczeństwem** (jak np. kultura - wspólnym dziedzictwem ludzkości, kultura - językiem świata, udział w akcjach ZR: „Muzyka łączy kontynenty”, „Obrazy natury”, „Lektury ZR”).

2. Obywatelstwo Zrównoważonego Świata. Prawa i obowiązki, uczestnictwo i współpraca

Uczeń:

- deklaruje „Jestem Równiacha!” i przestrzega zasad ZR w codziennym życiu,

- dba o funkcjonowanie swojej grupy rówieśniczej w klasie zgodnie z zasadami ZR oraz sprawdza, czy zasady ZR są przestrzegane w jego szkole⁴¹,
- ma świadomość, że działania na rzecz swojej lokalności (przyrody, społeczności, kultury i gospodarki) są częścią działań na rzecz całego świata,
- angażuje się w działania na rzecz ZR (artystyczne, edukacyjne, charytatywne i in.),
- rozumie ideę propagowania zasad ZR jako nadziei na lepsze jutro dla świata przyrody i ludzi („Zrównoważony świat to świat szczęśliwy!”).

3. Dla przyszłych pokoleń – ich potrzeby i prawa

Uczeń:

- wymienia zasady ZR i współredaguje „Motto Równiachy” oraz „Mały leksykon Zrównoważonego Rozwoju”,
- zastanawia się nad swoim postępowaniem w kontekście zasad ZR - zrównoważonego konsumenta, ekologa, dziedzica tradycji, wolontariusza,
- wprowadza zmiany w życiu swoim i zachęca do tych zmian innych,
- przewiduje konsekwencje wprowadzania zasad ZR, np. pisząc list do siebie dorosłego, „Edukując Ekonieboraka”, itd.,
- wyjaśnia, że każdy człowiek powinien pamiętać o konsekwencjach swoich decyzji, czyli na to, co będzie się działo w przyszłości,
- podaje przykłady negatywne, czyli niezgodne z zasadami Zrównoważonego Rozwoju, jak: zaśmiecanie planety, konflikty zbrojne, niesprawiedliwość społeczną i zachowania nieetyczne.

4. Różnorodność zrównoważonego świata – kulturowa, społeczna, ekologiczna i ekonomiczna

Uczeń:

- rozumie, jak bardzo ważna jest różnorodność kulturowa, społeczna, ekonomiczna i biologiczna,
- wykazuje zainteresowanie różnorodnością otaczającego go świata, czyli zróżnicowaniem kulturowym, społecznym i biologicznym w swoim regionie,
- bierze udział w lokalnych wydarzeniach kulturalnych i społecznych,
- jest zainteresowany zróżnicowaniem społecznym i kulturalnym Ziemi (np. poznaje etnolektury, muzykę etniczną, ale też problemy swoich rówieśników z Trzeciego Świata),

⁴¹ Szczegółowe wytyczne w suplemencie pt. „Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata”.

- angażuje się w działania artystyczne i debaty tematyczne na temat zróżnicowania zrównoważonego świata.

5. Równowaga – jakość życia, równość i sprawiedliwość społeczna

Uczeń:

- opowiada się za sprawiedliwością i zachowaniem zasad moralnych w życiu społecznym,
- bierze udział w działaniach charytatywnych na rzecz pomocy biednym i innym ludziom potrzebującym wsparcia,
- wyraża sprzeciw wobec niesprawiedliwości społecznej i wszelkim działaniom nieetycznym,
- wyjaśnia różnicę pomiędzy potrzebami a zachciankami, stara się być zrównoważonym konsumentem,
- jest przeciwny wobec niesprawiedliwego handlu, wyzyskowi społecznemu oraz nadmiernej eksploatacji dóbr naturalnych,
- wyjaśnia, że działania dla ZR mają na celu poprawę jakości życia całej ludzkości (a nie wysoką jakość życia jednych ludzi kosztem drugich).

6. Wprowadzenie zmian na rzecz Zrównoważonego Rozwoju

Uczeń:

- ma świadomość, że zasoby naturalne Ziemi mogą się wyczerpać, dlatego świat nie może rozwijać tak, jak robi to obecnie, czyli wciąż eksploatując dobra naturalne,
- podaje przykłady życia zrównoważonego na podstawie poznanych lektur ZR i własnych obserwacji,
- planuje zmiany w swoim najbliższym środowisku (klasie, szkole, domu rodzinnym, regionie),
- bierze udział w edukacji innych i promowaniu zasad ZR przez działania artystyczne (happeningi, inscenizacje, plastykę i in.),
- czuje się Gospodarzem świata i stara się dbać o Ziemię jako wspólne dobro.

7. Planowanie przyszłości wg zasad Zrównoważonego Rozwoju

Uczeń:

- stosuje „zasadę przezorności” i ostrożności w trosce o dobro planety, wiedząc, że „różni ludzie chcą osiągać cele w różny sposób”⁴²,
- przewiduje możliwe konsekwencje dla przyrody i ludzkości nadmiernej konsumpcji,
- wymienia konsekwencje ekologiczne nieposzanowania dla przyrody i jej zasobów, zanieczyszczenia i degradacji środowiska naturalnego,

⁴² Cyt. za: A. Batorczyk, dz. cyt.

- rozmawia na temat lektur dla dzieci, w których są opisane możliwe konsekwencje (negatywne, jeśli ludzkość się nie zmieni, ale i pozytywne - jeśli zechce wdrażać ideę zrównoważonego świata),
- stara się poprzez działania indywidualne, zachowując zasady ZR, promować ideę Zrównoważonego Rozwoju,
- angażuje się w akcje charytatywne, happeningi i inne działania dla ZR,
- jest świadomy, że obecne decyzje i działania jednostek i społeczeństw będą miały wpływ na to, co będzie w przyszłości.

IV. MATERIAŁ NAUCZANIA

Treści nauczania, które wynikają ze szczegółowych celów nauczania i są realizowane w kolejnych latach, Autorki podzieliły na podstawowe zakresy edukacji w obrębie każdej klasy, a w obrębie zakresów treści nauczania zostały ułożone zgodnie z zasadą stopniowania trudności:

- 1) treści w zakresie podstawowym (zgodnie z Podstawą Programową, do której odniesienie zostało zaprezentowane w pierwszej kolumnie tabeli „Materiał Nauczania”),
- 2) treści z większym stopniem trudności dla uczniów zdolnych w obrębie danej edukacji.

Warto też podkreślić, że od roku szkolnego 2014/2015 „Uczeń ma prawo do nauki we własnym tempie. Wymagania edukacyjne określone w podstawie programowej edukacji wczesnoszkolnej dotyczą ucznia w kl. III szkoły podstawowej” pkt. 5. Ponadto „Uczniowie w klasach I–III szkoły podstawowej mają prawo do swobodnej organizacji zajęć; lekcje nie muszą trwać 45 minut”⁴³. Zapis ten sprzyja regulacji czasu nauczania – uczenia się zgodnie z predyspozycjami i potrzebami ucznia.

Kluczową kategorią przy podziale materiału nauczania jest **przyporządkowanie poszczególnych edukacji do przyjętego modelu edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju**, czyli podział na **4 filary**:

- 1. kultury,**
- 2. społeczeństwa,**
- 3. ekonomii,**
- 4. ekologii.**

Treści z zakresu ZR do poszczególnych edukacji zostały zaprezentowane w kolumnie drugiej tabeli „Materiał Nauczania” - Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju. Autorki umieściły tam wskazania odnośnie kształtowanych umiejętności i postaw uczniów, jak też propozycje działań metodą projektu, dramy i różnych form artystycznych. Większość tych propozycji znajduje swoje omówienie w suplemencie dla nauczycieli realizujących program „Zrównoważona szkoła”. Oczywiście, jest to w dużej mierze podział umowny, bowiem treści nauczania wszystkich tych edukacji są na tyle zintegrowane, że ich treści są bardziej wielkoobszarowe niż wąskie treściowo.

⁴³ Usprawnienia w nowym roku szkolnym. List Minister Edukacji do dyrektorów szkół i przedszkoli. Lista uprawnień dla uczniów, rodziców i nauczycieli. Zmiany dotyczące uczniów i rodziców w roku szkolnym 2014/2015 pkt. 5 i 4: źródło: www.men.gov, opublikowano: 26 sierpnia 2014.

Poniżej prezentujemy układ treści naszego modelu:

I FILAR – KULTURY



EDUKACJA POLONISTYCZNA



JĘZYK NOWOŻYTNY



EDUKACJA MUZYCZNA



EDUKACJA PLASTYCZNA

II FILAR – SPOŁECZEŃSTWA



EDUKACJA SPOŁECZNA



ETYKA

III FILAR – EKONOMII



EDUKACJA MATEMATYCZNA



EDUKACJA TECHNICZNA



ZAJĘCIA KOMPUTEROWE



EDUKACJA EKONOMICZNA

IV FILAR – EKOLOGII



EDUKACJA PRZYRODNICZA



**WYCHOWANIE FIZYCZNE
I EDUKACJA ZDROWOTNA**

Dla ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, posiadającego właściwą opinię (orzeczenie) poradni psychologiczno-pedagogicznej lub innej poradni specjalistycznej, powinny być dostosowane wymagania edukacyjne do jego indywidualnych potrzeb i możliwości w oparciu o wskazania zawarte w wyżej wymienionych dokumentach. Jako zakres minimalnych treści wymaganych dla uczniów ze SPE Autorki programu „Zrównoważona szkoła” proponują treści w zakresie podstawowym umieszczone w kolumnie czwartej tabeli „Materiał Nauczania”. Nauczyciel powinien dostosować wymagania edukacyjne w zależności od potrzeb indywidualnych ucznia.

W programie „Zrównoważona szkoła” Autorki wprowadziły **elementy edukacji ekonomicznej**, ze względu na narastającą konieczność podnoszenia poziomu świadomości ekonomicznej społeczeństwa. Potrzeby życia codziennego wymuszają modelowanie przedsiębiorczego myślenia i dochodzenia do wiedzy poprzez działanie.

Komisja Wspólnot Europejskich w sprawozdaniu⁴⁴ dotyczącym jednolitego rynku Europy XXI wieku zaakcentowała, iż dobra edukacja ekonomiczna jest kluczowym aspektem rozwoju gospodarki i owocuje na bezpośrednie korzyści obywateli Europy. W szczególności przez umożliwienie im rozsądnego wyboru najlepszych usług finansowych spośród oferowanych na rynku całej UE oraz zdobycie podstawowej wiedzy na temat finansów osobistych.

Z tego tytułu Komisja Wspólnot Europejskich sformułowała osiem koniecznych norm przy kształtowaniu ekonomicznego spojrzenia na świat. Argumentując potrzebę wyróżnienia w niniejszym programie elementów edukacji ekonomicznej, należy zwrócić uwagę na cztery najistotniejsze:

1. Edukacja ekonomiczna powinna być aktywnie wspierana i dostępna w sposób ciągły na wszystkich etapach życia.
2. Programy edukacji ekonomicznej powinny być starannie przystosowane do szczególnych potrzeb osób, które z nich korzystają.
3. Do zadań właściwych organów krajowych włącza się rozważenie dołączenia wiedzy z zakresu ekonomii i finansów do programów kształcenia jako przedmiotu obowiązkowego od najmłodszych lat.
4. Programy edukacji ekonomicznej powinny obejmować ogólne narzędzia uświadamiające uczestnikom konieczność poszerzenia swojej wiedzy na tematy finansowe oraz zwiększenia umiejętności oceny ryzyka.

To dość istotne aspekty, gdyż na skutek postępu technicznego, globalizacji i konkurencyjności, poszerza się oferta i stopień skomplikowania usług finansowych. Dla wielu dorosłych ludzi propozycje finansowe są zbyt skomplikowane, a prognozowanie zmian jest wręcz niemożliwe.

⁴⁴ COM (2007) 724, http://www.parliament.bg/pub/ECD/70850COM_2007_724_EN_ACTE_f.pdf. [data dostępu: 08-16.07.2014]

Podsumowując celowość i zasadność rozpowszechniania edukacji ekonomicznej, warto podkreślić korzyści wynikające dla jednostki, gospodarki, jak i całego społeczeństwa.



Tabela nr 1. Klasyfikacja korzyści płynących z popularyzowania edukacji ekonomicznej. Źródło: opracowanie na podstawie *Komunikatu Komisji Wspólnot Europejskich*, Bruksela 18.12.2007 r. pt. „Edukacja finansowa”, COM (2007) 808.

INDYWIDUALNEJ	GOSPODARCZEJ	SPOŁECZNEJ
<ul style="list-style-type: none"> - kształtuje kompetencje przedsiębiorcze (komunikacja interpersonalna, wytrwałość w osiąganiu celów biznesowych, pewność siebie, kreatywność, innowacyjność, elastyczność, asertywność, kompetentność rozwiązywania problemów, planowanie i organizowanie własnej pracy, panowanie nad emocjami, kształcenie ustawiczne, umiejętność współpracy w zespole, zdolność pokonywania trudności, empatia i umiejętność analizowania potrzeb innych), - pomaga zrozumieć wartość pieniądza, przybliżyć zasady gospodarowania dostępnymi środkami oraz zasady oszczędzania, - zapewnia umiejętności przydatne do prowadzenia samodzielnego życia, - pomaga w rozplanowaniu budżetu domowego, - przygotowuje do nieprzewidzianych sytuacji życiowych, - uczy mądrego inwestowania oraz oszczędzania na emeryturę, - przygotowuje do unikania oszustw związanych z płatnościami, - uczy lepiej rozumieć koncepcje i produkty finansowe, - uczy dokonywania lepszych wyborów w przypadku usług finansowych, zmniejsza ryzyko popadania w pułapki finansowe. 	<ul style="list-style-type: none"> - przyczynia się do stabilności systemu finansowego, - wpłynie na zmniejszenie liczby obywateli niewywiązujących się ze zobowiązań finansowych (pożyczek, kredytów), - zwiększa dywersyfikację⁴⁵, a tym samym bezpieczeństwo produktów oszczędnościowych i inwestycyjnych, - wpływa na wzrost wydajności sektora finansów oraz wzrost dobrobytu. 	<ul style="list-style-type: none"> - ma wpływ na rozwiązanie problemu wykluczenia finansowego (m.in. przez odrzucanie ofert droższych i o wyższym ryzyku), - w efekcie - oszczędzają wszyscy, nawet osoby o niższych dochodach.

⁴⁵ Dywersyfikacja – różnicowanie asortymentu produkcji lub usług w celu zmniejszenia ryzyka w prowadzeniu działalności gospodarczej. Poprzez dywersyfikację nie tylko zmniejsza się prawdopodobieństwo straty, ale zmniejsza się również prawdopodobieństwo najwyższego zysku.

IV.1. FILAR KULTURY



1. EDUKACJA POLONISTYCZNA

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
UCZEŃ KORZYSTA Z INFORMACJI				
1.1.a. uwaga słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji;	Rozmawia na tematy ZR: – debaty ekologiczne, – debaty o kulturze, – debaty o społeczności klasowej, – debaty o naszej miejscowości (społeczności lokalna) itd.	I	<ul style="list-style-type: none"> – Słucha wypowiedzi innych i stara się zrozumieć jej sens. – Udziela odpowiedzi i zadaje pytania do wysłuchanego tekstu. – Uczestniczy w rozmowach na tematy związane z życiem rodzinnym i szkolnym. – Próbuje wyrazić swoje przeżycia, doświadczenia i wyobrażenia. – Odpowiada na pytania odnośnie aktualnych wydarzeń, np. z życia klasy, wycieczek. – Wypowiada się na dany temat. 	<ul style="list-style-type: none"> – Zachowuje zasady efektywnego komunikowania się. – Stosuje zwroty grzecznościowe i zasady savoir vivre. – Bierze udział w debatach dramowych i broni swojego stanowiska w dyskusji. – Rozmawia z przedstawicielami innych kultur w sytuacjach realnych i fikcyjnych poprzez scenki teatralne.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	<p>Słucha lektur EZR</p> <p>Bierze udział w happeningach ZR, np. „Bądź równiacha!”</p> <p>Projekt: Komunikacja międzyludzka - warunkiem porozumienia</p>	II	<ul style="list-style-type: none"> - Słucha wypowiedzi rówieśników i dorosłych, rozumie sens komunikatu. - Zadaje pytania i udziela odpowiedzi do wysłuchanego tekstu literackiego lub dłuższej wypowiedzi. - Porządkuje niektóre usłyszane informacje, przywołując je z pamięci. - Uczestniczy w komunikacie jako nadawca i odbiorca, zachowując zasady kulturalnego porozumiewania się. - Rozpoznaje intencję i kontekst wypowiedzi. 	<ul style="list-style-type: none"> - Aktywnie słucha i empatycznie uczestniczy w dialogu. - Inicjuje i podtrzymuje rozmowę na określony temat. - Zabiera zdanie w rozmowie i dyskusji. - Słucha wypowiedzi i rozpoznaje podstawowe elementy komunikacji pozawerbalnej. - Komunikuje się z przedstawicielami innych kultur i narodowości w sytuacjach realnych i fikcyjnych poprzez scenki teatralne i dramowe.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Aktywnie uczestniczy w komunikacie jako nadawca i odbiorca. - Omawia treść komunikatu na podstawie wysłuchanego tekstu literackiego lub dłuższej wypowiedzi. - Stosuje zwroty grzecznościowe w relacji komunikacyjnej nadawca-odbiorca. - Wypowiada się na temat własnych przeżyć i wyobrażeń oraz wyraża opinię na temat emocji innych. - Słucha ze zrozumieniem utworu czytanego przez nauczyciela (rodzica lub innego dorosłego) oraz prezentowanego w wersji audio. - Słucha ze zrozumieniem lektur ZR pod hasłem „Bądź równiacha!”. 	<ul style="list-style-type: none"> - Zachowuje zasady efektywnego i skutecznego komunikowania się. - Inicjuje rozmowy z różnymi członkami życia społecznego. - Argumentuje i odpiera zarzuty w dyskusji oraz w trakcie tzw. dyskusji prowokowanych podczas zabaw dramatycznych pt. „Bądź równiacha!” lub „Edukujemy Ekonieboraka!”. - Komentuje i wyraża swoją opinię. - Inscenizuje rozmowę z egzotyczną postacią literacką. - Uczestniczy w rozmowie/dyskusji z rówieśnikami z innych kultur i narodowości poprzez portale społecznościowe, prowadzenie korespondencji, wyjazdy i spotkania na żywo.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<ul style="list-style-type: none"> – Szuka słów - kluczy z zakresu ZR. – Komunikuje się werbalnie ze świadomością elementów komunikacji pozawerbalnej. – Słucha opinii i ustosunkowuje się do nich w dyskusji podczas zajęć oraz będąc w roli dramowej i teatralnej. 	
1.1.b. rozumie sens kodowania i dekodowania informacji: odczytuje uproszczone rysunki, piktogramy, znaki informacyjne; zna wszystkie litery alfabetu; czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski;	Współtworzy alfabet Zrównoważonego Rozwoju, np.: E - jak: ekologia E - jak: ekonomia K - jak: kultura R - jak: rozwój W - jak: woda Z - jak: ziemia, Ziemia, ziemianin Rozpoznaje emblematy i symbole ZR	I	<ul style="list-style-type: none"> – Odczytuje proste rysunki, piktogramy i znaki informacyjne. – Rozpoznaje obraz graficzny litery. – Wymienia wszystkie znaki alfabetu i podstawowe znaki interpunkcyjne. – Wyjaśnia pojęcie głoski i litery, sylaby i wyrazu. – Czyta wyrazy i zdania kilkoma sposobami (głośno i cicho, indywidualnie i zbiorowo). – Czyta książki obrazkowe, komiksy i mangi dla dzieci. – Czyta samodzielnie krótkie utwory wskazane przez nauczyciela i przynajmniej jeden dłuższy tekst prozą. 	<ul style="list-style-type: none"> – Odczytuje piktogramy, emblematy, niektóre symbole, historie z obrazkami oraz proste tabelki i mapy. – Stosuje poprawnie znaki interpunkcyjne. – Wyraża własne zdanie na temat przeczytanego tekstu. – Szuka wyrazów podstawowych z zakresu ZR dla alfabetu.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Zna wszystkie litery alfabetu, głoski i spółgłoski (z rozróżnieniem na dźwięczne i bezdźwięczne) oraz znaki interpunkcyjne. – Opowiada treść historyjek obrazkowych. – Czyta wyrazy i zdania kilkoma sposobami (głośno i cicho, indywidualnie i zbiorowo). – Czyta samodzielnie książki graficzne i liryczne oraz przynajmniej dwa dłuższe utwory prozą. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozróżnia głoski dźwięczne i bezdźwięczne, rozpoznaje asymilacje i inne zjawiska fonetyczne w wyrazie i zdaniu. – Czyta i analizuje teksty dla dzieci, wypowiada się na ich temat w kontekście poznanej literatury. – Odczytuje morał i puentę w utworze literackim. – Przyporządkowuje grupy wyrazów oraz

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	Czyta lektury ZR Projekt: Edukujemy Ekonieboraka!		<ul style="list-style-type: none"> – Wyraża wartościujące opinie na temat przeczytanego tekstu. 	<ul style="list-style-type: none"> – emblematów do edukacji na rzecz ZR.
		III <ul style="list-style-type: none"> – Koduje i odkodowuje informacje, rysunki, piktogramy, znaki informacyjne i napisy. – Operuje pojęciami, jak: głoska, litera, sylaba, wyraz, zdanie. – Przeprowadza analizę i syntezę wzrokową i słuchową wyrazów i zdań. – Pisze litery, wyrazy, zdania, uwzględniając zasady kaligrafii. – Czyta książki graficzne dla dzieci. – Odczytuje morał i humor w poznanych tekstach kultury. – Rozpoznaje sens prostych treści metaforycznych, niektórych związków frazeologicznych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Odczytuje plastyczne i literackie elementy symboliczne i metaforyczne. – Rozpoznaje humor abstrakcyjny oraz elementy ironii w tekstach kultury dla dzieci. – Odczytuje treści humorystyczne w tekstach dla dzieci, oparte na zabawach językowych i skojarzeniach. – Układa Leksykon ZR dla uczniów w oparciu o działania z poprzednich dwóch lat. – Tworzy plakaty i slogany reklamowe ze słowami-kluczami z zakresu EZR („Edukujemy Ekonieboraka!”). 	
1.1.c. wyszukuje w tekście potrzebne informacje i w miarę możliwości korzysta ze słowników	Projekt: Piszemy Leksykon Zrównoważonego Rozwoju dla Ucznia	I <ul style="list-style-type: none"> – Wdraża się do czytania półgłosem i cichego czytania w celu poszukiwania konkretnych informacji. – Korzysta z encyklopedii dla dzieci. 	<ul style="list-style-type: none"> – Korzysta z podręczników, ćwiczeń i zeszytów, które zawierają rysunki, tabele, mapy itp. 	
		II <ul style="list-style-type: none"> – Czyta ze zrozumieniem w celu wyszukania w tekście i wyodrębnienia konkretnych informacji. – Korzysta ze słowników ortograficznych dla dzieci. 	<ul style="list-style-type: none"> – Korzysta z encyklopedii powszechnej i ze słowników poprawnej polszczyzny dla dzieci. – Samodzielnie korzysta z biblioteki szkolnej. – Zapisuje słowa-klucze z zakresu ZR i odpowiednio je ilustruje plastycznie. 	

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
i encyklopedii przeznaczonych dla dzieci;	Tworzy Motto Równiachy!		– Poszukuje informacji w słownikach ortograficznych w Internecie i internetowych encyklopediach.	
		III	– Wyszukuje w tekście potrzebne informacje podczas cichego czytania. – Korzysta ze słowników, encyklopedii i leksykonów przeznaczonych dla dzieci (w wersji tradycyjnej i multimedialnej).	– Gromadzi i selekcjonuje informacje z różnych źródeł, przygotowując projekty: 1. „Motto Równiachy!” 2. „Leksykon Zrównoważonego Rozwoju”.
1.1.d. zna formy użytkowe: życzenia, zaproszenie, zawiadomieni, list, notatka do kroniki; potrafi z nich korzystać;	Tworzy formy użytkowe dla ZR, np. redaguje Zaproszenie na Światowy Dzień Wody (22 III), pisze List do Ekonieboraka!	I	– Konstruuje zdania pojedyncze (oznajmujące, pytające i rozkazujące). – Rozpoznaje podstawowe formy użytkowe wypowiedzi ustnych i pisemnych. – Formułuje formy użytkowe wypowiedzi, jak: życzenia, ogłoszenia i list do postaci fikcyjnej (np. do Świętego Mikołaja).	– Zachowuje prawidłowy szyk zdania. – Formułuje formy użytkowe w mowie i w piśmie. – Zapisuje formy użytkowe w ramach działań na rzecz ZR.
		II	– Poprawnie formułuje zdania pojedyncze i złożone. – Omawia strukturę kompozycyjną poznanych form użytkowych. – Formułuje formy użytkowe wypowiedzi, jak: list, pozdrowienia, życzenia, zawiadomienia, ogłoszenia.	– Tworzy dłuższe formy wypowiedzi z użyciem zdań złożonych i zachowaniem prawidłowej struktury form użytkowych. – Parafrazuje i komicznie przetwarza formę użytkową listu, pisząc „List do Ekonieboraka!”.
		III	– Samodzielnie formułuje formy użytkowe wypowiedzi z zachowaniem odpowiedniej kompozycji i stylu, pisząc np. list, życzenia, zawiadomienia, ogłoszenia, notatki do kroniki klasowej.	– Pisze sprawozdania z życia klasy i szkoły (działań, wycieczek itp.). – Zapisuje formy użytkowe jako część działań okolicznościowych ZR, np. maj - Światowy Dzień Sprawiedliwego Handlu - List do

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
				konsumentów „Nie kupuj ubrań szytych przez małe dzieci!” itp.
UCZEŃ ANALIZUJE I INTERPRETUJE TEKSTY KULTURY				
1.2. a. przejawia wrażliwość estetyczną: rozszerza zasób słownictwa poprzez kontakt z dziełami literackimi;	Rozpoznaje elementy zrównoważonej sztuki: – realizacja haseł ZR, – pochwała harmonii, – wielokulturowy świat (folklor, etniczność)	I II III	– Rozpoznaje teksty kultury z różnych dziedzin. – Interpretuje plastycznie i muzycznie teksty literackie, filmowe i teatralne. – Ilustruje gestem, mimiką i modulacją głosu podczas czytania tekstu literackiego (indywidualnie i z podziałem na role) oraz teatralnie interpretuje (np. poprzez inscenizację, grę z rekwizytem).	– Twórczo interpretuje poznane teksty kultury (literackie, plastyczne i muzyczne). – Przetwarza i reinterpretuje wybrane fragmenty tekstów literackich, np. przez zmianę zakończenia, głównego bohatera i inne elementy. – Przekomponowuje strukturę tekstu (np. prowadzi opowieść od morału końcowego do wprowadzenia baśni itp.).
1.2.b. w tekście literackim zaznacza wybrane fragmenty, określa czas i miejsce akcji, wskazuje	Poznaje lektury ZR Zrównoważony świat w kanonie literatury dziecięcej	I	– Wymienia podstawowe elementy struktury tekstu literackiego dla dzieci. – Wypowiada się na temat głównych bohaterów, dobrych i złych. – Wskazuje fragmenty tekstu, zawierające opisy przyrody i wygląd bohaterów. – Układa (z pomocą nauczyciela) plan wydarzeń. – Ma świadomość fikcyjności opisywanych zdarzeń.	– Wypowiada się na temat postępowania bohaterów, rozwiązania akcji. – Wybiera teksty o podobnej tematyce do tej już poznanej i wyjaśnia swój wybór. – Spostrzega związki przyczynowo-skutkowe w omawianych zdarzeniach fikcyjnych.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
głównych bohaterów;	<p>Poznaj lektury ZR</p> <p>Rozmawia na temat zrównoważonego świata w kanonie kultury dziecięcej (popkultury, folkloru dziecięcego, literatury)</p>	II	<ul style="list-style-type: none"> - Rozpoznaje podstawowe elementy struktury dzieła literackiego, jak: bohaterowie, świat przedstawiony, fabuła, czas i miejsce akcji). - Wskazuje i omawia odpowiednie fragmenty tekstu, zawierające opis, dialog, morał. - Wymienia podstawowe elementy kompozycji utworu literackiego. - Rozpoznaje teksty liryczne, prozę i teksty dramatyczne. - Porządkuje wydarzenia literackie i ustala związki przyczynowo-skutkowe. - Wypowiada się na temat lektur Zrównoważonego Rozwoju i zawartego w nich przesłania. 	<ul style="list-style-type: none"> - Odczytuje nastrój i tonację poznanego tekstu kultury. - Twórczo interpretuje poznany tekst i np. proponuje zmianę zakończenia. - Myśli analogicznie podczas interpretowania lektur ZR (identyfikuje sytuacje i problemy, wyciąga wnioski). - Wskazuje fragmenty tekstu, zawierające przesłanie od autora.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Operuje pojęciami z zakresu teorii literatury, jak: narrator, autor, poeta. - Określa elementy kompozycji dzieła literackiego (wprowadzenie, puenta, morał). - Porządkuje wydarzenia fikcyjne zgodnie z chronologią oraz logiką przebiegu akcji. - Redaguje plan wydarzeń. - Rozpoznaje antynomię dobra i zła świata przedstawionego w tekstach kultury dla dzieci. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wskazuje podobnych bohaterów fikcyjnych w różnych tekstach kultury. - Dostrzega analogiczne do opisywanych w tekstach literackich dla dzieci sytuacje i bohaterów. - Wskazuje te fragmenty tekstu lektur ZR, które zawierają zasady zrównoważonego zachowania, np. jako konsumenta, jako członka społeczności jako twórcy kultury. - Porównuje i omawia poznane teksty kultury.
1.2.c. czyta teksty	Poznaj lektury ZR	I	<ul style="list-style-type: none"> - Recytuje z pamięci krótkie wiersze metryczne, np. sylabotoniczne (rytmiczne zgłoskowo i akcentowo). 	<ul style="list-style-type: none"> - Współtworzy inscenizację wybranego tekstu literackiego (pełni określoną rolę, jest odpowiedzialny za konkretne zadanie).

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
i recytuje wiersze, z uwzględnieniem interpunkcji i intonacji;	<p>Recytuje poezję ZR, np. rymowanki ekologiczne</p> <p>Bierze udział w warsztatach poetyckich z folklorem dziecięcym</p> <p>Projekt: Maniana! Nie przekładaj na jutro tego, co możesz zrobić dziś!</p> <p>Projekt: Eko-szkoła i sprzątanie świata!</p>		<ul style="list-style-type: none"> – Czyta płynnie i głośno wiersze, z zachowaniem właściwej intonacji. – Czyta samodzielnie krótkie utwory dla dzieci. 	<ul style="list-style-type: none"> – Inscenizuje i teatralnie obrazuje wybrane fragmenty tekstu (lub fragmenty z opisem jednostkowej roli). – Deklamuje wiersze z zachowaniem odpowiedniej intonacji i pauz.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Operuje pojęciami: akcent, intonacja, pauza. – Czyta wiersze płynnie, z właściwą intonacją i akcentem (gramatycznym i logicznym). – Czyta z podziałem na role. – Recytuje wiersze metryczne i niemetryczne z pamięci. 	<ul style="list-style-type: none"> – Czyta teksty z odpowiednią intonacją, tempem i siłą głosu, akcentem oraz modulacją. – Recytuje z odpowiednią pauzą logiczną (nie gramatyczną ani obowiązkową w klauzuli).
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Recytuje wiersze z uwzględnieniem intonacji, tempa i siły głosu, stosuje akcent logiczny i pauzy. – Recytuje i czyta dłuższe i krótsze wiersze metryczne i niemetryczne z elementami teatralizacji. – Czyta z podziałem na role i z wykorzystaniem rekwizytu. – Czyta głośno i po cichu krótkie i dłuższe teksty. 	<ul style="list-style-type: none"> – Twórczo inscenizuje poznane teksty kultury. – Recytuje podczas marszy fabularnych oraz innych zabaw teatralnych i dramowych.
1.2.d. ma potrzebę kontaktu z literaturą	Omawia elementy zrównoważonego świata w kanonie	I	<ul style="list-style-type: none"> – Czyta lektury wskazane przez nauczyciela. – Czyta i omawia przynajmniej jeden dłuższy tekst prozą. – Uczestniczy w adaptacjach teatralnych utworów dla dzieci (z kanonu i tych 	<ul style="list-style-type: none"> – Wskazuje na teksty, które sprawiły mu przyjemność w trakcie czytania i próbuje wyjaśnić dlaczego. – Czyta teksty z listy lektur nadobowiązkowych. – Prowadzi zeszyt lektur.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
i sztuką dla dzieci, czyta wybrane przez siebie i wskazane przez nauczyciela książki, wypowiada się na ich temat;	literatury dziecięcej Poznaj lektury ZR: Ekolektury Poznaj lektury ZR: Etnolektury. Projekt: Bo świat jest multi... Projekt: Kabaret ekologiczny np. pt. „Jak Pan może, Panie		najnowszych). – Ogląda ekranizacje i adaptacje filmowe i telewizyjne znanych tekstów literatury dziecięcej. – Ilustruje plastycznie i muzycznie poznane teksty literackie.	
		II	– Samodzielnie czyta lektury wskazane przez nauczyciela i dokonuje pierwszych wyborów czytelniczych. – Korzysta z biblioteki szkolnej. – Obrazuje plastycznie i muzycznie elementy świata przedstawionego przeczytanych lektur. – Wypowiada się na temat poznanych tekstów kultury, opisując miejsce akcji, opowiadając przebieg wydarzeń, tłumacząc wymowę finału, odszukując i wyjaśniając morał. – Omawia sceny smutne i komiczne w przeczytanych tekstach.	– Bierze udział w konkursach czytelniczych. – Poleca wybrane przez siebie książki, wyjaśnia swoje wybory czytelnicze. – Rozpoznaje wybranych autorów tekstów kultury. – Wyjaśnia, dlaczego dany fragment budzi śmiech lub smutek.
		III	– Korzysta z biblioteki szkolnej. – Wypowiada się na temat przeczytanych tekstów literackich (ocenia, porównuje, argumentuje) oraz innych dzieł kultury (teatralnych, muzycznych, plastycznych i filmowych). – Rozpoznaje wybranych autorów tekstów kultury i wypowiada się na temat ich twórczości. – Wskazuje wybrane fragmenty tekstu - omawia	– Wybiera lektury do samodzielnego czytania. – Wyjaśnia swoje wybory czytelnicze. – Odczytuje teksty muzyczne i plastyczne oraz przetwarza je teatralnie i literacko. – Rymuje, opowiada i opisuje oraz podejmuje próby zapisu swoich literackich działań twórczych. – Poleca i promuje wybrane przez siebie książki oraz inne teksty kultury (np. muzyczne,

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	Pomidorze!”		i cytuje. – Bierze udział w dyskusji na temat poznanych tekstów kultury. – Twórczo odczytuje i parafrazuje teksty folkloru dziecięcego. – Wyraża zainteresowanie książką i rozwija umiejętności czytelnicze.	filmowe i in.).
TWORZY WYPOWIEDZI				
1.3.a. w formie ustnej i pisemnej: kilkudzaniową wypowiedź, krótkie opowiadanie, krótki opis, list prywatny, życzenia, zaproszenie;	Poznaje lektury ZR Rozpoznaje współczesne formy komunikacji, jak: fax, mail, sms Redaguje list w butelce do nieznanego przyjaciela! Współredaguje Listy w sprawie... (ZR)	I	– Formułuje zdania pojedyncze rozwinięte i nierozwinięte. – Rozpoznaje zdania oznajmujące, pytające i rozkazujące. – Tworzy kilkudzaniową wypowiedź na określony temat. – Zachowuje zgodność form odmiennych części mowy przy konstrukcji zdań. – Zapisuje cechy przedmiotu (obserwuje, selekcjonuje, porządkuje cechy wg ważności).	– Pisze pozdrowienia z wakacji, życzenia i zaproszenia okolicznościowe. – Pisze życzenia, np. dla sprzętu domowego (albo ożywionego przedmiotu z baśni Andersena itp.).
		II	– Konstruuje kilkudzaniowe wypowiedzi zgodnie z zasadą logiki, związków przyczynowo-skutkowych i prawidłowego szyku. – Redaguje i zapisuje krótkie opowiadania z zachowaniem prawidłowej struktury i chronologii wydarzeń. – Pisze list prywatny. – Pisze informację w formie sms, maila i listu.	– Zapisuje opowiadania twórcze. – Tworzy opowiadania luźno nawiązujące do przeczytanych tekstów (obejrzanych tekstów kultury).

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	<p>Formułuje życzenia, jak: „Życzę sobie, aby w przyszłości...” itp.</p> <p>Projekt: Reporter - opowiada i opisuje świat i ludzi</p>		<p>Próbuje ocenić przydatność tych form użytkowych.</p>	
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Redaguje opowiadania w oparciu o przeczytaną lekturę, np.: „Co było dalej?” (np. po śmierci Lampo), „Co byłoby, gdyby?”. - Redaguje opowiadania. - Stosuje środki stylistyczne. - Redaguje opis przedmiotu, zachowując uporządkowanie cech. - Redaguje streszczenia poznanych tekstów literackich. 	<ul style="list-style-type: none"> - Tworzy i zapisuje opowiadania twórcze - Redaguje i zapisuje opowiadania z elementem dialogu. - Formułuje listy-apele mające określony cel. - Píše życzenia dla przyszłych pokoleń („Do Was, którzy urodzicie się za sto lat”) lub do siebie wzajemnie „Życzę sobie, aby w przyszłości...” itp. - Píše list do siebie-dorosłego.
<p>1.3.b. dobiera właściwe formy komunikowania się w różnych sytuacjach społecznych;</p>	<p>Projekt: Rozmówki polsko-polskie - porozumiewa się wg poznanych zasad komunikacji</p> <p>Projekt: Mów po polsku!</p>	I II III	<ul style="list-style-type: none"> - Przestrzega zasad właściwej komunikacji. - Modyfikuje treść i formę komunikatu w kontakcie z różnymi osobami i w różnych sytuacjach. - Zmienia ton i modulację głosu w zależności od sytuacji komunikacyjnej i kontekstu wypowiedzi. - Omawia zasady poprawnej i skutecznej komunikacji międzyludzkiej. - Stosuje właściwą komunikację pozawerbalną. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie konieczność zmian ról nadawczych i odbiorczych w zależności od kontekstu komunikatu. - Dbą o poprawność językową na co dzień (na zajęciach, podczas zabawy). - Drama gramatyczna pt. „Mów po polsku!”, zwracająca uwagę na niepoprawne sformułowania.
<p>1.3.c. uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych</p>	<p>Poznaje lektury ZR: - empatia, - ciekawość świata, - szacunek</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> - Zadaje pytania do poznanego tekstu literackiego i udziela odpowiedzi. - Zastanawia się nad elementami świata przedstawionego w lekturach. - Omawia wybrane fragmenty. - Buduje pojęcia z wykorzystaniem znanego 	<ul style="list-style-type: none"> - Bierze udział w zabawach teatralnych inspirowanych poznаныmi tekstami literackim. - Zastanawia się nad emocjami bohaterów, próbuje się postawić w ich sytuacji.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
literatura; zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski; poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych;	Poznaję lektury ZR: Stoicyzm dla najmłodszych (Zasada złotego środka)		zasobu słownictwa.	
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozmawia i dyskutuje w klasie i poza nią na temat poznanych książek i wierszy. – Wskazuje i przywołuje wybrane fragmenty tekstu lektury. – Wyciąga wnioski z poznanej historii i na zasadzie analogii próbuje odnieść ją do sytuacji realnych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Prezentuje własne zdanie na temat tekstu lub bohatera fikcyjnego (argumentuje, wyjaśnia, z szacunkiem odnosi się od odmiennych stanowisk i wypowiedzi). – Stara się być empatyczny i zrozumieć postępowanie bohaterów.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Rozpoznaje różne gatunki literatury dla dzieci, jak: baśnie i bajki, legendy i klechdy, opowiadania i powieści, niektóre typy wierszy (hymn, piosenka, zagadka, limeryk). – Prezentuje własne zdanie na temat tekstu lub bohatera fikcyjnego (argumentuje, wyjaśnia, z szacunkiem odnosi się od odmiennych stanowisk i wypowiedzi). – Dysponuje podstawowym słownictwem z zakresu teorii literatury, jak: fabuła, świat przestawiony, wątek, puenta, morał, postać. 	<ul style="list-style-type: none"> – Bierze udział w dyskusjach dramowych z pozycji wybranego bohatera lub tzw. sądach nad postacią. – Prezentuje własne zdanie na temat przeczytanych lektur ZR. – Projektuje działania na podstawie przeczytanej lektury.
1.3.d. dba o kulturę wypowiedzianą się; poprawnie artykułuje głoski, akcentuje	Projekt: Kultura języka, czyli savoir vivre mowy polskiej - odnosi się z szacunkiem do języka	I	<ul style="list-style-type: none"> – Stara się wypowiadać poprawnie i starannie. – Artykułuje większość głosek. – Zachowuje się grzecznie, w zależności od sytuacji obniża ton i siłę głosu, stosuje formuły grzecznościowe. 	<ul style="list-style-type: none"> – Ma świadomość, że w różnych sytuacjach należy się odpowiednio zachowywać. – Bierze udział w dramach, wchodząc w role w różnych sytuacjach komunikacyjnych z wykorzystaniem środków werbalnych i pozawerbalnych.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Odpowiednio intonuje w zależności od typu zdania. 	<ul style="list-style-type: none"> – Uzależnia formę komunikacji od sytuacji komunikacyjnej.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
wyrazy, stosuje pauzy i właściwą intonację w zdaniu oznajmującym, pytającym i rozkazującym; stosuje formuły grzecznościowe;			– Stosuje akcent gramatyczny i logiczny, odpowiednio reguluje oddech.	– Stosuje niektóre figury retoryczne.
		III	– Stosuje w wypowiedzi elementy techniki języka mówionego, jak tempo, pauza, intonacja. – Przestrzega zasad właściwej komunikacji z zachowaniem zasad savoir vivre. – Recytuje z pamięci wiersze oraz krótsze formy prozą, stosując właściwą intonację, akcent i tempo głosu.	– Wypowiada się poprawnie pod względem gramatycznym, fleksyjnym i artykulacyjnym. – Stosuje reguły retoryczne w zależności od sytuacji komunikacyjnych.
1.3.e. rozumie pojęcia: wyraz, głoska, rym, litera, sylaba, zdanie; dostrzega różnicę między literą i głoską; dzieli wyrazy na sylaby; oddziela wyrazy w zdaniu, zdania w tekście;	Mowa i jej kody rozpoznaje i omawia dźwięki mowy Projekt: Mowa też powinna być zrównoważona - odnosi się z szacunkiem do języka	I	– Przeprowadza analizę i syntezę słuchową i wzrokową wyrazów i zdań. – Wskazuje elementy składowe w wyrazie i w zdaniu. – Wskazuje poprawny szyk w zdaniu. – Tworzy rymy.	– Wskazuje elementy składowe strofy wiersza (wersy) i wiersza (strofy i refren).
		II	– Operuje pojęciami: głoska, litera, sylaba, wyraz, zdania. – Rozpoznaje dźwięczność i bezdźwięczność głosek, rozumie zjawisko asocjacji i inne zjawiska fonetyczne. – Układa zdania w poprawnym szyku. – Tworzy rymy.	– Wyjaśnia sytuację "U" zgłoskotwórczego i "u" niezgłoskotwórczego, podaje przykłady. – Wskazuje rym i rytm w utworze.
		III	– Zestawia reguły fonetyczne i ortograficzne przy zapisie wyrazów. – Wyjaśnia sytuację "U" zgłoskotwórczego i nie, podaje przykłady.	– Rozpoznaje niektóre środki stylistyczne, jak: porównanie, epitet, przenośnia. – Rozpoznaje niektóre zaimki oraz przyimki. – Dokonuje rozróżnienia pomiędzy spójnikami,

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<ul style="list-style-type: none"> - Stosuje interpunkcję i ortografię w formułowanych wypowiedziach pisemnych. - Rozpoznaje i konstruuje różne typy zdań pojedynczych i złożonych. - Wskazuje nadawcę i czynność w wypowiedzi bez stosowania terminów podmiot i orzeczenie. - Rozpoznaje części mowy, wskazując odmienne i nieodmienne. - Tworzy rymy. 	<ul style="list-style-type: none"> przyimkami i zaimkami w zapisywanych przez siebie zdaniach. - Przeprowadza koniugację wskazanych przez nauczyciela wyrazów oraz połączeń wyrazów.
1.3.f. pisze czytelnie i estetycznie; przestrzega zasad kaligrafii, dba o poprawność gramatyczną, ortograficzną oraz interpunkcyjną;	Warsztaty kaligrafii: „Piszemy piórem a nie pazurem!” Zeszyty lektur ZR - zapisuje i ilustruje poznane lektury z listy ZR Turnieje folkloru dziecięcego "Ćwicz, bo języka nie złamiesz!"	I	<ul style="list-style-type: none"> - Pisze w zeszytach do kaligrafii, przepisuje litery, wyrazy i zdania. - Pisze poznane litery. - Wymienia błędy w pisaniu i stara się ich nie popełniać. 	<ul style="list-style-type: none"> - Pisze dyktanda kaligraficzne. - Bierze udział w warsztatach kaligrafii. - Wskazuje błędy w pisaniu w przykładowych tekstach.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Pisze zgodnie z zasadami kaligrafii. - Pisze dyktanda kaligraficzne. - Usprawnia czynność pisania, nie rezygnując z kształtnego i poprawnego pisania. - Pisze dyktanda ortograficzne. - Pisze testy gramatyczne. - Wykonuje ćwiczenia gramatyczne i fonetyczne. 	<ul style="list-style-type: none"> - Pisze dyktanda ortograficzne i fonetyczne, wyjaśniając wzajemne zależności mowy i pisma. - Bierze udział w pisaniu na czas (w celu usprawniania motoryki i koordynacji). - Bierze udział w warsztatach kaligrafii. - Bierze udział w turniejach ortograficznych i konkursach gramatycznych.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Formułuje wypowiedzi z zachowaniem logiki i właściwego szyku w zdaniu. - Stosuje reguły gramatyczne, ortograficzne i interpunkcyjne. - Dbą o poprawność stylu wypowiedzi. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wykonuje ćwiczenia z zakresu omówienia części składowych zdania (rozbioru na części mowy). - Bierze udział w turniejach ortograficznych i konkursach gramatycznych.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	Dyktanda ekologiczne		<ul style="list-style-type: none"> – Pisze dyktanda ortograficzne i fonetyczne. – Wykonuje ćwiczenia gramatyczne z zakresu fleksji i składni. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjaśnia wybrane przykłady asocjacji językowej oraz zjawiska ubezdźwięcznienia i udźwięcznienia głosek w wyrazie.
1.3.g. przepisuje teksty, pisze z pamięci pisze ze słuchu;	Dyktanda z kulturą w tle	I II III	<ul style="list-style-type: none"> – Przepisuje krótsze i dłuższe teksty stosując zasady kaligrafii. – Pisze ze słuchu z komentowaniem. – Pisze ze słuchu. – Pisze z pamięci. 	<ul style="list-style-type: none"> – Bierze udział w turniejach i konkursach ortograficznych (klasowych i szkolnych). – Redaguje w zespole teksty dyktand ortograficznych.
WYPOWIADA SIĘ W MAŁYCH FORMACH TEATRALNYCH				
1.4.a. uczestniczy w zabawie teatralnej, ilustruje mimiką, gestem, ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślonego;	Uczestniczy w zabawach teatralnych dla ZR (w różnych rolach)	I	<ul style="list-style-type: none"> – Bierze udział w zabawach teatralnych i dramie inspirowanych literaturą dla dzieci. – Akompaniuje i śpiewa w trakcie inscenizacji, recytuje fragmenty tekstu. – Ilustruje mimiką, gestem i ruchem tekst, wypowiedź i zagadkę. – Recytuje krótkie utwory sylabotoniczne dla dzieci. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wchodzi w rolę bohatera fikcyjnego (literackiego lub wymyślonego) w zabawie i grze dramowej (zastanawia się, co czuł i myślał bohater, dlaczego tak postąpił). – Improwizuje teatralnie.
	Inscenizuje lektury ZR	II	<ul style="list-style-type: none"> – Układa razem z kolegami kanwę scenariusza inscenizacji baśni (wybiera fragmenty, odpowiednio je modyfikuje). – Ilustruje teatralnie (gestem, mimiką, modulacją głosu) tekst literacki podczas czytania z podziałem na rolę. – Wchodzi w rolę bohatera fikcyjnego (literackiego lub wymyślonego) w zabawie i grze dramowej (zastanawia się nad motywacją jego postępowania, emocjami bohatera, wnioskuje 	<ul style="list-style-type: none"> – Modyfikuje na potrzeby inscenizacji elementy tekstu literackiego, np. zmieniając czas akcji, dodając bohaterów z innych książek itp. – Bierze udział w improwizacji teatralnej na kanwie poznanego tekstu literackiego (używa środków werbalnych i pozawerbalnych). – Przygotowuje w zespole słuchowisko na podstawie poznanego tekstu literackiego. – Uczestniczy w sądzie nad postacią fikcyjną (w roli obrońcy i oskarżyciela).



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			co do konsekwencji danego zachowania itp.). – Recytuje krótsze i dłuższe fragmenty tekstów literackich dla dzieci.	
		III	– Inscenizuje poznane teksty literackie w roli narratora lub aktora. – Współtworzy inscenizację teatralną na różnych jej etapach i pełniąc różne funkcje. – Układa dialogi do inscenizacji tekstów literatury dla dzieci, planuje choreografię i scenografię jako formę ilustracji scenicznej poznanego tekstu. – Ilustruje pantomimicznie fragmenty tekstów literackich. – Recytuje utwory rytmiczne dla dzieci, zachowując właściwe tempo, intonację i akcent logiczny.	– Bierze udział w różnych inscenizacjach teatralnych, jak: pantomima, teatr kukielkowy, gra z rekwizytem, teatr cieni, kabaret itp. – Uczestniczy w teatrze forum na podstawie wybranego tekstu literackiego. – Wchodzi w rolę bohatera fikcyjnego w zabawach teatralnych i grach dramowych. – Czyta z podziałem na rolę, interpretując podczas czytania głosem (poprzez modulację, tempo i intonację), gestem i mimiką. – Recytuje utwory meliczne dla dzieci przy akompaniamencie muzyki.
1.4.b. Rozumie umowne znaczenie rekwizytu; umie posłużyć się nim w odgrywanej scenie.	Teatralnie ilustruje elementy zrównoważonego świata w kanonie literatury dziecięcej	I II III	– Rozpoznaje podstawowe przedmioty teatralne, jak: rekwizyty, pacynki, lalki i figury z teatru cieni. – Animuje rekwizytem lub lalką w zależności od rodzaju inscenizacji. – Posługuje się kostiumem i maską, tworząc postać podczas inscenizacji lub gry dramowej.	– Twórczo adaptuje przedmioty codziennego użytku, animując podczas zabaw teatralnych i dramy.



2. JĘZYK OBCY NOWOŻYTNY – ANGIELSKI

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
ROZUMIENIE, ROZPOZNANIE PROSTYCH POLECEŃ I ZWROTÓWI STOSOWANYCH NA CO DZIEŃ I POSŁUGIWANIE SIĘ NIMI				
<p>2.1. wie, że ludzie posługują się różnymi językami i aby się z nimi porozumieć, trzeba nauczyć się ich języka;</p> <p>2.2. reaguje werbalnie i niewerbalnie na proste polecenia nauczyciela;</p> <p>2.3.a.</p>	<p>Projekt: Savoir vivre w porozumiewaniu się – kultura języka i zachowania</p> <p>Komunikuje się w różnych sytuacjach</p> <p>Odnosi się z szacunkiem do języka</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie podstawowe zwroty powitania, pożegnania: <i>Hello, Good Morning, Good afternoon, Good evening, Bye, Good night, See you</i>; podziękowania – <i>Thank you</i>. – Reaguje na proste zwroty grzecznościowe i polecenia. – Dopasowuje zwroty i wyrażenia grzecznościowe do sytuacji przedstawionych na ilustracjach i ze słuchu. – Rozróżnia czasowniki umożliwiające wykonanie prostych grzecznościowych zwrotów, czynności i komend takich jak: <i>here you are, thank you, thanks, all the same to you, please, sit down, keep quiet, stand up, clap, smile, go, come, bring, close, open, jump, run, show, dance, sing</i> - z odniesieniem do poznanego słownictwa. Np. <i>clap your hands, come, close your eyes, sing, stand up</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – Poszerza zakres powitań i pożegnań i innych zwrotów grzecznościowych takich jak: <i>Good Night, Have a good day</i>. – Reaguje w zabawie na proste zwroty grzecznościowe. – Poszerza zakres czasowników wraz z konotacjami rzeczownikowymi np. <i>to read a book, to write a letter</i> itd. Stosuje je, rozumiejąc polecenia nauczyciela i w zabawie z rówieśnikami. – Stosuje poznane polecenia i zwroty z zastosowaniem czasowników oraz stosuje wyrażenia w prostych funkcjach językowych.
		II	– Stosuje zwroty grzecznościowe w relacji	– Poszerza zakres zwrotów grzecznościowych





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
rozróżnia znaczenie wyrazów o podobnym brzmieniu 2.3.b. rozpoznaje zwroty stosowane na co dzień, i potrafi się nimi posługiwać;	Projekt: „We are kind to you”		z nauczycielem, rówieśnikami. – Zapisuje zwroty, wyrażenia i polecenia w ćwiczeniach rozwijających umiejętność czytania i słuchania; potrafi ilustracyjnie je przedstawić w odpowiednim kontekście.	i stosuje je w symulowanych sytuacjach, np. <i>role play</i> , czy tworzeniem projektu pt. „We are kind to you”.
		III	– Reaguje werbalnie na polecenia nauczyciela. – Rozpoznaje zwroty stosowane na co dzień, używa ich w sytuacji mówienia, czytania i słuchania i pisania. – Stosuje zwroty i polecenia w mini-scenkach sytuacyjnych, powtarzając i naśladowując ich realne brzmienie po wysłuchaniu ich. – Rozróżnia znaczenie wyrazów o podobnym brzmieniu	– Doskonali umiejętność słuchania i mówienia w zabawach fonetycznych. – Uzupełnia luki wyrazowe zwrotami i wyrażeniami grzecznościowymi na podstawie czytanych i słyszanych krótkich tekstów bajkowo-baśniowych. – Tworzy katalog zwrotów grzecznościowych.
POZNAWANIE SIEBIE, OTOCZENIA I ŚWIATA				
2.1. wie, że ludzie posługują się różnymi językami i aby się z nimi porozumieć, trzeba nauczyć się ich języka; 2.3.c. rozumie ogólny	Projekt: W krainie poznawania siebie i świata – w relacji do innych osób i świata z afirmacją siebie i innych, – w relacji do swego miejsca	I	– Zna podstawowe słownictwo z zakresu rzeczowników umożliwiających poznawanie siebie i innych: <i>a child, a boy, a girl, a pupil, a student, a man, a woman, a teacher, a neighbour</i> ; oraz z grupy: <i>family (mother, father, sister, brother, grandmother, grandfather, uncle, aunt, cousin)</i> ; podstawowych zaimków. – Wskazuje i nazywa nazwy części ciała – „body”. – Rozpoznaje obiekty z najbliższego otoczenia, jak: <i>school: lamp, desk, chair, book, handbook, notebook, exercise, pen, pencil, blackboard, classroom, class, classmate; car, bicycle, bus, train; street; house: rooms in a house; garden;</i>	– Poszerza słownictwo z zakresu poznawania siebie i innych: <i>relatives, grand grandmother, grand grandfather, grandchild, god father</i> ; określa <i>I like, I love</i> . – Stosuje słownictwo obejmujące części ciała – „body” z wprowadzonymi określeniami przymiotnikowymi, np. <i>small, large mouth, nose...</i> – Zna szersze spektrum przymiotników o zakres personality; używa go do prostej charakterystyki postaci bajkowych, postaci przedstawionych na ilustracji. – Poszerza słownictwo o słowa: np. <i>corridor, wall,</i>



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>sens krótkich opowiadań i baśni przedstawianych także za pomocą obrazów, gestów;</p> <p>2.3.d. rozumie sens prostych dialogów w historyjkach obrazkowych (także w nagraniach audio i video);</p> <p>2.4. czyta ze zrozumieniem wyrazy i proste zdania;</p> <p>2.5. zadaje pytania i udziela</p>	<p>w rodzinie, szkole, przyrodzie</p> <p>Rozpoznaje materialne i niematerialne elementy życia</p> <p>Doskonali logiczne myślenie</p> <p>Projekt: Uczymy się akceptacji, tolerancji i szacunku wobec innych</p>	<p>I</p>	<p><i>tree; flower, animals – a dog, puppy, wolf, bear, cat, kitten, pig, horse, lion, tiger, giraffe, snake, frog, snail, zebra, elephant, sheep, cow; fish; bird, duck, hen, goose, chicken; wood; sky, sun, moon, star; garden, flowers, vegetables, fruits, season of a year.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozróżnia i używa przymiotników: <i>big, little, tall, small, pretty, ugly, nice, good, bad, great, funny, sad, happy, heavy</i> oraz kolorów w stosunku do poznanych obiektów. – Posługuje się czasownikiem „to be” w relacji do osób i rzeczy. – Przedstawia siebie oraz inne osoby, stosując zaimki: <i>She is It is my mother ...</i> – Stosuje wyrażenia „this is”, „that is” „these are”, „those are”, określając ogólnie bliskie i dalsze położenie poznanych obiektów. – Zadaje pytania i odpowiada na nie, ucząc się przez powtarzanie, naśladowanie, np. <i>Who is she? – She is my mother; she is a woman; she is tall; she is nice, good...etc.– who is he?.....</i> – Poznaje liczebniki główne do 20. 	<p><i>sponge, to wipe out; fence; some pieces of furniture – table, bed, armchair; bus stop, railway, railway station, subway, underground; path, proste nazwy kwiatów: rose, tulip, etc.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Poszerza zakres stosowanych przymiotków i precyzyjniejsze określanie położenia obiektów z uwzględnieniem pytań szczegółowych: <i>Where is a cat?, What is this? itd.</i> – Przyswajają liczebniki od 20 do 100 w działaniach matematycznych w budowaniu krótkich scenek dialogowych.
			<p>II</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Nazywa elementy ubrania. – Nazywa dni tygodnia i nazwy miesięcy. – Nazywa wyrazy z zakresu środowiska przyrodniczo-społeczno-kulturowego, jak: <i>in the country, village, city, town, at the sea, river, by</i>





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>odpowiedzi w ramach wyuczonych zwrotów, recytuje wiersze, rymowanki i śpiewa piosenki, nazywa obiekty z otoczenia i opisuje je, bierze udział w przedstawieniach teatralnych;</p> <p>2.6. przepisuje wyrazy i zdania;</p> <p>2.8. współpracuje z rówieśnikami w trakcie nauki;</p>	<p>narodowości</p> <p>Kształtuje postawę fizycznej i duchowej wspólnotowości w tworzeniu jednej „ojczyzny”</p>		<p><i>lake, in the river.</i></p> <ul style="list-style-type: none">– Nazywa dyscypliny sportu i potrafi je dopasować do pór roku.– Stosuje czasownik „can” w odniesieniu do stopniowania umiejętności: <i>well, not very well, best, quite well, a little.</i>– Buduje krótkie opowiadanie, jak: <i>Here is Peter. Peter is 6 years old. Peter is my friend. He is a boy. He is tall. He can swim well. He can cook quite well.</i>– Stosuje czasownik „have”, „have got” np. <i>I have a sister, I have a cat</i> rozszerzając zakres przedstawienia siebie i bliskich mu osób.– Prostymi zdaniami przedstawia przedmioty na obrazku, dopasowuje elementy i uzupełnia elementami krótkie zdania.– Czyta proste zdania, rozumie ich sens i stosuje proste substytucje w zakresie poznanego materiału.– Przepisuje proste zdania, uzupełnia puste miejsca w zakresie poznanego materiału.– Wykonuje proste ćwiczenia integrujące umiejętności słuchania, czytania i mówienia ilustrując bardzo proste opisy osób i obiektów.	<p>zakres leksykalno-gramatyczny materiału.</p> <ul style="list-style-type: none">– Rozwija i doskonali wymienione umiejętności w kategoriach wyłaniania prawdziwych i fałszywych sentencji, zdań; posługiwania się technikami dopasowywania tematycznego, gramatycznego, uzupełnień itd.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
		III	<ul style="list-style-type: none">- Nazywa wybrane kraje i narodowości.- Nazywa język, jakim się posługują jego koledzy i koleżanki z innych krajów.- Stosuje słownictwo charakterystyczne dla stylu życia np. nazwy potraw.- Operuje określeniami obejmującymi odrębność kulturową krajów posługujących się językiem obcym...np. <i>Christmas, Christmas Carols, Santa Klause, Christmas tree, presents, Thanksgiving Day, Christmas food.</i>- Wymienia postacie bajkowe/baśniowe z literatury danego kraju.- Śpiewa i recytuje proste wierszyki i rymowanki, zwrotkę kolędy przypisując ją do danego kraju, danej tradycji.- Rozbudowuje nieznacznie opis osób i obiektów.- Zadaje pytania typu: <i>Who are you? Where are you from? What can you do?</i>- Układa z innymi dziećmi mini-dialogi/scenki, naśladowując usłyszane słowa.- Odgrywa scenki z wykorzystaniem poznanego słownictwa.- Rozumie wypowiedzi ze słuchu dotyczące opisywanych osób i obiektów, dopasowuje i uzupełnia brakujące wyrazy, ilustruje wysłuchane historyjki.- Czyta krótkie opisy osób i rzeczy i uzupełnia je i znajduje odpowiednie dla nich określenia	<ul style="list-style-type: none">- Poszerza zakres przedstawienia się w obszarze popularnych narodowości: <i>I am bądź I am not Polish, English, American etc.</i>- Poszerza zakres czasowników umożliwiających wykonywanie poleceń wraz z poszerzeniem spektrum rzeczowników stosowanych adekwatnie do tych poleceń np.: <i>write a letter, read a book.</i>- Rozumie sens historyjek obejmujących kulturowy ich wymiar z wyłonieniem uproszczonych językowo legendarno-historycznych aspektów, z opisem obrazków, mini –inscenizacją pogłębiającą metaforę przekazu.- Doskonali rozumienie ze słuchu dłuższych tekstów: literackich z zastosowaniem ćwiczeń przyporządkowujących.- Doskonali umiejętność słuchania ze zrozumieniem z integracją innych umiejętności: czytania (głośnego ze zrozumieniem), mówienia (np. recytacji, śpiewania, interpretacji itd.) pisanie (zapisywanie ze słuchu ważnych sentencji dla danej historyjki, celem ilustracji i ekspresji ruchowej pantomimy).- Doskonali czytanie ze zrozumieniem (techniki uzupełnień tekstu przeczytanego, wyłonienia kluczowego słowa, określenie prawdziwości –



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			w mini -słowniczku. – Układa proste gry wyrazowe z innymi dziećmi. – Zapisuje krótkie zdania, historyjki, mini-dialogi, pisze pocztówkę do przyjaciela z innego kraju.	fałszu, zastępowania słów itd. oraz dłuższych fragmentów literackich w powiązaniu innymi umiejętnościami - słuchaniem, mówieniem i pisaniem oraz zabawami ruchowymi).
BUDOWANIE KONSTRUKTYWNO TWÓRCZYCH POSTAW I MOTYWACJI				
2.3.b. rozpoznaje zwroty stosowane na co dzień, i potrafi się nimi posługiwać; 2.4. czyta ze zrozumieniem wyrazy i proste zdania; 2.7. w nauce języka obcego nowożytnego potrafi korzystać ze słowników obrazkowych,	Poznaję lektury ZR: - wypowiada się na temat zachowań i postaw bohaterów Projekt: „True friends”	I	– Zna zakres cech osobowości, jak: <i>hard-working, lazy, creative, intelligent, friendly, wise, responsible, patient, impatient, sensitive, resourceful, helpful, strong, weak</i> i określa ogólne cechy bohatera, baśni, filmu itd. – Określa nazwy zainteresowań, np. <i>books, films, cartoon films, music, computer games</i> . – Potrafi określić wartość (<i>good, bad, interesting, boring</i>) oglądanego filmu, książeczki, historyjki. – Śpiewa i recytuje piosenki i rymowanki z repertuaru dziecięcego obszaru języka nauczanego.	– Tworzy inscenizację z innymi dziećmi (w małych grupach, pod kierunkiem nauczyciela, w ramach projektu „True friends” - opartego na literaturze dziecięcej) z wykorzystaniem zainteresowań i zdolności dzieci.
	Projekt: „Moral code in my class”. Projekt: „We are the friends of the Word”.	II	– Posługuje się wyrażeniami, jak: <i>I like, I dislike; she likes, she dislikes</i> . – Stosuje podstawowe działania (plus, minus) matematyczne oraz wskazuje godziny. – Określa czynności dnia, poszerzając zakres słownictwa: to wake up, get up, itd. <i>I get up at ... Peter gets up at ...</i> . – Tworzy w małej grupie projekt pt. <i>My day with my family</i> z wykorzystaniem zdjęć, ilustracji z wykorzystaniem poznanego materiału. – Rozumie sens opowiadanych historyjek.	– Ugruntowuje poznane treści poprzez pracę twórczą projektową pod kierunkiem nauczyciela. – Przygotowuje w każdym semestrze kolaż z wykorzystaniem ilustracji, pocztówek, prostych określeń, zwrotów, rymowanych sentencji. Temat pierwszego projektu: „We are the friends of the Word”. Temat drugiego projektu – „Moral code in my class”.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
książeczek, środków multimedialnych; 2.8. współpracuje z rówieśnikami w trakcie nauki;	Projekt: „Travel across the Word” Uczeń uaktywnia swój potencjał twórczy, doskonali myślenie (logiczne, krytyczne, dywergencyjne, konstruktywne) Projekt: „My dictionary”	III	<ul style="list-style-type: none">– Współuczestniczy w tworzeniu dramy i przedstawieniach teatralnych.– Tworzy w zespole dzienniczek historyjek obrazkowych z zaznaczeniem chronologii.– Rozwija zintegrowane umiejętności:<ul style="list-style-type: none">• mówienia (proste dialogi, prezentacje trzyzdaniowe, mini-scenki sytuacyjne z wyłonieniem zainteresowań dziecka);• czytania ze zrozumieniem (krótkie opisy, ze wskazaniem na myśl wiodącą, na logiczną konfigurację zdarzeń);• słuchania ze zrozumieniem (z wyłonieniem istotnych punktów historyjek, układanie obrazków tworzących historyjki o tematyce poznawania innych kultur i świata);• pisania (fraz, wyrazów, prostych zdań, opisów);• pisania ze słuchu.– Korzysta ze słowników językowych, środków multimedialnych dostosowanych do wieku.	<ul style="list-style-type: none">– Doskonali i ugruntowuje poznany materiał leksykalno-gramatycznego w celu stworzenia projektu słowno-muzycznego pt. „Travel across the Word” (jako inspirującej historii dziecka poznającego świat w towarzystwie bajkowych postaci charakterystycznych dla danego regionu, z podkreśleniem piękna własnej ojczyzny).– Potrafi krótko przedstawić zawartość prezentacji tematycznej z wykorzystaniem wybranych angielskich rymowanek.– Tworzy pod kierunkiem nauczyciela projekt, pt. „My dictionary”.



3. EDUKACJA MUZYCZNA

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
W ZAKRESIE ODBIORU MUZYKI				
3.1.a. zna i stosuje różne rodzaje aktywności muzycznej; śpiewa proste piosenki z repertuaru dziecięcego; śpiewa ze słuchu śpiewa z pamięci hymn reaguje ruchem na puls rytmiczny; odtwarza i gra na instrumentach akompaniamenty;	Poznaje lektury muzyczne ZR Projekt: Jak "mówi" do nas muzyka? Projekt: Folkowanie, czyli gramy i śpiewamy na lokalną nutę! Warsztaty tańca integracyjnego	I	– Wykonuje proste melodie oraz piosenki z repertuaru dziecięcego indywidualnie i w zespole. – Śpiewa w zespole piosenki ze słuchu (nie mniej niż 10 utworów w roku szkolnym). – Różnymi sposobami realizuje proste schematy rytmiczne: głosem, gestem, totalizacją oraz na instrumentach perkusyjnych. – Reaguje ruchem na puls rytmiczny, jak: zmiany tempa, metrum i dynamiki. – Wyraża ruchem nastrój i charakter muzyki. – Wykonuje podstawowe kroki i figury prostego tańca ludowego.	– Improwizuje i bawi się twórczo instrumentami perkusyjnymi i melodycznymi. – Akompaniuje do piosenek i zabaw za pomocą efektów akustycznych z wykorzystaniem różnych przedmiotów, instrumentów perkusyjnych i niemelodycznych. – Odtwarza i gra na instrumentach perkusyjnych proste rytmy i wzory rytmiczne. – Odtwarza i gra na instrumentach melodycznych proste melodie i akompaniamenty.
		II	– Śpiewa hymn narodowy. – Wykonuje śpiewanki i rymowanki. – Śpiewa indywidualnie i w zespole równieśniczym (co najmniej 10 utworów w roku szkolnym). – Odtwarza proste rytmy głosem i ruchem ciała. – Realizuje sylabami rytmicznymi, gestem oraz	– Śpiewa piosenki zbiorowo z zastosowaniem zmian tempa, artykulacji i dynamiki. – Gra na instrumentach perkusyjnych melodycznych proste rytmy i melodie. – Tańczy trudniejsze kroki tańca ludowego i towarzyskiego.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
tańczy podstawowe kroki i figury krakowiaka, polki oraz innego, prostego tańca ludowego;	<p>Warsztaty tańca ludowego (krajów europejskich)</p> <p>Projekt: Muzyka łączy pokolenia</p> <p>Projekt: Muzyka łączy kontynenty</p> <p>Projekt: Muzyka świata</p>		<p>ruchem proste rytmy i wzory rytmiczne.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Realizuje proste schematy rytmiczne (totalizacja, ruchem całego ciała). – Reaguje ruchem na puls rytmiczny i jego zmiany, np. maszeruje, biega, podskakuje w zależności od zmiany tempa, metrum i dynamiki. – Tańczy podstawowe kroki i figury prostego tańca ludowego. 	<ul style="list-style-type: none"> – Improwizuje ruchem (teatralnie i tanecznie) podczas słuchania muzyki. – Układa własne sekwencje ruchów i kroków do muzyki w tańcu czy zabawie animacyjnej. – Bierze udział w inscenizacjach muzycznych, jak: „Muzyka łączy pokolenia” i inne.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Śpiewa z pamięci hymn narodowy i inne wybrane teksty dziedzictwa kulturowego. – Śpiewa indywidualnie i w chórze z zastosowaniem zmian tempa, artykulacji i dynamiki (co najmniej 15 utworów w roku szkolnym). – Odtwarza i gra na instrumentach perkusyjnych melodycznych proste rytmy i wzory rytmiczne. – Wykonuje inscenizacje piosenek i zabaw przy muzyce. – Wykonuje podstawowe tańce ludowe. 	<ul style="list-style-type: none"> – Improwizuje muzycznie (wokalnie i instrumentalnie). – Tańczy (w uproszczonej formie) niektóre dawne tańce historyczne oraz etniczne. – Śpiewa wybrane utwory dla dzieci etniczne (np. z cyklu „Dzieci Afryki” czy „Afryka Kazika”) oraz folkloru polskiego dla dzieci (rymowanki, kołysanki, przedrzeźnianki i in.). – Bierze udział w inscenizacjach i musicalach, jak: „Muzyka łączy pokolenia”, „Muzyka łączy kontynenty”, „Muzyka świata”.
3.1.b. rozdziela podstawowe elementy muzyki; jak: melodia,	Projekt: Dźwięki Natury	I	<ul style="list-style-type: none"> – Odtwarza i gra na instrumentach perkusyjnych. – Rozdziela podstawowe elementy muzyki, jak: melodia, rytm, akompaniament, tempo, dynamika. – Rozdziela podstawowe znaki notacji muzycznej. 	<ul style="list-style-type: none"> – Poznaje podstawowe elementy kodu muzyki, znaki notacji muzycznej, jak: nuty i pauzy. – Rozpoznaje i naśladowuje rytm dźwięków otaczającego go świata, np. rytm deszczu (zabawa teatralna „Od mżawki do ulewy”), śpiewające ptaki („Ptasie koncerty”) itd.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
rytm, wysokość dźwięku, akompaniament, tempo, dynamika; rozróżnia znaki notacji muzycznej (wyraża ruchowo czas trwania wartości rytmicznych, nut i pauz).	<p>Projekt: Od mżawki do ulewy</p> <p>Projekt: Tropiciele Muzyki Naturalnej</p>	II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozróżnia elementy muzyki, jak: melodia, rytm, wysokość dźwięku, akompaniament, tempo, dynamika. – Rozpoznaje podstawowe znaki notacji muzycznej, jak: nuty i pauzy. – Wyraża ruchowo czas trwania wartości rytmicznych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozpoznaje i omawia elementy muzyki. – Improwizuje ciałem (w ruchu i tańcu) słyszany rytm muzyczny. – Naśladuje przy pomocy instrumentów dźwięki natury, jak: szum wody i wiatru, wyładowania atmosferyczne, głos ptaków itd.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Wyraża poprzez ruch czas trwania wartości rytmicznych. – Wykonuje i interpretuje ruchem zmiany dynamiczne słuchanych utworów muzycznych. – Rozpoznaje dźwięki przyrody (szumu wiatru, morza, wodospadu, lasu, śpiewu ptaków, niektóre odgłosy zwierząt itd.) i próbuje je naśladować. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozpoznaje kierunki linii melodycznej oraz zachodzące w niej zmiany kontrastów i powtórzeń. – Twórczo naśladuje otaczające go dźwięki otoczenia i przyrody. – Bierze udział w projekcie pt. „Tropiciele Muzyki Naturalnej”.
3.1.c. świadomie i aktywnie słucha muzyki i określa jej cechy, wyraża swe doznania werbalnie i niewerbalnie; rozróżnia i wyraża	<p>Projekt: Muzyka natury</p> <p>Projekt: Ptasie koncerty</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> – Słucha różnorodnej muzyki i niektóre ścieżki muzyczne rozpoznaje . – Wskazuje utwory wykonane solo, zespołowo, przez chór i orkiestrę. – Wymienia podstawowe instrumenty, jak: fortepian, gitara, skrzypce, trąbka, flet, perkusja. 	<ul style="list-style-type: none"> – Obcuje z muzyką klasyczną i ludową, rozpoznaje niektórych jej autorów. – Wskazuje podstawowe rodzaje głosów ludzkich, damskich i męskich. – Rozróżnia niektóre style muzyczne. – Bierze udział w projektach ZR, np. „Ptasie koncerty” (słucha nagrań śpiewu ptaków, poznaje wiersze i opowiadania na temat ptasich koncertów).
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozróżnia i wyraża środkami pozamuzycznymi charakter emocjonalny muzyki (ilustruje plastycznie i teatralnie). 	<ul style="list-style-type: none"> – Próbuje określić nastrojowość słuchanej muzyki poprzez kolory farb. – Opowiada na temat swoich przeżyć podczas



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>środkami pozamuzycznymi charakter emocjonalny muzyki; rozpoznaje utwory wykonane: solo i zespołowo, na chór i orkiestrę; orientuje się w rodzajach głosów ludzkich oraz w instrumentach muzycznych rozpoznaje podstawowe formy muzyczne;</p>	<p>Projekt: Koci musical</p> <p>Projekt: Śpiewające morza i oceany</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Obrazuje słuchaną muzykę poprzez działania plastyczne, teatralne i ruchowe. - Rozpoznaje podstawowe formy muzyczne – AB, ABA. - Zna podstawowe rodzaje głosów ludzkich i instrumentów muzycznych. - Kulturalnie zachowuje się podczas koncertu. 	<p>słuchania wybranego utworu muzycznego.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bierze udział w projektach ZR, np.: <ul style="list-style-type: none"> • „Koci musical” (inscenizując wiersze, kołysanki i fragmenty musicalu „Cats”), • „Ptasie koncerty” (słucha na żywo śpiewu ptaków podczas wycieczek oraz słucha nagrań śpiewu ptaków, poznaje wiersze i opowiadania na temat ptasich koncertów i słucha fragmentów muzyki klasycznej naśladującej śpiew ptaków). Rozpoznaje głosy wybranych ptaków.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Wyraża swe doznania artystyczne podczas słuchania muzyki i wypowiada się na jej temat. - Rozpoznaje rodzaje głosów ludzkich (sopran, bas) oraz w instrumenty muzyczne. - Wskazuje ruchem lub gestem podstawowe formy muzyczne (AB, ABA) i jej elementy strukturalne. - Stosuje formy muzyczne: dwuczęściowe AB i trzyczęściowe, pieśniowe ABA oraz rozpoznaje jej elementy składowe (A-strofa, B-refren). - Wskazuje wybrane formy muzyczne. 	<ul style="list-style-type: none"> - Słucha i rozpoznaje wybrane utwory z kanonu klasyki muzycznej. - Rozpoznaje piosenki i melodie folklorystyczne i narodowe. - Rozpoznaje głosy ludzkie (sopran, alt, tenor i bas) oraz barwę instrumentów muzycznych. - Ilustruje wysłuchane utwory muzyczne, używając wybrane środki plastyczne. - Obrazuje i interpretuje wysłuchany utwór muzyczny poprzez działania teatralne (improvizację taneczną, pantomimę, inscenizację). - Przygotowuje w zespole inscenizację muzyczną jako ilustrację teatralną wybranego utworu muzycznego.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
				– Bierze udział w projektach ZR, np. „Śpiewające morza i oceany” (poznaje baśnie, legendy na temat muzyki mórz i oceanów, słucha muzyki relaksacyjnej z nagranyimi odgłosami mórz i oceanów, ogląda fragment opery „Rusałka”).
W ZAKRESIE TWORZENIA MUZYKI				
3.2.a. wie, że muzykę można zapisać i odczytać;	Projekt: Muzyka - językiem świata	I II III	– Operuje podstawowymi elementami zapisu nutowego, jak: pięciolinia, klucz wiolinowy, nuty. – Zapisuje klucz wiolinowy i nuty w zeszycie pięcioliniowym.	– Rytmicznie deklamuje teksty w taktach ze zmianą tempa, rytmu oraz środków dynamiki. – Wskazuje akcent wyrazowy główny (a przy dłuższej wypowiedzi - poboczny). – Określa melodię wiersza metrycznego poprzez wyklaskiwanie jego rytmu zgłoskowego (akcentowanego i nieakcentowanego).
3.2.b. tworzy proste ilustracje dźwiękowe do tekstów i obrazów oraz improwizacje ruchowe do muzyki;	Projekt: Etnomuzyka	I II	– Wyraża swe doznania różnymi sposobami (głosem, poprzez instrumenty). – Kontempluje muzykę i ilustruje ją poprzez kolor i taniec oraz odwrotnie - dzieło sztuki (obraz, rzeźbę) próbuje zilustrować muzyka. – Obrazuje dzieło plastyczne lub tekst literacki poprzez grę na instrumentach perkusyjnych i melodycznych. – Rytmicznie wybija melodię dłońmi i w ten sposób ilustruje prosty obrazek literacki.	– Wykonuje inscenizacje muzyczne tekstów literackich oraz improwizacje ruchem przy muzyce. – Naśladuje głosem niektóre instrumenty. – Rozpoznaje wybrane utwory muzyki świata. – Śpiewa, akompaniuje, tańczy niektóre etniczne tańce. – Bierze udział w dramie muzycznej a capella jako jeden z instrumentów uczniów-orkiestry. – Rozpoznaje wybrane utwory muzyki świata. – Śpiewa, akompaniuje, tańczy niektóre etniczne tańce.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
				<ul style="list-style-type: none">– Bierze udział w projekcie „Etnomuzyka”. Omawia wybrane instrumenty etniczne, rozpoznaje niektóre utwory muzyki świata.
		III	<ul style="list-style-type: none">– Odtwarza dzieło plastyczne lub ilustruje tekst literacki poprzez grę na instrumentach perkusyjnych i melodycznych.– Ilustruje improwizując instrumentalnie.– Improwizuje ruchem do muzyki.	<ul style="list-style-type: none">– Stosuje improwizowanie melodii do zrytmizowanego wcześniej wiersza oraz układanie następnika do poprzednika.– Recytuje wiersze meliczne podczas akompaniamentu muzycznego.– Przedstawia ruchem ćwierćnuty i ósemki.
3.2.c. improwizuje głosem i na instrumentach;		I II III	<ul style="list-style-type: none">– Improwizuje i komponuje proste struktury dźwiękowe.– Improwizuje muzycznie i wokalnie.	<ul style="list-style-type: none">– Samodzielnie przetwarza melodie (dokonuje zmiany tempa, rytmu, dynamiki).– Gra na instrumentach rodzimego folkloru oraz etnicznych.– Gra na samodzielnie wykonanych instrumentach muzycznych.– Improwizuje wokalnie, naśladując głosy natury.
3.2.d. wykonuje proste utwory, interpretuje je zgodnie z ich rodzajem i funkcją.		I II III	<ul style="list-style-type: none">– Odtwarza dźwięki gamy z towarzyszeniem podkładu muzycznego lub akompaniamentu na instrumencie.– Gra poznane fragmenty melodii lub utworów instrumentalnych.– Interpretuje wykonywane utwory zgodnie z tekstem oraz charakterem i funkcją muzyki.– Wykonuje ilustracje do danej muzyki.	<ul style="list-style-type: none">– Odtwarza melodie poznanych piosenek.– Odtwarza dźwięki gamy z towarzyszeniem nagrania lub instrumentu.– Wykonuje niektóre utwory rodzimego folkloru oraz etniczne.– Wykonuje utwory podczas realizacji wybranych projektów, jak: "Muzyka łączy pokolenia" itp.



4. EDUKACJA PLASTYCZNA

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
W ZAKRESIE PERCEPCJI SZTUKI				
4.1.a. określa swoją przynależność kulturową poprzez kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i z tradycją w środowisku rodzinnym, szkolnym i lokalnym; uczestniczy w życiu kulturalnym tych	Projekt: Sztuka bez granic Uczestniczy w lokalnych imprezach kulturalnych Rozpoznaje i omawia wybrane dzieła sztuki	I	<ul style="list-style-type: none"> – Ogląda wybrane dzieła sztuki i próbuje wypowiedzieć się na ich temat. – Obcuje z różnymi rodzajami dzieł sztuki (jak: obrazy, rzeźba, pomnik, architektura, ogród, rzeczy codziennego użytku itp.). – Odwiedza lokalne placówki kulturalne. 	<ul style="list-style-type: none"> – Skupia uwagę na wybranych elementach, detalach dzieł sztuki i prezentuje postawę kontemplowania. – Obrazuje swoje doświadczenia z kontaktu z dziełem sztuki poprzez działania plastyczne, muzyczne lub literackie.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia wybrane imprezy kulturalne (festyny, jubileusze, jarmarki), które mają miejsce w lokalnej społeczności. – Rozpoznaje niektóre lokalne dzieła sztuki i wypowiedzieć się na ich temat. – Uczestniczy w lokalnych uroczystościach związanych ze sztuką jako członek klasy. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wyraża zainteresowanie sztuką i jej przejawami w wielu dziedzinach (poprzez chęć obcowania czy też pragnienie naśladownictwa). – Uczestniczy w plenerach szkolnych i konkursach plastycznych. – Kształtuje postawę kontemplacji i próbuje wypowiedzieć się na temat swoich emocji i spostrzeżeń. – Rozmawia na temat sztuki z innymi, rówieśnikami i dorosłymi.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
środowisk, wie o istnieniu placówek kultury działających na ich rzecz,		III	<ul style="list-style-type: none"> – Rozpoznaje wybrane dzieła sztuki należące do dziedzictwa kultury, wypowiada się na ich temat. – Uczestniczy w życiu kulturalnym poprzez kontakt z teatrem, lokalne galerie, muzea i skanseny. – Identyfikuje się z kulturą i tradycją własnego narodu, poznając je poprzez różne korelacje z teatrem, muzyką, plastyką i literaturą. – Odnosi się z szacunkiem do innych kręgów kulturowych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Uczestniczy w plenerach szkolnych, konkursach plastycznych i innych formach aktywności twórczej w tej dziedzinie. – Rozpoznaje typowe cechy sztuki ludowej w swoim regionie i potrafi je naśladować, np. wykonać regionalną ozdobę choinkową, wycinankę czy pisanekę. – Wymienia placówki kultury działające w środowisku lokalnym oraz niektóre muzea w Polsce i Europie.
4.1.b. korzysta z przekazów medialnych stosuje wytwory [przekazów medialnych] w swojej działalności twórczej (zgodnie z elementarną wiedzą o prawach autora).	Tworzy plakaty dla ZR (z hasłami do aktualnie realizowanych projektów)	I	<ul style="list-style-type: none"> – Korzysta z prostych programów graficznych, prezentacji multimedialnych i prezentacji na tablicy multimedialnej. – Używa przeglądark internetowych udostępniających wirtualne wycieczki po wybranych galeriach w Polsce. 	– Tworzy samodzielnie proste rysunki z zakresu ZR używając programów graficznych z myślą o ich publicznym wykorzystaniu w aktualnie realizowanych projektach.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Tworzy proste prace plastyczne z użyciem pakietów multimedialnych. – Bierze udział w wycieczkach wirtualnych po galeriach i muzeach. – Posiada elementarną wiedzę o przestrzeganiu zasad prawa autorskiego w sieci i poza nią. 	– Projektuje plakaty do aktualnie realizowanych projektów na rzecz ZR z użyciem pakietów multimedialnych.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Korzysta z zasobów Internetu przez oglądanie dzieł artystów polskich i zagranicznych oraz odbywanie wirtualnych wycieczek po muzeach, 	<ul style="list-style-type: none"> – Samodzielnie wyszukuje informacje związane ze sztuką. – Szuka informacji na temat artystów



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			galeriach i skansenach Polski i Europy. – Przestrzega prawa autorskiego (nie kopiuje i nie rozpowszechnia zamieszczonych w sieci materiałów, jeśli plik nie posiada opisu "Domena Publiczna").	zaangażowanych w promowanie ZR i prezentuje ich innym (np. współorganizując spotkania na temat danego artysty, proponując omówienie niektórych jego dzieł w ramach edukacji plastycznej itd.).
W ZAKRESIE EKSPRESJI PRZEZ SZTUKĘ				
4.2.a. ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką, korzysta z narzędzi multimedialnych;	Projekt: Zrównoważony świat, to świat pełen różnorodności - ilustruje różne ekosystemy, - promuje idee ZR przez działania plastyczne	I	– Wymienia kolory podstawowe i pochodne, posługuje się nimi. – Ilustruje swoje obserwacje przyrody, wrażenia z przeczytanych tekstów literackich i odbioru innych dzieł sztuki. – Próbuje przelać na papier swoje wyobrażenia, marzenia, fantazje, np. „Świat za 100 lat”. – Wypowiada się na temat wykonywanych przez siebie prac, słucha wypowiedzi innych.	– Rozpoznaje rodzaje kolorów (podstawowe i pochodne) na oglądanych obrazach i wypowiada się na ten temat. – Ma świadomość zróżnicowania ekosystemów na świecie i obrazuje to w swoich pracach. – Ilustruje hasła z aktualnie prowadzonych projektów na rzecz ZR.
		II	– Rozróżnia kolory wg cieni na ciepłe i zimne. – Ilustruje sceny i sytuacje będące wynikiem np. obserwacji przyrody, odbioru tekstów literackich i utworów muzycznych, kontemplacji dzieł sztuki. – Stara się oddać w swoich pracach zróżnicowanie przyrody i świata. – Używa technik tradycyjnych i narzędzi multimedialnych.	– Rozpoznaje tonację ciepłą i zimną oglądanych obrazów oraz ilustruje poznane obrazy zgodnie z przyjętą kolorystyką. – Tworzy kolaże, papierowe witraże, stosuje frotaż i inne techniki z użyciem różnych materiałów. – Twórczo wykorzystuje techniki tradycyjne oraz narzędzia multimedialne.
	Projekt: Kolory emocji			





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Ilustruje sceny i sytuacje będące wynikiem np. obserwacji przyrody, odbioru tekstów literackich i utworów muzycznych, kontemplacji dzieł sztuki. – Podejmuje próby obrazowania swoich emocji, przeżyć czy marzeń. – Rysuje i maluje, a także tworzy w programach graficznych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Opisuje słownie własne działania plastyczne. – Rozmawia na temat procesu twórczego swoich prac oraz uczestniczy w podobnych rozmowach z innymi uczniami. zachowuje się z szacunkiem wobec twórczości i innych.
<p>4.2.b. podejmuje działalność twórczą, posługuje się środkami wyrazu plastycznego jak: kształt, barwa, faktura w kompozycji, stosuje określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne;</p>	<p>Projekt: Galeria zaangażowana na rzecz Zrównoważonego Rozwoju</p>	<p>I</p> <p>II</p> <p>III</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Podejmuje działalność twórczą posługując się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego (jak: kształt, barwa, faktura) w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni. – Przygotowuje projekty przestrzennych form użytkowych, uwzględniając zasady kompozycji otwartej i zamkniętej. – Tworzy projekty kostiumów, elementy scenografii teatralnych, pacynki, kukielki i lalki cieni. – Projektuje i wykonuje elementy informacyjno-graficzne, jak: plakat (teatralny, filmowy), zaproszenie, program teatralny, broszura informacyjna o wydarzeniu kulturalnym. – Stosuje narzędzia i materiały plastyczne z przestrzeganiem zasad bezpieczeństwa pracy. 	<ul style="list-style-type: none"> – Stosuje techniki, jak: kolaż, papieroplastyka, (bibułkarstwo, origami modułowe, quilling, papierowe modelowanie przestrzenne) i in. – Tworzy przedmioty charakterystyczne dla sztuki ludowej swego regionu. – Współtworzy galerię „zaangażowaną na rzecz Zrównoważonego Rozwoju”, czyli zbiór cyklicznych prac uczniów w ramach aktualnie realizowanych akcji w ramach programu „Zrównoważona szkoła”. – Doskonali stosowane przez siebie techniki plastyczne w klasie i poza nią.
<p>4.2.c. realizuje proste</p>	<p>Promuje przez</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> – Używa prostych technik i narzędzi multimedialnych w tworzeniu form użytkowych (okolicznościowych, wyposażenia klasy, ozdób 	<ul style="list-style-type: none"> – Wykonuje proste prace plastyczne promujące działania na rzecz ZR swojej klasy i szkoły. – Bierze udział w pracach przy wykonaniu



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
projekty w zakresie form użytkowych, służące kształtowaniu własnego wizerunku i otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym, stosuje określone narzędzia i wytwory przekazów medialnych;	działania plastyczne idee ZR w najbliższym środowisku		osobistych i in.). – Stosuje proste techniki plastyczne oraz narzędzia multimedialne wykonując plakaty, ogłoszenia, elementy scenografii w ramach aktualnie realizowanych projektów ZR. – Wykorzystuje w swojej pracy materiały z recyklingu. – Wykonuje proste formy użytkowe, promujące działania "Zrównoważonej szkoły".	scenografii i kostiumów przy przygotowywaniu inscenizacji ZR. – W miarę swoich możliwości rejestruje (fotografuje, nagrywa) różnorodność przyrody swojego regionu oraz jej zmienność w ciągu roku.
	Wyjaśnia artystyczny wymiar recyklingu	II	– Wykonuje proste projekty plastyczne, twórczo eksploatując materiały z recyklingu. – Konstruuje aranżacje wizualno-przestrzenne z różnorodnych materiałów, jak: papier, plastik, szkło, rośliny itp.	– Tworzy krótkie nagrania filmowe (komórka, kamerą przy pomocy nauczyciela) w ramach aktualnie realizowanych projektów ZR. – Wykonuje projekty plastyczne promujące działania na rzecz ZR swojej klasy i szkoły.
	Projekt: Równowaga w różnorodności - ilustruje otaczający świat	III	– Podejmuje działalność twórczą, wykorzystując nowoczesne technologie, jak: graficzne programy komputerowe, aparaty cyfrowe, darmowe aplikacje i in. – Wykonuje przy ich pomocy projekty artystyczne, jak: prezentacje, plakaty, kompozycje liter i obrazu (komiks, manga, graffiti, vleпка) i in. – Współpracuje przy organizacji wystaw szkolnych w ramach aktualnie realizowanych projektów ZR.	– Projektuje w sferze sztuk wizualnych, jak: stylizacja ubioru, aranżacja pokoju czy klasy, projekt ogrodu. – Fotografuje i korzysta z prostych programów edytowania zdjęć. – Przygotowuje krótkie filmiki komórką lub kamerą na temat ZR. – Inicjuje akcje na rzecz ZR z wykorzystaniem działań artystycznych.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
W ZAKRESIE RECEPCJI SZTUKI				
4.3.a. rozróżnia dziedziny działalności twórczej człowieka, jak: architektura, sztuki plastyczne, inne określone dyscypliny sztuki medialne, rzemiosło artystyczne i sztukę ludową;	Projekt: Natura jako źródło sztuki (obrazowanie natury w różnych dziedzinach sztuki, naśladowanie naturalnej harmonii w architekturze) Omawia sztukę ogrodów oraz architekturę zieleni	I	– Rozpoznaje podstawowe dziedziny sztuki i wypowiada się na ich temat. – Docenia estetykę codzienną (ubrania, urządzenia wnętrz, wyglądu przedmiotów codziennego użytku). – Wypowiada się na temat ogrodów, parków czy sztuki ulicznej jako przykładów sztuki. – Rozpoznaje niektóre dzieła sztuki i próbuje je analizować.	– Obserwuje najbliższe otoczenia i poszukuje przykładów twórczości. – Ogląda i próbuje ocenić dzieła sztuki jako przykłady obrazowania różnorodności natury. – Docenia recykling artystyczny we współczesnej sztuce.
		II	– Rozróżnia wybrane dziedziny działalności twórczej człowieka, jak: architektura, sztuki plastyczne, fotografika, film, telewizja, Internet, rzemiosło artystyczne i sztuka ludowa. – Ocenia wybrane dziedziny sztuki pod kątem przestrzegania zasad ZR. – Rozpoznaje niektóre dzieła sztuki - podaje ich tytuł lub nazwisko twórcy. – Wymienia inne dyscypliny sztuki, jak: grafika komputerowa, graffiti, street art. – Dokonuje rozróżnienia pomiędzy malarstwem a grafiką.	– Rozpoznaje tematy i motywy różnorodności kulturowej w oglądanych dziełach sztuki. – Porównuje wybrane dziedziny sztuki (wskazuje podobieństwa tematu i stosowanych narzędzi). – Ocenia poznane dzieła sztuki pod kątem przynależności do sztuki ZR lub obecności (lub nie) elementów z zakresu ZR. – Ma świadomość przenikania się działań plastycznych z innymi formami aktywności artystycznej, jak teatr, film i muzyka.
4.3.b. rozpoznaje wybrane dzieła architektury	Projekt: Kultura lokalna i globalna - piękno			



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
i sztuki plastyczne należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury.	<p>w różnorodności społecznej i kulturalnej</p> <p>Rozpoznaje artystów zaangażowanych na rzecz ZR i ich dzieła</p> <p>Omawia elementy dziedzictwa kulturowego (w wymiarze lokalnym i globalnym)</p>	III	<ul style="list-style-type: none"> – Rozpoznaje podstawowe dziedziny sztuki, a także takie, jak: architektura zieleni, sztuka ogrodów, kompozycja kwiatowa (ikebana), sztuka urządzenia wnętrz (znaczenie koloru, światła), moda użytkowa. – Wypowiada się na temat regionalnej sztuki ludowej oraz rzemiosła artystycznego, jak: kowalstwo, wikliniarstwo, garncarstwo, zdobienie tkanin i hafty. – Wypowiada się na temat dzieł sztuki, używając adekwatnych pojęć. – Rozpoznaje niektóre dzieła sztuki i ich twórców. – Wymienia artystów zaangażowanych w działania na rzecz ZR i rozpoznaje niektóre ich dzieła. – Rozpoznaje przykłady dzieł sztuki z zakresu lokalnego dziedzictwa kulturowego i wymienia niektórych jej twórców. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wypowiada się na temat różnych dziedzin sztuki oraz prac plastycznych innych uczniów. Rozpoznaje charakterystyczne elementy dyscyplin sztuki. – Porównuje dzieła sztuki w obrębie danej dyscypliny, np. w opisie obrazu porównuje ujęcie tematu, wybór barw czy tonacji. – Dokonuje wyborów estetycznych. – Przy wyborach estetycznych uwzględnia obecność lub nie realizacji artystycznej w myśl zasad ZR. – Kataloguje i omawia różne dziedziny sztuki lokalnej, uwzględniając różnorodność kulturową.

IV.2. FILAR SPOŁECZEŃSTWA



5. EDUKACJA SPOŁECZNA

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
DOBRE I ZŁE POSTĘPOWANIE				
5.1. odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi;	Projekt: Wartości w życiu społecznym dzieci i dorosłych Omawia zasady i normy społeczne	I	– Rozumie, że jest jednostką, która należy do grupy rówieśniczej. – Obserwuje relacje pomiędzy rówieśnikami i dorosłymi. – Odróżnia, które zachowania w kontaktach z innymi są dobre, a które złe. – Nawiązuje pozytywne kontakty z rówieśnikami i dorosłymi. – Wskazuje przykłady sytuacji krzywdzących i zagrażających bezpieczeństwu ze strony rówieśników i osób dorosłych. – Przewiduje konsekwencje złych zachowań. – Analizuje pozytywne i negatywne przykłady	– Zna podstawowe normy społeczne. – Postępuje zgodnie z zasadami życia społecznego. – Rozwiązuje (na miarę swoich możliwości) problemy rówieśnicze. – Analizuje postępowanie swoje i kolegów, dąży do zachowania przyjaznych relacji z rówieśnikami, reaguje (w miarę swoich możliwości) na sytuacje zagrażające bezpieczeństwu ze strony rówieśników i dorosłych.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			własnych zachowań.	
	Poznaje lektury ZR: „Dobro popłaca, zło zatracą!”	II	<ul style="list-style-type: none"> - Odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami. - Ocenia zachowania swoje, rówieśników i osób dorosłych. - Podaje przykłady postępowania dobrego i złego w oparciu o literaturę, obserwacje i własne doświadczenia. - Przewiduje skutki dobrego i złego postępowania. 	<ul style="list-style-type: none"> - Zachowuje się rozważnie w kontaktach z drugim człowiekiem. - Ma ograniczone zaufanie wobec osób nieznanymi. - Zapobiega (w miarę swoich możliwości) agresji rówieśniczej. - Wiąże przyczynę ze skutkiem lub skutek z przyczyną, jest ostrożny i rozważnie postępuje. - Potrafi odmówić rówieśnikom i dorosłym, jeśli sytuacja wskazuje na zagrożenie bezpieczeństwa.
	Prowadzi zeszyty lektur ZR	III	<ul style="list-style-type: none"> - Odróżnia co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi. - Chętnie nawiązuje kontakty z rówieśnikami, postępuje zgodnie z przyjętymi normami społecznymi. - Podejmuje próbę oceny postępowania rówieśników i dokonuje samooceny. - Nie nawiązuje kontaktu z osobami nieznanymi, dostrzega możliwe zagrożenia ze strony osób dorosłych. - Zachowuje dystans wobec nowych sytuacji i nieznanymi osób. - Dostrzega potrzebę odpowiedzialnego 	<ul style="list-style-type: none"> - Jest uważny w doborze kolegów i w kontaktach z dorosłymi. - Wymienia osoby i instytucje udzielające pomocy (rozmawia na drażliwe tematy z rodzicami, nauczycielami, psychologiem szkolnym, pedagogiem szkolnym, wzywa pomocy, dzwoni na policję, straż, telefon zaufania). - Wyjaśnia pojęcia: <i>przemoc psychiczna, przemoc fizyczna, sprawca, poszkodowany</i>. - Nawiązuje prawidłowe relacje w świecie zrównoważonego rozwoju.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<p>podejmowania decyzji, potrafi bronić własnego zdania, potrafi odmawiać.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Zwraca się do nauczyciela, rodzica, pedagoga w problemowych sytuacjach. 	
UCZEŃ W ŚWIECIE WARTOŚCI				
5.2. odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym; nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym;	<p>Projekt: „Sędzia przyszłości” - wyjaśnia i rozwiązuje sytuacje konfliktowe w klasie</p> <p>Projekt: W trosce o społeczeństwo świata</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie, że pomiędzy ludźmi zachodzą różne relacje i istnieje podział na relacje pożądane i niewłaściwe, dobre i złe. – Mówi prawdę. – Pomaga potrzebującym i słabszym. – Respektuje normy społeczne obowiązujące w klasie i szkole. 	<ul style="list-style-type: none"> – Jest komunikatywny, kulturalnie zachowuje się w każdej sytuacji, szanuje rozmówcę. – Obserwuje życie w klasie, odróżnia dobro od zła. – Nie wchodzi w konflikty, właściwie reaguje na przejawy zła w najbliższym otoczeniu. – Zachowuje się zgodnie z przyjętym w klasie i szkole kodeksem postępowania. – Jest prawdomówny. – Szanuje innych ludzi.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Stosuje prawa i obowiązki ucznia. – Tworzy dobry i przyjazny klimat w grupie. – Otacza opieką osoby słabsze i sprawne inaczej, wykazuje szacunek i zrozumienie dla odmienności. – Nie wyśmiewa, nie szydzi, nie szarpie, nie bije słabszych i rozumie konsekwencje swojego postępowania. – Postępuje rozważnie w szkole i poza nią. 	<ul style="list-style-type: none"> – Przewiduje skutki niepoprawnych wręcz nagannych zachowań. – Dokonuje analizy zachowań dobrych i złych, przedstawia przemyślenia i wnioski. – Ocenia swoje zachowanie. – Pomaga słabszym i potrzebującym. – Zna instytucje niosące pomoc. – Układa „Kodeks dobrego kolegi” i przestrzega jego zasad.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	Poznaje lektury ZR	III	<ul style="list-style-type: none"> - Odróżnia dobro od zła, stara się być prawdomówny i sprawiedliwy. - Stosuje prawa i obowiązki dziecka. - Darzy szacunkiem każdego człowieka, nie krzywdzi innych. - Pomaga słabszym i potrzebującym. - Dokonuje samooceny. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozmawia na temat zbioru praw i obowiązków zawartych w katalogu praw i wolności - „Konwencji Praw Dziecka”. - Zna zadania Rzecznika Praw Dziecka. - Wykonuje gazetki tematyczne propagujące dobre zachowania. - Uczestniczy w akcjach charytatywnych organizowanych przez szkołę. - Układa hasła, wiersze o dobrym zachowaniu. - Samodzielnie przejawia inicjatywę organizowania pomocy na rzecz osób biednych i poszkodowanych w wyniku wypadków, katastrof społecznych, atmosferycznych.
W MOJEJ RODZINIE				
5.3. zna podstawowe relacje między najbliższymi; podejmuje obowiązki domowe i rzetelnie je wypełnia; identyfikuje się ze swoją rodziną	Projekt: Każda rodzina ma swe miejsce na Ziemi	I	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie, kto tworzy rodzinę. - Wymienia członków swojej najbliższej rodziny. Określa stopień pokrewieństwa: rodzice (mama, tata), dzieci (syn, córka), rodzeństwo (brat, siostra), dziadkowie (babcia, dziadek – rodzice mamy, taty), wnuczeta (wnuk, wnuczka). - Odnosi się z szacunkiem do członków rodziny. - Obserwuje obowiązki członków rodziny i pomaga w pracach domowych (na miarę swoich możliwości). - Uczestniczy w świętach i spotkaniach rodzinnych. 	<ul style="list-style-type: none"> - Pomaga w przygotowaniach kultywowanych świąt w rodzinie. - Czuje odpowiedzialność za rodzinę, otacza opieką młodsze rodzeństwo, troszczy się o chorego członka rodziny. - Oszczędza energię, wodę, segreguje odpady, sprząta swój pokój, mieszkanie, dba o domowe hodowle (w miarę swoich możliwości). - Kieruje swoje potrzeby do najbliższej rodziny, mówi kiedy jest mu źle.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
i jej tradycjami, ma rozeznanie, że pieniądze otrzymuje się za pracę; rozumie co to jest sytuacja ekonomiczna rodziny, i wie, że trzeba do niej dostosować swe oczekiwania;	<p>Projekt: Zrównoważona rodzina - część społeczności świata</p> <p>Projekt: Dziecko współgospodarzem zrównoważonej przestrzeni swojej rodziny</p> <p>Projekt: Od korzeni do przyszłości – Drzewo</p>		<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie, że praca zawodowa rodziców służy utrzymaniu rodziny. 	
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie swoją rolę w rodzinie. – Identyfikuje się ze swoją rodziną i jej tradycjami. – Rozumie, że praca poza wartościami wymiernymi (jak pieniądze) daje satysfakcję. Orientuje się w sytuacji materialnej rodziny. – Określa członków rodziny w relacji, jak: wuj, ciotka, stryj, stryjenka, rodzeństwo cioteczne, rodzeństwo stryjeczne, prababcia, pradiadek. – Tworzy diagram więzi rodzinnych w obrębie kręgu rodzinnego, z którym utrzymuje częste kontakty. – Dbą o dobrą komunikację w rodzinie, prezentuje postawę reprezentanta swojej rodziny. 	<ul style="list-style-type: none"> – Współuczestniczy w życiu rodzinnym, rozumie, że zdarzają się sytuacje radosne i smutne, wspiera rodziców. – Zna warunki ekonomiczne rodziny i dostosowuje do nich swoje oczekiwania. – Rozumie, że rodzina powinna darzyć się szacunkiem, dbać wzajemnie o siebie - sam jest troskliwy, pomocny, opiekuńczy w stosunku do najbliższych. – Rozumie, że może dochodzić swoich praw jeżeli jest krzywdzony.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	Genealogiczne Zrównoważonej Rodziny	III	<ul style="list-style-type: none"> - Zna miejsca zamieszkania swojej rodziny (kraj, miejscowość, wieś miasto). - Zna zawody wykonywane przez swoich rodziców i miejsca ich pracy. - Rozumie, co to jest sytuacja ekonomiczna rodziny i stara się w związku z tym dostosować swoje oczekiwania. - Nie afiszuje stanu majątkowego swojej rodziny, nie wyróżnia się, nie szydzi z mniej zamożnych. - Angażuje się w obowiązki i prace domowe, stara się je wypełniać. - Interesuje się historią swojej rodziny, zna przodków, przeprowadza wywiad z babcią i dziadkiem, określa stosunki pokrewieństwa w rodzinie, tworzy „Drzewo genealogiczne”. - Uczestniczy w kulturowych zwyczajach swojej rodziny oraz planowaniu z rodzicami formy spędzania czasu wolnego z uwagą na aktywność fizyczną, zdrowie, bezpieczeństwo. - Stara się korzystać z rodziną z dóbr kultury i natury, nauki i techniki, stosuje zasady ekologii. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kolekcjonuje pamiątki rodzinne i darzy je szacunkiem. - Orientuje się w potrzebach i planach finansowych rodziny, współuczestniczy w planowaniu wydatków. - Oszczędnie gospodaruje „kieszonkowym”. - Ocenia swoje potrzeby, potrafi wyrzec się „zachcianek” na rzecz ważniejszych potrzeb rodziny. - Rozumie, że o sytuacji trudnej rodzinie (brak podstawowych warunków i środków do życia, alkoholizm, nadmierna agresja, przemoc w rodzinie, głodzenie, izolowanie) powinien powiedzieć nauczycielowi, pedagogowi, psychologowi. - Zna osoby i instytucje, do których może zgłosić problem swojej rodziny. - Zna bezpłatny, dziecięcy telefon zaufania Rzecznika Praw Dziecka: 0-800-12-12-12 oraz ogólnopolski telefon zaufania dla ofiar przemocy (Niebieska Linia: 0- 800-1200-02).
W SPOŁECZNOŚCI DZIECIĘCEJ I W SĄSIEDZTWIE				
5.4. współpracuje	Projekt:	I	<ul style="list-style-type: none"> - Zgodnie bawi się z innymi, przestrzega reguł obowiązujących w społeczności. - Współpracuje z innymi w zabawie, w nauce i 	<ul style="list-style-type: none"> - Współpracuje z innymi w zabawie i w nauce oraz w innych sytuacjach życiowych. - Stosuje formy grzecznościowe i przypomina o ich



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych; przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych i rówieśników (formy grzecznościowe); Rozumie potrzeby utrzymywania dobrych relacji z sąsiadami w miejscu zamieszkania, jest chętny do pomocy, respektuje	<p>Dobrze nam razem ze sobą</p> <p>Buduje dobre relacje koleżeńskie - na teraz i ku przyszłości</p> <p>Prezentuje postawy demokratyczne</p> <p>Podejmuje „trudne” tematy</p> <p>Poznaje lektury ZR</p>		<p>w sytuacjach życiowych (w szatni, na boisku, na wycieczce).</p> <ul style="list-style-type: none"> – Chętnie wykonuje obowiązki dyżurnego. – Stosuje formy grzecznościowe wobec rówieśników i dorosłych. – Zachowuje się taktownie, nie używa słów wulgarnych. 	stosowaniu innym.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Współpracuje z innymi dziećmi w nauce szkolnej i w zabawie. – Zna swoich sąsiadów i wie jak się nazywają. – Nawiązuje kontakt z rówieśnikami z sąsiedztwa. – Przestrzega norm i zasad współżycia społecznego, używa słów dzień dobry, proszę, dziękuję, przepraszam, odnosi się z szacunkiem i zrozumieniem do innych osób. – Dbą o sprzęt, hodowle, estetykę klasy i szkoły. 	<ul style="list-style-type: none"> – Inicjuje wspólną naukę i zabawę. – Odpowiedzialnie zachowuje się na terenie klasy i szkoły.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Współpracuje z innymi dziećmi przy organizacji zabaw, wycieczek, pomocy koleżeńkiej w nauce i w innych sytuacjach. – Identyfikuje się ze społecznością klasy, przejawia radość z bycia razem i dumę z osiągnięć klasy. – Dbą o wizerunek klasy. – Dbą o dobre relacje sąsiedzkie, a w przypadkach potrzeby niesie pomoc sąsiedzką. – Przestrzega norm postępowania w różnych środowiskach i społecznościach: w domu, w szkole, na podwórku, na boisku, w parku, 	<ul style="list-style-type: none"> – Identyfikuje się ze społecznością szkoły, przejawia radość i dumę z osiągnięć szkoły. – Prezentuje swoje środowisko i integruje się z innymi dziećmi podczas zabawy, nauki, w czasie spotkań towarzyskich (np. urodziny, pikniki), wzmacnia więzy w środowisku dziecięcym w obrębie klasy, szkoły, sąsiedztwa. – Dbą o wizerunek szkoły. – Wie, że w społeczności obowiązują reguły i normy zachowań oraz odpowiedzialności społecznej.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
prawo innych do pracy i wypoczynku;			w autobusie, w sklepie, u lekarza itp. – Chętnie pomaga innym (na miarę swoich możliwości). – Respektuje prawo innych do pracy i wypoczynku.	– Reaguje (na miarę swoich możliwości) na łamanie norm i zasad społecznych. – Zgłasza zauważone przejawy łamania norm społecznych (agresji słownej, fizycznej, psychicznej, niszczenia mienia) nauczycielowi lub innej osobie kompetentnej.
PRAWA CZŁOWIEKA, PRAWA UCZNIĄ				
5.5. jest tolerancyjny wobec osób innych narodowości, tradycji kulturowej itp.; wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa;	Projekt: Jestem członkiem społeczności świata	I	– Utożsamia się ze swoją narodowością, nazywa kraj swojego pochodzenia. – Orientuje się, że w Polsce mieszkają ludzie innych narodowości, a Polacy zamieszkują inne państwa. – Jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, religii, tradycji, kultury, zdrowia, wyglądu, ubioru itp.	– Wymienia kilka ras ludzi zamieszkujących kulę ziemską. – Szanuje ludzi innych narodowości zamieszkujących w jego środowisku.
		II	– Rozumie, że mieszka w Polsce. – Rozumie, że cudzoziemiec może być obywatelem Polski, a Polak obywatelem innego kraju. – Zna podstawowe prawa człowieka, szanuje je i jest tolerancyjny wobec innych narodowości. – Zauważa różnice między ludźmi i akceptuje je.	– Interesuje się kulturą i tradycjami innych narodowości. – Odnosi się z szacunkiem do ludzi niepełnosprawnych oraz ludzi innych ras, religii, kultury, toleruje i szanuje odmienność kulturową i rasową innych.
	Projekt: Kultura powszechnym dobrem świata	III	– Rozumie, że wszyscy ludzie mają równe prawo do życia, wolności, własności, nauki, dostępu do kultury, wypoczynku. – Jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości,	– Wie, że ludzie mają swoje prawa i jeśli je ktoś łamie mają możliwość dochodzenia sprawiedliwości. – Zna instytucję Rzecznika Praw Człowieka.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<p>tradycji kulturowej, odmienności wyznania, języka, koloru skóry, ubioru, żywienia, obrzędów itp.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Darzy szacunkiem i zrozumieniem inne osoby. - Przestrzega praw człowieka/ucznia, przeciwstawia się fizycznej i psychicznej przemocy. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wyjaśnia zadania instytucji misji dyplomatycznych – Ambasad, w kraju i za granicą. - Przejawia szacunek do osób innej narodowości, postępuje zgodnie z wartościami życia społecznego, wyjaśnia czym jest tolerancja. - Jest obywatelem świata, wie i rozumie, że każdy człowiek ma równe prawa do egzystencji i jest chroniony przez Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Europejską Konwencję Praw Człowieka, Konstytucję Państwa i inne przepisy prawa (np. kodeksy, w szkole Statut, regulaminy). - Zbiera informacje i wskazuje wzajemne zależności pomiędzy różnymi krajami i częściami świata.
<p>5.6. zna prawa ucznia i jego obowiązki (w tym zasady bycia dobrym kolegą), respektuje je; uczestniczy w szkolnych wydarzeniach;</p>	<p>Projekt: Teraz dobry kolega – w przyszłości rozważny obywatel</p> <p>Uczeń - animatorem życia społecznego klasy, szkoły,</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> - Tworzy system zasad obowiązujących w klasie np. „Klasowy Kodeks Postępowania”. - Przestrzega ustalonych norm postępowania i współzycia w klasie, stara się być dobrym kolegą. - Wymienia cechy dobrego kolegi. - Włącza się w życie klasy, uczestniczy w wydarzeniach klasy i szkoły. 	<ul style="list-style-type: none"> - Reaguje zgodnie z ustalonymi normami na przejawy łamania praw i obowiązków ucznia. - Rozmawia o konsekwencjach łamania praw i obowiązków ucznia.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Wykazuje poczucie przynależności do społeczności klasy i szkoły. - Troszczy się o własność indywidualną i klasy. 	<ul style="list-style-type: none"> - Utożsamia się ze szkołą, ma poczucie odpowiedzialności za „dobre imię klasy, szkoły”. - Zgłasza nauczycielowi, psychologowi szkolnemu,



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	społeczności lokalnej - w przyszłości państwowej, międzynarodowej		<ul style="list-style-type: none"> – Wykonuje gazetkę klasową, szkolną z obowiązującymi ucznia prawami i obowiązkami. – Godnie reprezentuje swoją klasę. – Nawiązuje dobre relacje z otoczeniem. 	<p>pedagogowi, dyrektorowi, zauważone przejawy łamania praw ucznia przez innych uczniów, nauczycieli lub inne osoby.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Odważnie odwołuje się do ustalonych praw i obowiązków.
	Czynnie uczestniczy w wydarzeniach szkolnych, gminnych, osiedlowych, miejskich	III	<ul style="list-style-type: none"> – Ustala prawa i obowiązki ucznia w szkole. – Przestrzega praw ucznia, dziecka, człowieka, reaguje z rozsądkiem na niepożądane zachowania (łamanie praw). – Uczestniczy w wydarzeniach klasy i szkoły. – Przewiduje konsekwencje łamania praw ucznia/człowieka. – Dokonuje samooceny swojego postępowania. 	<ul style="list-style-type: none"> – Prezentuje postawy wpływające na dobry wizerunek klasy i szkoły. – Jest aktywny, organizuje wydarzenia szkolne. – Wspiera koleżanki i kolegów w przestrzeganiu praw i obowiązków ucznia. – Zna instytucję i zasady działania Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznika Praw Pacjenta, Rzecznika Praw Obywatelskich.
JEST DUMNYM OBYWATELEM MIKROREGIONU				
5.7. zna najbliższą okolicę, jej ważniejsze obiekty, tradycje; potrafi wymienić status administracyjny swojej miejscowości	Projekt: Działamy teraz na rzecz przyszłości	I	<ul style="list-style-type: none"> – Określa swoje miejsce zamieszkania (miasto, wieś, miejscowość gminna, osiedle, dzielnica), nazywa swoją miejscowość, podaje adres zamieszkania. – Zna nazwę i adres swojej szkoły. – Wymienia najważniejsze i charakterystyczne obiekty dla swojej miejscowości lub okolicy. – Rysuje plan najkrótszej drogi do szkoły. 	<ul style="list-style-type: none"> – Jest lokalnym patriotą swojej „Małej Ojczyzny”. – Wymienia ważne miejsca (obiekty historyczne, zabytki, miejsca pamięci narodowej, obiekty użyteczności publicznej) dla swojej miejscowości lub okolicy. – Prezentuje wiedzę o swojej miejscowości mikro- i makroregionu, wykazuje szacunek do swojego miejsca zamieszkania. – Uczestniczy w kultywowaniu tradycji rodzinnych, interesuje się regionalizmem.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
(wieś, miasto); wie, w jakim regionie mieszka; uczestniczy w wydarzeniach organizowanych przez lokalną społeczność;	Wyznacza cele działania na rzecz ZR w obrębie regionu w zakresie: – gospodarczym – ekonomicznym – ekologicznym – kulturowym	II	<ul style="list-style-type: none"> – Zna najbliższą okolicę, wymienia najważniejsze zabytki, obiekty historyczne lub kulturowe swojego regionu. – Wykazuje poczucie tożsamości lokalnej, kulturalnej i przywiązanie do danej społeczności. – Z klasą lub z rodzicami uczestniczy w lokalnych uroczystościach i świętach. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wskazuje na mapie miejscowość, w której mieszka oraz większe miasta usytuowane najbliżej jego miejsca zamieszkania. – Tworzy słowniczek obrazkowy lub album np. ważniejszych obiektów swojego miejsca zamieszkania lub okolicy. – Zwiedza swoją miejscowość, region, Polskę, poznaje ciekawe osoby i obiekty. – Aktywnie uczestniczy w życiu społeczności lokalnej, zna tradycje swojego regionu (stroje, tańce, regionalną kuchnię, wypieki, rękodzieło, muzykę).
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Zna najbliższą okolicę, najważniejsze obiekty i tradycje. – Wskazuje na mapie region, w którym mieszka, opisuje w jakiej części Polski jest on usytuowany. – Zna status administracyjny swojej miejscowości. – Wymienia nazwę województwa, w którym mieszka. – Uczestniczy w lokalnych wydarzeniach patriotycznych i kulturowych (prezentuje wiersze, taniec, teatr). – Wie, kto reprezentuje władze w jego miejscowości (wg statusu administracyjnego), 	<ul style="list-style-type: none"> – Wykonuje gazetki o swojej miejscowości, regionie, Polsce. – Organizuje wystawy charakterystycznych dla danej miejscowości np. okazów przyrodniczych, historycznych, regionalnych, kulturowych lub wytworów prac własnych: rysunek, malarstwo, rękodzieło. – Pisze wiersze o swojej miejscowości. – Planuje trasy wycieczek po okolicy.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			zna nazwisko np. prezydenta, burmistrza, wójta, sołtysa.	
JEST POLAKIEM I EUROPEJCZYKIEM				
5.8. wie, jakiej jest narodowości; wie, że mieszka w Polsce, a Polska znajduje się w Europie; zna symbole narodowe (barwy, godło, hymn narodowy) i najważniejsze wydarzenia historyczne; orientuje się w tym, że są ludzie szczególnie zasłużeni dla miejscowości, w której mieszka, dla Polski i świata; rozpoznaje flagę i hymn Unii	Projekt: Jestem „dzieckiem świata”	I	<ul style="list-style-type: none"> - Wyjaśnia, że jest Polakiem i mieszka w Polsce. - Znajduje na mapie Polski swoją miejscowość. - Znajduje na mapie Polski stolicę kraju. - Zna symbole narodowe kraju: godło, barwy, hymn narodowy. - Buduje pozytywny obraz własnej osoby, godnie zachowuje się na uroczystościach o charakterze patriotycznym. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wskazuje na mapie fizycznej granice państw sąsiadujących z Polską, odczytuje ich nazwy. - Wie, że Polska jest krajem Unii Europejskiej, zna flagę UE. - Interesuje się historią swojej miejscowości, regionu i kraju. - Razem z klasą dba o miejsca pamięci narodowej.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Zna swoją narodowość, symbole narodowe, stolicę kraju, herb Warszawy. - Wymienia nazwisko Prezydenta Rzeczypospolitej Polski. - Uczestniczy w spotkaniach z ciekawymi ludźmi ze swojej miejscowości lub najbliższej okolicy. - Wymienia ludzi zasłużonych dla swojej miejscowości, regionu, Polski. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wymienia największe miasta Polski, główne rzeki, morze, obiekty o randze historycznej. - Wymienia ludzi sławnych (bohaterów Polski). - Identyfikuje się z państwem, w którym mieszka i z Europą. - Uczestniczy w obchodzeniu świąt państwowych, deklamuje wiersze, śpiewa, gra, tańczy.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Jest świadomy, że mieszka w kraju należącym do Unii Europejskiej. - Darzy należyty szacunkiem flagę i hymn Polski oraz Unii Europejskiej. - Wymienia kilka krajów należących do Unii Europejskiej. - Utożsamia się ze swoim krajem i przejawia pozytywny stosunek do swojej Ojczyzny 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie pojęcia, jak: „Kraj Ojczysty”, „Wspólna Europa”, „podwójne obywatelstwo”. - Podróżuje i poznaje kulturę innych narodów. - Poznaje historię i kulturę innych krajów, chętnie uczy się języka obcego. - Wyjaśnia, że znajomość języka ułatwia komunikację między narodami.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
Europejskiej;			i symboli narodowych. – Uczestniczy w świętach państwowych, w tym w świętach związanych z UE.	
ROLA I ZNACZENIE PRACY W ŻYCIU CZŁOWIEKA				
5.9. wie, jak ważna jest praca w życiu człowieka; wie jaki zawód wykonują jego najbliżsi i znajomi; wie, czym zajmuje się np. kolejarz, aptekarz, policjant, weterynarz;	Projekt: Zawody przyszłości Określa swoje zainteresowania i wybiera zawód swojej przyszłości w globalnym świecie przyszłych generacji	I	– Rozmawia o zajęciach ludzi i miejscach pracy (nauka to też praca). – Opowiada o charakterze pracy, np. w sklepie, na poczcie, w banku, w szkole, w aptece, w biurze, w domu, w stolarni, w tartaku, na budowie, w zakładzie fryzjerskim, gospodarstwie rolnym, gospodarstwie hodowlanym, ogrodnictwie, transporcie, policji, straży pożarnej (w zależności od miejsca zamieszkania). – Zna zasadę, że za pracę otrzymuje się wynagrodzenie.	– Orientuje się w zawodach lub miejscach pracy swoich najbliższych. – Współuczestniczy w niektórych pracach domowych, pomagając rodzicom, rodzeństwu. – Zna niebezpieczeństwa wynikające z wykonywania niektórych zawodów.
		II	– Poznaje pracę ludzi różnych zawodów i rozumie jej znaczenie. – Dostrzega, że za pracę otrzymuje się wynagrodzenie w różnej wysokości. – Rozumie, że praca na każdym stanowisku jest bardzo ważna i odpowiedzialna. – Utrzymuje ład i porządek w swoim miejscu pracy i zabawy. – Wykazuje szacunek do pracy w każdym zawodzie.	– Wymienia najczęściej spotykane zawody ludzi w jego otoczeniu, rozumie, że charakter pracy zależy od regionu kraju, gospodarki, przemysłu itp. – Wiąże wykonywanie określonego zawodu z wykształceniem. – Odkrywa, że nie każdy pracuje zgodnie z wykształceniem i wyuczonym zawodem, zna powody takiej sytuacji (brak pracy, zmiana zainteresowań, powody ekonomiczne, powody zdrowotne).



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	Planuje ścieżkę swego kształcenia w uzyskaniu wybranego zawodu	III	<ul style="list-style-type: none"> - Wyjaśnia znaczenie zatrudnienia w życiu każdego człowieka. - Wymienia zawody, które niosą pomoc w trudnych i niebezpiecznych sytuacjach. - Wie, czym zajmuje się kolejarz, aptekarz, policjant, strażak, weterynarz. - Wiąże charakter pracy zawodowej z wynagrodzeniem. - Rozumie, że praca jest podstawowym źródłem utrzymania rodziny. - Wykazuje szacunek dla pracy rodziców. - Pomaga swoim rodzicom w obowiązkach domowych. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wyjaśnia pojęcie jak: utrata pracy, bezrobotny, zasiłek, oferta pracy. - Zna pojęcia, jak: kwalifikacje, działalność gospodarcza, biznes, środki unijne. - Rozumie, że każdy zawód jest potrzebny i zasługuje na najwyższy szacunek. - Rozumie zaangażowanie rodziców w pracę zawodową, ich obowiązki wynikające z pracy, brak czasu, zmęczenie. - Dostrzega potrzebę zachowania równowagi kształcenia się (zdobywania zawodu) do miejsc pracy dla określonego zawodu.
BEZPIECZEŃSTWO SPRAWĄ NAJWYŻSZEJ WAGI				
5.10. wie, gdzie można bezpiecznie organizować zabawy, a gdzie nie można i dlaczego;	Projekt: Bezpieczna zabawa w bezpiecznym świecie	I	<ul style="list-style-type: none"> - Zachowuje bezpieczeństwo w zabawach z rówieśnikami. - Czerpie radość z zabaw z rówieśnikami. - Bawi się na placu zabaw (lub innym miejscu na powietrzu) za zgodą i pod nadzorem nauczyciela, rodzica lub innej osoby dorosłej. 	<ul style="list-style-type: none"> - Eliminuje z zabaw przedmioty i miejsca niebezpieczne, nie hałasuje, nie psuje, nie zabiera. - Określa stan bezpieczeństwa miejsca zabaw, przyrządów, sprzętu. - Dzieli się zabawkami, inicjuje zabawy.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Wymienia miejsca, w których można bawić się bezpiecznie (w zależności od pory roku). - Wymienia służby niosące pomoc w sytuacji zagrożenia niebezpieczeństwem, zna numery 	<ul style="list-style-type: none"> - Organizuje zabawy, które przynoszą radość i zadowolenie. - Nawiązuje kontakty rówieśnicze i współpracuje w zabawie. - Dokonuje wyboru bezpiecznego miejsca do





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	Projekt: Uczeń „ratownikiem przyszłości”, zachowuje rozsądek w sytuacji wymagającej pomocy dorosłych lub interwencji lekarza		alarmowe. – Ocenia postępowanie bohaterów literackich. – Ocenia postępowanie swoje i innych.	zabaw. – Przewiduje skutki niewłaściwych zabaw i zachowań.
		III	– Organizuje czas wolny z zachowaniem bezpieczeństwa podczas zabaw. – Przestrzega bezpieczeństwa zabaw i przestrzega innych przed niebezpiecznymi zabawami. – Układa hasła propagujące bezpieczeństwo zabaw. – Przewiduje zagrożenia wynikające z niefrasobliwości organizatora zabaw lub zachowań uczestników zabaw, wyciąga wnioski.	– Nie oddała się samodzielnie lub pod wpływem kolegów od miejsca zamieszkania lub szkoły, nie opowiada o sobie ani o rodzinie nieznanym, nie chwali się zasobami rodziny itp. – W sytuacji wypadku wzywa pomocy, opiekuje się poszkodowanym do momentu przybycia osób dorosłych lub służb ratowniczych.
5.11. zna zagrożenia ze strony ludzi; potrafi powiadomić dorosłych o wypadku, zagrożeniu, niebezpieczeństwie;	Projekt: Bezpieczeństwo nasze i świata zależy od nas samych	I	– Rozpoznaje niebezpieczeństwa zagrażające dzieciom i osobom dorosłym ze strony innych osób. – Nie nawiązuje kontaktu i nie otwiera drzwi pod nieobecność rodziców. – Poznaje przykłady nieostrożnych zachowań bohaterów książkowych, wyciąga wnioski. – Nie naśladuje złych zachowań.	– Kończy rozpoczęte zdania (układa przestrogi) np. „nie pójdę z nieznanym, bo ..., nie otwieram drzwi mieszkania, bo ...”. – Nie ucieka z miejsca zdarzenia mającego znamiona wypadku: zwichnięcie, złamanie, utrata przytomności, krwawienie, ukąszenie przez psa, osę, tonięcie, zranienie urządzeniem elektrycznym, niebezpieczną maszyną, niebezpiecznym narzędziem rolniczym, wzywa pomocy głosem, ruchem, dzwoniąc do rodziców i na numer alarmowy 112.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
zna numery telefonów: pogotowia ratunkowego, straży pożarnej, policji oraz ogólnopolski numer alarmowy 112;		II	<ul style="list-style-type: none">– Obserwuje otoczenie, potrafi powiadomić dorosłych o wypadku, zagrożeniu i niebezpieczeństwie.– Stosuje zasadę ograniczonego zaufania wobec nieznajomych, nie wsiada do samochodu, by wskazać drogę, nie przyjmuje słodyczy ani innych podarunków, nie idzie z nieznajomym mimo najciekawszych obietnic.	<ul style="list-style-type: none">– Rozpoznaje sytuację niebezpieczną, unika zagrożenia.– Z rozwagą reaguje na zaczepki osób starszych od niego i nieznajomych, również w sieci.– Zna służby ratunkowe i numery alarmowe, w przypadku potrzeby udzieli pierwszej pomocy: zadzwoni do rodziców i służb ratowniczych.
		III	<ul style="list-style-type: none">– Postępuje rozważnie, jest przezorny i ostrożny, ocenia sytuację.– Stosuje się do zasad i regulaminów dotyczących bezpieczeństwa, wykazuje poczucie obowiązku powiadomienia rodziców, nauczyciela, dyrektora szkoły o przypadkach, kiedy jego koledzy nie przestrzegają zasad bezpieczeństwa np. mają nieznajomych przyjaciół w sieci, wchodzi w kontakty z dilerami narkotyków.– Zna numery telefonów: pogotowia ratunkowego, straży, policji. Zna ogólnopolski numer alarmowy: 112.	<ul style="list-style-type: none">– Uczestniczy w dramach, odgrywa scenki: bezpieczne zachowanie na drodze, w parku, w środkach lokomocji, w miejscach publicznych, w kontaktach z nieznajomymi osobami.– Przewiduje niebezpieczeństwo i w sytuacji zagrożenia powiadamia rodziców, innych dorosłych, ucieka.– Rozumie, że jest odpowiedzialny za swoje bezpieczeństwo, przejawia gotowość niesienia pomocy innym.



6. ETYKA

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
WARTOŚCI PRAWORZĄDNOŚCI				
11.1. rozumie, że ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny; okazuje szacunek osobom starszym;	Poznaje lektury ZR: Wartości w sferze „dobra i zła” Projekt: Dobrze nam razem ze sobą Wiąże przestrzeganie praw człowieka z ładem i porządkiem na świecie, a łamanie praw z cierpieniem, głodem, atakami zbrojnymi	I	– Rozważa znaczenie przeciwstawnych pojęć: dobro i zło. – Rozumie, że ludzie zamieszkujący kulę ziemską mają równe prawa. – Rozumie, że prawa człowieka to podstawowe zasady, normujące życie i funkcjonowanie ludzi żyjących na kuli ziemskiej. – Dostrzega wartości i korzysta z praw człowieka. – Okazuje szacunek osobom starszym.	– Dostrzega związek między przestrzeganiem jego praw a własnym samopoczuciem. – Rozumie, że „dobro” należy czynić, a „zła” unikać.
		II	– Rozumie, że normy prawne zapewniają ład i porządek w społeczeństwie. – Współtworzy „Kodeks Etyki Koleżeńskiej”. – Rozumie konsekwencje swoich działań. – Sprawiedliwie ocenia swoje zachowania, wyciąga wnioski. – Rozumie, że za naruszenie norm prawnych grozi kara.	– Wyjaśnia pojęcia, jak: godne życie, równouprawnienie, dostęp do nauki, dostęp do leczenia, łamanie praw.
		III	– Zna okoliczności ryzyka łamania praw człowieka jak: konflikty społeczne, ubóstwo, klęski żywiołowe	– Dyskutuje o wartości życia i o tym, czy istota egzystencji człowieka może mieć mniejszą





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	Dostrzega rzeczywistość jako „byt” i jako „dobro” na teraz i na przyszłość		(susza, powódź, pożar), działalność gospodarczo-ekonomiczna angażująca dzieci do pracy, korupcja, utrudnianie dostępu do nauki i inne. – Operuje pojęciem 'dyskryminacja' w kontekście: koloru skóry, wieku, religii, rasy, płci, języka, statusu pochodzenia, narodowości, grupy etnicznej, stanu zdrowia. – Rozważa nad „ludzką naturą” i zachowaniami w społeczeństwie, rozumie, że nie należy ulegać wpływom i brać przykładu złego postępowania. – Jest „źródłem” działania, rozumie sam siebie i jest w zgodzie z samym sobą. – Dokonuje samooceny postępowania.	wartość od wszelkich wartości gospodarczych i ekonomicznych. – Rozumie, że każdy człowiek ponosi odpowiedzialność społeczną za swoje zachowanie. – Jest świadomym obywatelem świata, wie, że w innych państwach łamane są prawa człowieka.
POSTĘPUJE ETYCZNIE W DAŻENIU DO CELU				
11.2 zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć nie krzywdząc innych; stara się nieść pomoc potrzebującym;	Projekt: Jestem członkiem społeczności świata W swoich dążeniach spostrzega potrzeby świata	I	– Dyskutuje o tym, na co ma wpływ i w jakim stopniu: • na elementy swojego zdrowia (co je, jak się ubiera, czy przestrzega zasad higieny), • na przestrzeganie norm społecznych (z kim się koleguje, przyjaźni). – Ma świadomość wpływu na interakcje społeczne, nie krzywdzi innych, niesie pomoc potrzebującym.	– Rozumie, że ma wpływ na oszczędność energii elektrycznej, wody i na gospodarkę odpadami. – Mądrze gospodaruje swoim czasem.
		II	– Rozumie, że ma wpływ na swoje postawy moralne i więzi społeczne. – Rozmawia o swoich dążeniach w zakresie zabawy, nauki, przyjaźni. – Rozmawia o dążeniach dnia codziennego	– Rozważa aforyzmy i przysłowia, np. „Każdy jest kowalem swojego losu”. – Rozumie, że każdy powinien troszczyć się o swoją przyszłość. – Rozmawia o wpływie grupy rówieśniczej na



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	Jest świadomy, że ma wpływ na innych ludzi oraz Ziemię, dąży do zgody człowieka z naturą		(bieżących) i przyszłości. – Rozumie, że w dążeniu do osiągnięcia celu nie może krzywdzić innych. – Dąży do czynienia dobra na płaszczyźnie kontaktów społecznych i w relacji z przyrodą.	jednostkę w kategorii pozytywu (zgodnie się bawia, uczą, kształtują aktywność, rozwijają się twórczo, mają pasje, pomagają sobie i innym i w kategorii negatywu (chuligańskie wybryki, kradzieże, zastraszanie, rozboje, agresja słowna i fizyczna, uzależnienia).
		III	– Zastanawia się, czy ma wpływ na urządzenie swojego pokoju, domu, wybór zabawek, książek i otoczenie. – Rozmawia o motywach postępowania człowieka, jaki wpływ na czyny człowieka ma świat zewnętrzny (okoliczności, inni ludzie, warunki ekonomiczne, postanowienia moralne, sumienie), a jaki on sam. – Dokonuje mądrych wyborów, uzasadnia, że papierosy, alkohol, narkotyki to zły wybór.	– Rozumie związek swoich dążeń i pragnień z edukacją i rozsądnym planowaniem swojej przyszłości. – Rozważa, czy człowiek ma wpływ na swój los, w jakim stopniu i w jakich sytuacjach. – Decyduje (na miarę swoich możliwości) o sobie, o swoich sprawach, czasem wybiera złe rozwiązania, uczy się na błędach. – Wypowiada swoje zdanie na temat, czy człowiek ma wpływ, czy rządzi przypadek.
DZIAŁA ETYCZNIE WOBEC NIEPEŁNOSPRAWNYCH				
11.3. wie, że dzieci niepełnosprawne znajdują się w trudnej sytuacji i pomagają im;	Projekt: Czyny przemawiają głośniejsz niż słowa		– Rozumie, że wśród społeczeństwa (klasy, szkoły, osiedla, miasta, wsi) żyją dzieci i ludzie niepełnosprawni. – Zna normatywy w traktowaniu każdego człowieka. – Tłumaczy zasadę: szanując się wzajemnie – dbamy o innych. – Rozmawia o wartościach, jest wrażliwy na potrzeby innych, pomaga im. – Odróżnia pomoc od litości.	– Rozmawia na temat zdrowia, choroby, niepełnosprawności. – Stoi na „straży” opieki i pomocy niepełnosprawnym kolegom (w miarę swoich możliwości). – Zaprasza dzieci niepełnosprawne do wspólnej zabawy, troszczy się o nie, pomaga im. – Jest świadomy, że każdy człowiek posiada określone ograniczenia (np. wada wzroku,



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			– Pyta, jeśli nie wie, jak postąpić.	wada zgryzu, wada wymowy, niski wzrost).
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie inność w wyglądzie zewnętrznym, umysłowym i poznaje potrzeby ludzi np. niewidomych, niesłyszących, głuchoniemych, na wózkach inwalidzkich; używa adekwatnych, nieraniących pojęć. – Postrzega osobę niepełnosprawną jako osobę, rozumie, że wszyscy ludzie mają takie same potrzeby. – Pomaga potrzebującym, uczestniczy w akcjach charytatywnych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie, że ograniczone możliwości ludzi chorych i osób z niepełnosprawnością moralnie zobowiązują ludzi zdrowych do zintensyfikowania wysiłków w przywracaniu ich do społeczności – usuwanie barier komunikacyjnych. – Ma świadomość, że osoby niepełnosprawne wykazują się wrażliwością i zdolnościami (np. talenty plastyczne, muzyczne, grają w szachy).
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie, że żadna postać niepełnosprawności nie umniejsza osobowej godności życia człowieka ani wartości jego życia. – Wyjaśnia, że wszelkie przywileje wynikające z praw człowieka nie mogą być przywilejem tylko osób zdrowych. – Pomaga osobom niepełnosprawnym w kontaktach bezpośrednich i w innych formach. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie, że osobie niepełnosprawnej należy umożliwić uczestnictwo (na miarę jej możliwości) w życiu klasy, szkoły, społeczeństwie i dopomóc w wykorzystaniu jej potencjału fizycznego, psychicznego, duchowego. – Uczestniczy w spotkaniach edukacyjnych o niepełnosprawności, czyta informacje na ten temat, rozumie trud bycia niepełnosprawnym.
MOC PRAWDY NAD KLAMSTWEM				
11.4. wie, na czym polega prawdomówność i jak	Projekt: Jestem prawym obywatelem świata	I	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjaśnia pojęcia, jak: prawdomówność, kłamstwo. – Rozumie poczucie odpowiedzialności za własne słowa, mówi prawdę. – Rozumie, że nie należy kłamać, przeciwstawia się kłamstwu. 	– Jest odważny, mówi prawdę nawet jeśli jest przykra.
		II	– Nie obmawia i nie obraża innych, rozumie, że	– Zastanawia się, czy warto ulegać reklamie,



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
ważna jest odwaga przeciwstawiani a się kłamstwu i obmowie; potrafi z tej perspektywy oceniać zachowania bohaterów baśni, opowiadań, legend, komiksów;	Drama: Pinokio		obmowa jest złym postępowaniem. – Dąży w swym działaniu do prawdy, nie popiera fałszu. – „Pinokio – symboliczną postacią kłamstwa” - ocenia zachowania bohaterów baśni, opowiadań, legend, komiksów.	dyskutuje na temat: „Kłamstwo w reklamie, czy ładnie opakowana prawda”.
		III	– Zachowuje się zgodnie z zasadami etyki, nie kłamie. – Rozumie, że kłamstwo pociąga drugie kłamstwo. – Wyjaśnia powiedzenie, że prawda może być trudna, ale jej skutki bywają chwalebne. – Unika słów, które ranią. – Buduje „portret kłamczucha” (czerwieni się, ucieka wzrokiem w prawą stronę, poci się, drapie się, jest napięty, mówi podniesionym głosem), zdaje sobie sprawę, że wymienione cechy mogą dotyczyć np. osób nieśmiałych.	– Rozumie, że kłamstwo krzywdzi i niszczy przyjaźnie. – Rozmawia na temat mądrości przysłów o kłamstwie: • „Kłamstwo ma krótkie nogi” • „Wyjdzie szydło z worka” • „Lepsza zła prawda niż najlepsze kłamstwo”. – Rozumie, że przekaz mediów często mija się z prawdą.
SZANUJE SWOJĄ I CUDZĄ WŁASNOŚĆ				
11.5. wie, że nie można zabierać cudzej własności i stara się tego przestrzegać; wie, że należy naprawiać	Projekt: Jestem prawym obywatelem świata Odpowiedzialnie	I	– Rozumie, że ludzie mają różne rzeczy, które stanowią ich własność i że nie można zabierać cudzej własności. – Szanuje pożyczone rzeczy i oddaje je zgodnie z umową, przestrzega form grzecznościowych: <i>proszę, dziękuję</i> . – Nie niszczy pożyczonych rzeczy, rozumie, że w przypadku zniszczenia należy je naprawić lub odkupić.	– Uczestniczy w rozważaniach na temat: • Czy można bez pytania używać rzeczy kolegi/koleżanki?, • Czy można bez pytania zaglądać do piórnika, plecaka kolegi/koleżanki? – Rozumie, że nie można pochopnie oskarżać, wyznaje zasadę: porozmawiaj – nie obwiniaj!



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
wyrządzoną szkodę; dostrzega, kiedy postaci z baśni, opowiadań, legend, komiksów nie przestrzegają reguły „nie kradnij”; pamięta o oddawaniu pożyczonych rzeczy, nie niszczy ich;	korzysta z dóbr swoich i nie narusza cudzej własności Projekt: Uczeń - Sędzia Przyszłości	II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie, że każdy ma prawo do prywatności i poszanowania jego własności przez innych. – Wykazuje kulturę osobistą w sytuacji, kiedy musi pożyczyć cudzą własność, pamięta o oddaniu jej. – Rozumie, że skradzione rzeczy powinny być zwrócone właścicielowi. – Dostrzega, kiedy bohaterowie fikcyjni nie przestrzegają reguły „nie kradnij”. – Okazuje dezaprobatę wobec kradzieży. – Dokonuje samooceny. 	<ul style="list-style-type: none"> – Uczestniczy w dyskusji oceniającej postępowanie postaci literackich, bądź fikcyjnych. – Wyjaśnia pojęcia jak: kradzież, bezprawne użycie cudzej własności, pożyczanie.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie, że pożyczoną rzecz należy oddać właścicielowi, jeśli uległa uszkodzeniu powinien naprawić lub odkupić, przeprosić. – Ocenia postępowanie postaci baśniowych, które złamały zasadę: 'nie kradnij', podaje przykłady naruszenia cudzej własności. – Jest asertywny, potrafi ochronić swoją własność. 	<ul style="list-style-type: none"> – Uczestniczy w rozmowie na temat, czy kradzież można usprawiedliwić? – Wciela się w różne role w grze dramowej w sąd, rozpatruje sprawę bezprawnego użycia cudzej własności lub/i dokonania kradzieży przez postaci fikcyjne, osądza, broni, przesłuchuje świadków, ogłasza sprawiedliwy wyrok.
RAZEM WESELEJ I RAŹNIEJ				
11.6. nawiązuje i pielęgnuje przyjaźnie w miarę swoich możliwości;	Poznaje lektury ZR: Zaufanie baza przyjaźni	I	<ul style="list-style-type: none"> – Określa, co to jest przyjaźń. – Rozumie, że przyjaźń daje nam poczucie więzi, akceptacji. – Nawiązuje przyjaźnie z rówieśnikami z najbliższego środowiska. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozmawia na temat koleżeństwa i przyjaźni, spostrzega różnice w obu formach relacji pomiędzy ludźmi. – Rozważa, jak powinien zachowywać się przyjaciel, przyjaciółka.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Analizuje stwierdzenie „przyjaźń należy pielęgnować” – pielęgnuje uczucia przyjaźni. – Rozumie, że w przyjaźń należy się angażować. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozważa: <ul style="list-style-type: none"> • Co daje przyjaźń? • Jak nawiązać i wzmacniać więzy przyjaźni?



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<ul style="list-style-type: none"> - Opisuje swojego przyjaciela, tworzy portret przyjaciela. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie, że bez zaufania nie ma przyjaźni.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Zastanawia się jak wybrać przyjaciela - rozważa kryteria doboru przyjaciół (wspólne pasje, dążenia, gust, wiek). - Rozważa, czy każda osoba starsza od niego może być odpowiednim przyjacielem. - Zna zasadę, że przyjaźń nie narusza zaufania. - Rozumie i wyjaśnia zagrożenia wynikające z szukania przyjaciół wśród osób nieznanymi i w sieci. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozmawia, czy przyjaźń polega na wzajemności dawania i brania (spełnianie oczekiwań obu stron). - Rozumie, że na każdym etapie życia nawiązujemy nowe przyjaźnie.
REGUŁY OBYCZAJOWE SŁUŻĄ HARMONIJNEMU WSPÓŁŻYCIU				
11.7. przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej (grzecznie zwraca się do innych, współpracuje w zabawach i w sytuacjach zadaniowych) oraz w świecie dorosłych (grzecznie zwraca się do innych, ustępuje osobom	<p>Poznaję lektury ZR: Normy prawa zapewniają ład i porządek w społeczeństwie</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> - Zna zasady funkcjonowania w zabawie i w sytuacjach zadaniowych. - Przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej. - Chętnie i zgodnie współpracuje z rówieśnikami. - Grzecznie zachowuje się wobec osób starszych, ustępuje miejsca w autobusie, przepuszcza w drzwiach, podaje upuszczony przedmiot. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organizuje zabawy sprawiedliwie rozdzielając role. - Respektuje reguły obyczajowe jak: pozdrowienie, przedstawienie, tytułowanie, zachowanie się przy stole. - Akceptuje podstawowe reguły dyskusji (dialogu): jeden mówi - pozostali słuchają.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Rozmawia na temat reguł obowiązujących w świecie dzieci i dorosłych, spostrzega podobieństwa i różnice. - Przestrzega zasad fair play w zabawach, współzawodnictwie, grach zespołowych, konkursach - stosuje się do regulaminów, 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozmawia poszukując odpowiedzi na problemowe pytania np. „Jak zorganizować zabawę, by jej uczestnicy byli zadowoleni?”, „Czy zawsze ustępujemy miejsca w autobusie?” itp. (problem może wynikać z pytania zadane przez nauczyciela, z treści





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
starszym miejsca w autobusie, podaje upuszczony przedmiot itp.);			instrukcji, umów słownych. – Bawi się i współpracuje z rodzicami, innymi osobami dorosłymi w rozwiązywaniu sytuacji problemowych, wykonywaniu wspólnego zadania (dzieła) np. podczas lekcji otwartych, przygotowaniu uroczystości, projektu itp. – Darzy szacunkiem osoby starsze. – Bezinteresownie pomaga w potrzebie.	przedstawionego tekstu, z ilustracji, filmu). – Uważnie słucha i rozumie wypowiedzi przedmówców, ustosunkowuje się do nich za pomocą zwrotów: <i>zgadzam się z ..., ponieważ ..., nie zgadzam się z ..., ponieważ ..., zgadzam się z tym, że ..., ponieważ ..., nie zgadzam się z tym, że ..., ponieważ ...</i>
		III	– Stosuje się do norm etycznych, grzecznie zwraca się do kolegów i osób starszych. – Tworzy przyjazny klimat wokół siebie, współpracuje w różnych sytuacjach życiowych z rówieśnikami i dorosłymi. – Nawiązuje i utrzymuje prawidłowe relacje w stosunkach interpersonalnych z rówieśnikami oraz osobami starszymi od siebie. – Przestrzega zasad, jak: <i>nie kłam, nie zabieraj drugiemu, nie kradnij, dotrzymuj słowa, uważaj na słowa</i> – przyczyniających się do harmonijnego współżycia społecznego.	– Rozmawia poszukując odpowiedzi na problemowe pytania np. „Jak zorganizować zabawę, by jej uczestnicy byli zadowoleni?”, „Czy zawsze ustępujemy miejsca w autobusie?” itp. – Rozmawia na temat: <ul style="list-style-type: none"> • przepisów prawa ustanowionych w kodeksie ucznia, statucie i np. kodeksie pracy, • cech pozytywnych (pracowitość, życzliwość, bezinteresowna pomoc, prawdomówność, punktualność) i negatywnych (kłamstwo, oszustwo, arogancja, napastliwość, fałszerstwo, agresja), • naruszania granic (fizycznych, psychicznych, emocjonalnych, duchowych) drugiej osoby, jak: czytanie cudzej korespondencji, zagładanie do cudzej torby, plecaka, kieszeni, obmowa, szydzenie, plotkowanie.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
PRZYRODA PUNKTEM STYCZNYM ETYKI I EKOLOGII				
11.8. wie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje; nie niszczy swojego otoczenia.	Poznaje lektury ZR: Etyka i ekologia niezmiennym prawem hierarchii w zrównoważonym świecie	I	– Wyjaśnia, że człowiek jest integralną częścią przyrody, a ochrona przyrody to również ochrona człowieka. – Rozumie, że człowiek może kontrolować przyrodę, ale powinien to czynić tylko w ramach jej praw (zachowanie gatunków roślin i zwierząt, dbałość o bogactwa naturalne).	– Rozumie, że przyroda pozostaje w szczególnym związku ze światem ludzkim, bo człowiek jest elementem przyrody ożywionej. – Wyjaśnia, że człowiek może wykorzystać siły natury (wiatraki, energia słoneczna, woda) dla ochrony przyrody. – Szanuje środowisko, dba o swoje otoczenie.
		II	– Wyjaśnia, że człowiek ma być opiekuńczy i przyjazny wobec środowiska. – Rozumie, że człowiek dysponuje wolną wola, odpowiedzialnością, rozumem, cechami warunkującymi jego status moralny, w tym wobec przyrody. – Rozmawia na temat wpływu cywilizacji, techniki na przyrodę.	– Dyskutuje na temat różnych form działalności człowieka w świecie przyrody. – W rozważaniach nad losem przyrody dochodzi do wniosku, że człowiek wobec świata przyrody powinien zachować postawę pojednania, współdziałania, opieki. – Rozmawia na temat wpływu przyrody na jakość życia ludzkiego.
		III	– Rozważnie korzysta z atutów przyrody, nie niszczy swojego otoczenia. – Rozmawia na temat wpływu przyrody na jakość życia ludzi, rozumie że przyrodę należy szanować. – Dostrzega związek z przyrodą, rozumie, że sam jest jej elementem i że sposób odnoszenia się do natury jest sposobem odnoszenia się do samego siebie.	– Rozwija myśl, że „brak poszanowania wobec przyrody jest niszczeniem własnego domu”. – Wspiera wysiłki, które prowadzą do ochrony świata przyrody przed ludzką agresją i działaniami destrukcyjnymi (uczestniczy w akcjach na rzecz ochrony przyrody, jest wolontariuszem, edukuje innych).

IV.3. FILAR EKONOMII



7. EDUKACJA MATEMATYCZNA

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
ORIENTACJA PRZESTRZENNA. STOSUNKI PRZESTRZENNE				
7.17. wyprowadza kierunki od siebie i innych osób; określa położenie obiektów względem obranego obiektu używając określeń: góra, dół, przód, tył, w prawo, w lewo oraz ich kombinacji;	Orientacja przestrzenna w zrównoważonym świecie	I	– Poznaje prawą i lewą stronę swojego ciała i drugiej osoby, stojącej tyłem i przodem. – Zna schemat własnego ciała. – Określa stosunki przestrzenne na rysunku. – Wskazuje i słownie określa położenie jednego przedmiotu w stosunku do innego przedmiotu lub do człowieka.	– Wyprowadza kierunki od osoby usytuowanej na rysunku tyłem, przodem, bokiem. – Sprawnie wykonuje ćwiczenia mające na celu określenie kierunków, stosunków przestrzennych.
		II	– Rozróżnia prawą i lewą stronę swojego ciała i drugiej osoby, stojącej tyłem i przodem. – Rozumie i (słownie) określa kierunki i położenie elementów w przestrzeni. – Wyprowadza i słownie określa kierunki od innej osoby. – Dostrzega efekt lustrzanego odbicia i radzi sobie	– Określa położenie przedmiotów, zarówno w odniesieniu do realnych obiektów, jak i tych przedstawionych na rysunku. – Wskazuje kierunek w celu wytłumaczenia, jak dojść do określonego punktu (otoczenie znane dziecku). – Ma wyobrażenie o tym gdzie się znajduje w danym

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			z nim.	momencie (otoczenie znane dziecku). – Rysuje odbicie lustrzane figur.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Samodzielnie określa prawą i lewą stronę swojego ciała i drugiej osoby, stojącej tyłem i przodem. – Wskazuje kierunki w celu wyznaczenia drogi do określonego punktu (otoczenie znane dziecku). – Ma świadomość swojego położenia w przestrzeni. – Sprawnie wykonuje ćwiczenia mające na celu określenie kierunków, stosunków przestrzennych. – Odnajduje położenie różnych obiektów na planach miast i osiedli. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rysuje schemat drogi z punktu A do punktu B. – Orientuje się na prostych planach, mapach fizycznych przedstawiających fragment miejscowości.
PORZĄDKOWANIE, KLASYFIKACJA				
<p>7.1. klasyfikuje obiekty i tworzy proste serie; dostrzega i kontynuuje regularności;</p> <p>7.4. ustala równoliczność porównywanych zestawów</p>	Porządek w zrównoważonym świecie	I	<ul style="list-style-type: none"> – Wskazuje obiekty o podanej cesze. – Klasyfikuje przedmioty według wybranej cechy (np. koloru, kształtu, przeznaczenia) przez grupowanie, odgradzanie, rozsuwanie itp. – Zauważa regularności w układzie elementów. – Porównuje przedmioty pod względem wyróżnionej cechy wielkościowej (np. długości, szerokości, wysokości, masy) jako przygotowanie do mierzenia. – Tworzy zbiory z obiektów, które posiadają podaną cechę. – Wyróżnia w zbiorze podzbiór. Czynnościowo wyodrębnia podzbiór i część wspólną zbiorów. – Wskazuje zbiory puste oraz zbiory rozłączne. 	<ul style="list-style-type: none"> – Określa kryteria, według których obiekty zostały pogrupowane. – Wskazuje cechy obiektów, np. wielkościowe. – Układa rytm i przekłada zauważone regularności na inne schematy. – Segreguje obiekty według podanej cechy, której nie można spostrzec wzrokiem, np. według przeznaczenia. – Kontynuuje złożone rytmy także te zasłyszane i dostrzega regularności. – Wykonuje rytmiczne ruchy ciałem.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
elementów mimo obserwowanych zmian w ich układzie;			<ul style="list-style-type: none"> - Czynnościowo porządkuje przedmioty (np. od najkrótszego do najdłuższego lub odwrotnie). - Układa prosty rytm. - Wnioskuje o zmianach związanych z układem obiektów (nie zmienia się ich liczba, zmienia się tylko układ). - Wnioskuje o zmianach związanych z dodaniem, a potem odjęciem takiej samej liczby obiektów. 	
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Porównuje przedmioty o przeciwstawnych cechach. - Wyróżnia i segreguje obiekty, które spełniają dwa kryteria. - Określa kryteria, według których obiekty zostały pogrupowane. - Zauważa sytuacje, kiedy nie da się wyróżnić obiektów o podanych cechach. - Układa rytmy i przekłada zauważone regularności. - Wskazuje część wspólną konkretnych obiektów. - Dostrzega różnice w wielkości obiektów, układa elementy rosnąco i malejąco. - Widzi zależności pomiędzy miejscem obiektu w serii a cechą, według której utworzono serię. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wyróżnia i segreguje obiekty, biorąc pod uwagę różne cechy. - Kontynuuje złożone rytmy i dostrzega regularności. - Dostrzega rytm w otoczeniu.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Wyróżnia i segreguje obiekty, biorąc pod uwagę różne cechy. - Kontynuuje i układa złożone rytmy. - Układa te same obiekty w różne serie. - Dostrzega regularności w układach, w których 	<ul style="list-style-type: none"> - Tworzy zbiory na zasadach negacji, np. wszystkie klocki, które nie są zielone/które nie są zielone i nie są sześcianem. - Wskazuje obiekty, które nie należą do danego zbioru.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			sposób kodowania tego nie ułatwia. – Przekłada regularność z jednej reprezentacji na inną.	– Definiuje, określa cechy obiektów, które pozwalają zaliczyć je do danej kategorii.
FIGURY GEOMETRYCZNE I BRYŁY				
7.1. klasyfikuje obiekty i tworzy proste serie; dostrzega i kontynuuje regularności; 7.16. rozpoznaje i nazywa koła, prostokąty (w tym kwadraty) i trójkąty (również położone w różny sposób oraz w sytuacji, gdy figury zachodzą na siebie); rysuje odcinki o podanej długości; oblicza obwody trójkątów i prostokątów (bez	Projekt: Zielone domy	I	– Rozpoznaje i nazywa figury geometrycznych (koło, kwadrat, trójkąt, prostokąt) na rysunkach i w otoczeniu. – Klasyfikuje figury według podanej (jednej) cechy. – Rysuje i konstruuje figury. – Rysuje drugą połowę danej figury. – Lepi kule z plasteliny; wskazuje kule mniejsze i większe.	– Rozpoznaje i nazywa odcinki. – Klasyfikuje figury według kilku cech. – Układa różne figury z figur podstawowych (tangram). – Rysuje symetryczne odbicie układu kropek. – Rozpoznaje w otoczeniu i nazywa pokazane bryły: kule.
		II	– Rysuje podstawowe figury geometryczne w pomniejszeniu i powiększeniu. – Dostrzega regularność zjawiska symetrii w otoczeniu i na rysunku. – Rysuje figury symetryczne. – Mierzy i rysuje odcinki. – Intuicyjnie rozumie pojęcie punktu. – Rozumie że kwadrat jest szczególnym rodzajem prostokąta.	– Bada własności figur (np. sprawdza, że boki kwadratu są równe) przez ich przykładanie, dopasowywanie itp. – Powiększa i pomniejsza figury geometryczne. – Odbija, obraca i przesuwa figury geometryczne (zabawy z lusterkiem, układanie szlaczeków, projektowanie ogrodów i domów zielonych). – Rozpoznaje i nazywa w otoczeniu bryły: kule, sześciany. – Wskazuje na przedmiotach w kształcie sześcianu ściany w kształcie kwadratu, liczy je, wskazuje krawędzie sześcianu.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
wyrażeń dwumianowanych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych); 7.18 dostrzega symetrię (np. w rysunku motyla); rysuje drugą połowę symetrycznej figury; 7.19 zauważa, że jedna figura jest powiększeniem lub pomniejszeniem drugiej; rysuje figury w powiększeniu i w pomniejszeniu.		III	<ul style="list-style-type: none"> – Zauważa zjawisko symetrii w figurach geometrycznych i niektórych elementach otoczenia. – Wskazuje linię prostą, łamaną. – Oblicza obwody trójkątów i prostokątów (bez wyrażeń dwumianowanych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych). – Rozpoznaje linie prostopadłe i linie równoległe w otoczeniu i na rysunkach. – Rysuje linie prostopadłe i linie równoległe. – Wyróżnia i liczy boki, wierzchołki i kąty w wielokątach. – Rozcina figurę na części równe i na części nierówne. 	<ul style="list-style-type: none"> – Zna modele sześcianu (np. w postaci klocków) i obserwuje ich własności. – Powiększa i pomniejsza figury z wykorzystaniem sieci o różnych wymiarach kwadratów jednostkowych (figury na sieci kwadratowej). – Oblicza obwody wielokątów z wyrażeniami dwumianowanymi. – Porównuje długości odcinków podane w postaci wyrażeń dwumianowanych. – Układa regularne wzory uzupełnione o efekt przesunięcia i obrotu. – Nazywa pokazane bryły: kule, sześciiany, walce, prostopadłościany. – Wskazuje i liczy krawędzie sześcianu, prostopadłościanu. – Wskazuje na przedmiotach w kształcie walca ścian w kształcie koła. – Składa papier tworząc bryły, np. orgiami modułowe. – Wycina gotowe siatki i klei bryły. – Rozpoznaje różne kąty, potrafi je nazwać – kąt prosty, ostry, rozwarty.
ARYTMETYKA, POSŁUGIWANIE SIĘ LICZEBNIKAMI				
7.2. liczy (w przód i w tył) od danej	Projekt: Budżet. Liczenie,	I	<ul style="list-style-type: none"> – Wnioskuje o stałości liczby obiektów w zbiorze; wie że liczba przedmiotów nie zależy od sposobu ułożenia i ich przeliczania. – Rozpoznaje zbiory równoliczne. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie pojęcie liczby w aspekcie miarowym. – Rozumie pojęcie liczby w aspekcie porządkowym. – Posługuje się liczebnikami porządkowymi. – Liczy kolejno od danej liczby i wstecz w jak

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
liczby po 1, dziesiątkami od danej liczby w zakresie 100 i setkami od danej liczby w zakresie 1000; 7.4. ustala równoliczność porównywanych zestawów elementów mimo obserwowanych zmian w ich układzie; porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 1000	przeliczanie, wycenianie		<ul style="list-style-type: none"> - Używa określenia: "tyle samo", "więcej", "mniej". - Zna i używa znaki $<$, $>$, $=$. - Przelicza elementy zbiorów w zakresie 20. - Porządkuje zbiory według wzrastającej i malejącej liczby elementów; znajduje miejsce obiektu w serii. - Liczy kolejno od danej liczby i wstecz w zakresie 20. - Wymienia liczebniki porządkowe w zakresie 20. 	<p>największym zakresie.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Liczy dziesiątkami w jak największym zakresie.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Posługuje się liczbami naturalnymi od 0 do 100 w aspekcie porządkowym. - Liczy (wymawia kolejne liczebniki) zaczynając od danej liczby w przód i wstecz. - Liczy dziesiątkami (w przód i w tył). 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczy po 2, 3, 5, 10 w przód. - Liczy po 100 w przód i tył.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Przelicza obiekty ustawione cyklicznie. - Liczy (w przód i w tył) od danej liczby po 1, dziesiątkami od danej liczby w zakresie 100 i setkami od danej liczby w zakresie 1000. - Liczy po 2, 3, 5, 10 w przód i w tył w zakresie co najmniej 100. - Przelicza ile jest od ... do ... włącznie. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczy w zakresie co najmniej 1000. - Liczy po 100 w przód i w tył w zakresie co najmniej 1000. - Liczy po 1000 w jak największym zakresie w przód i w tył.
LICZBY I ICH ZAPIS				
7.3. zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 1000;	Projekt: Świat kodów w zrównoważonym świecie	I	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie pojęcia: liczba, cyfra. Rozumie pojęcie liczby w aspekcie kardynalnym. - Posługuje się liczbami naturalnymi od 0 do 20 w aspekcie kardynalnym, porządkowym, miarowym i symbolicznym. 	<ul style="list-style-type: none"> - Dostrzega związek liczby porządkowej z kardynalną (który element z kolei a liczba elementów danego zbioru); związek kodowania. - Zapisuje liczby cyframi, odczytuje je i porównuje. - Określa miejsce liczby na osi liczbowej.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>rozumie dziesiątkowy system pozycyjny;</p> <p>7.4. ustala równoliczność porównywanych zestawów elementów mimo obserwowanych zmian w ich układzie; porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 1000 (słownie i z użyciem znaków $<$, $>$, $=$);</p> <p>7.14. odczytuje i zapisuje liczby w systemie rzymskim od I do XII.</p>	<p>Rozumie, że bez dobrego kodowania nie ma dobrej komunikacji</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Zapisuje liczby cyframi w zakresie 20 i je odczytuje. - Porównuje liczby w zakresie 20 z użyciem znaków $<$, $>$, $=$. - Wyodrębnia w liczbach drugiej dziesiątki liczbę dziesiątek i jedności, a w zapisie tych liczb cyfry dziesiątek i cyfry jedności. - Porządkuje liczby z zakresu 0–20 od najmniejszej do największej i odwrotnie. - Określa miejsce liczby w ciągu liczbowym (na chodniczku liczbowym, osi liczbowej). - Wyodrębnia dziesiątkę przy przeliczaniu przedmiotów. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wyodrębnia w liczbie dwucyfrowej liczbę dziesiątek i jedności, a w zapisie tej liczby cyfry dziesiątek i cyfry jedności. - Stosuje pojęcie <i>para</i>; wyróżnia liczby parzyste i nieparzyste. - Posługuje się liczbami naturalnymi w jak największym zakresie w aspekcie kardynalnym, porządkowym i symbolicznym.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Stosuje pojęcie <i>para</i>; wyróżnia liczby parzyste i nieparzyste w zakresie 100. - Zna system dziesiątkowy. - Porównuje liczby w zakresie 100 z użyciem znaków $<$, $>$, $=$. - Porządkuje liczby z zakresu 0–100 od najmniejszej do największej i odwrotnie. - Odczytuje liczby w zakresie 100. - Określa miejsce liczby w ciągu liczbowym (na osi liczbowej). - Zna znaki rzymskie I–XII i posługuje się nimi. 	<ul style="list-style-type: none"> - Określa miejsce liczby na osi liczbowej w zakresie 100. - Odczytuje, zapisuje i porównuje liczby w jak największym zakresie. - Zna znaki rzymskie L, C.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Zapisuje liczby cyframi w zakresie 1000 i je odczytuje. - Porządkuje liczby z zakresu 0–1000 od najmniejszej 	<ul style="list-style-type: none"> - Porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie. - Zapisuje, odczytuje i porównuje liczby cyframi w jak

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<p>do największej.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Określa miejsce liczby w ciągu liczbowym, na osi liczbowej. - Porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 1000 (słownie i z użyciem znaków $<$, $>$, $=$). - Zna i stosuje w praktyce znaki rzymskie I-XII. - Rozumie dziesiętkowy system pozycyjny. - Wyróżnia liczby parzyste i nieparzyste w zakresie do 1000. - Rozumie rolę cyfry jedności, cyfry dziesiątek, cyfry setek itd., wyodrębnia jedności, dziesiątki, setki i tysiące w zapisie liczby. 	<p>największym zakresie.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wyróżnia liczby parzyste i nieparzyste w jak największym zakresie. - Zna i stosuje znaki rzymskie w jak największym zakresie. - Zna i stosuje w zadaniach pojęcia tuzin, mendel, kopa.
DODAWANIE I ODEJMOWANIE				
<p>7.5. dodaje i odejmuje liczby w zakresie 100 (bez algorytmów działań pisemnych); sprawdza wyniki odejmowania za pomocą dodawania;</p>	<p>Projekt: Świat kodów w zrównoważonym świecie</p> <p>Poszukuje odpowiedzi na pytania</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> - Dodaje i odejmuje składniki w zakresie 20, najpierw na konkretach, potem na palcach (bez zapisywania działań) i w pamięci; wielokrotnie dodaje takie same liczby w zakresie 20. - Rozkłada liczby w zakresie 20 na składniki. - Wykonuje dodawanie i odejmowanie złożone w zakresie 20 z przekraczaniem progu dziesiętkowego z kodowaniem obliczeń, np. $8+9-2=15$. - Dodaje i odejmuje numeracyjnie w zakresie 100 bez przekraczania progu dziesiętkowego (np. $50+8=58$, $62-2=60$). - Dodaje i odejmuje pełne dziesiątki w zakresie 100. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wykonuje działania arytmetyczne w myśli. - Dostrzega i korzysta ze związków dodawania z odejmowaniem; sprawdza dodawanie za pomocą odejmowania i odwrotnie. - Wykorzystuje dodawanie i odejmowanie w sytuacjach życiowych (zadania z treścią). Podaje przykłady ilustrujące związek odejmowania z dodawaniem. - Rozkłada liczby w jak największym zakresie (dwa składniki i więcej niż dwa). Wielokrotnie dodaje takie same liczby w jak największym zakresie. - Wnioskuje o zmianach związanych z dodaniem, a potem odjęciem takiej samej liczby obiektów.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>7.7. rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka (bez przenoszenia na drugą stronę)</p> <p>7.8. rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego);</p>			<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie pojęcia: dodać, odjąć, plus, minus, równa się. - Zna i stosuje znaki +, -, =; zapisuje obliczenia za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych. - Rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka. - Ustala w działaniu nieznany składnik oraz nieznaną odjemną i nieznany odjemnik w zakresie 20. 	<ul style="list-style-type: none"> - Praktycznie korzysta z przemienności dodawania w obliczeniach. - Ustala w działaniu nieznany składnik oraz nieznaną odjemną i nieznany odjemnik w jak największym zakresie. - Stosuje porównywanie różnicowe liczb: <i>o tyle więcej/o tyle mniej, o ile więcej/o ile mniej.</i>
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Dodaje i odejmuje w zakresie 100. - Sprawdza wyniki odejmowania za pomocą dodawania i odwrotnie. Rozumie odwrotność tych działań. - Rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka. - Ustala w działaniu nieznany składnik oraz nieznaną odjemną i nieznany odjemnik w zakresie 100. - Wskazuje w zapisie działania składniki i sumę oraz odjemną, odjemnik i różnicę. - Dolicza do pełnych dziesiątek w zakresie 100. - Przystawia składniki przy obliczeniach i je grupuje. Korzysta z przemienności dodawania. - Rozkłada liczby w zakresie 100 na dwa składniki. - Odczytuje i zapisuje dane w prostej tabeli z uwzględnieniem kolumn i wierszy. - Zaznacza graficznie (chodniczką liczbowym, 	<ul style="list-style-type: none"> - Ustala w działaniu nieznany składnik oraz nieznany odjemnik w jak największym zakresie. - Praktycznie korzysta z własności działań (prawa przemienności i łączności dodawania) oraz tego, że dodawanie i odejmowanie są działaniami wzajemnie odwrotnymi. - Rozkłada liczby na składniki w jak największym zakresie. Wielokrotnie dodaje takie same liczby w jak największym zakresie. Odkrywa wiele kombinacji rozkładu danej liczby. - Wykonuje obliczenia złożone w jak największym zakresie. Wykonuje działania złożone z nawiasami. - Rozwiązuje zadania tekstowe na porównywanie różnicowe. - Układa treść zadania do sytuacji, rysunku, schematu, zapisu matematycznego (do działania dodawania i odejmowania). - Sprawnie dodaje i odejmuje liczby w zakresie 100.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<p>drzewka matematyczne, grafy) operacje dodawania i odejmowania.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dodaje, odejmuje w sytuacjach życiowych. - Rozumie pojęcia: o tyle więcej/o tyle mniej, o ile więcej/o ile mniej. - Rozwiązuje proste zadania tekstowe na porównywanie różnicowe. 	<ul style="list-style-type: none"> - Odkrywa wiele kombinacji rozkładu danej liczby. - Stosuje nawiasy przy dodawaniu i odejmowaniu. - Wykonuje łatwe obliczenia w zakresie 1000.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Pamięciowo dodaje i odejmuje dowolne liczby dwucyfrowe. - Pamięciowo dodaje do dowolnej liczby trzycyfrowej liczbę jednocyfrową lub pełne dziesiątki lub pełne setki oraz analogicznie odejmuje. - Wykonuje działania złożone na dodawanie i odejmowanie w zakresie 1000. - Odejmowanie od danej liczby dwóch liczb w zakresie 100. - Rozkłada liczby w zakresie 1000 na dwa składniki. - Układa zadania z treścią do działania dodawania i odejmowania. - Rozwiązuje proste zadania z treścią, w których zależności między liczbami można przedstawić za pomocą działania okienkowego (ustala nieznaną składnik, ustala nieznaną odjemnik, ustala nieznaną odjemną). 	<ul style="list-style-type: none"> - Praktycznie korzysta z własności działań (prawa przemienności i łączności dodawania) oraz tego, że dodawanie i odejmowanie są działaniami wzajemnie odwrotnymi. - Rozkłada liczby w jak największym zakresie (dwa składniki i więcej niż dwa). Wielokrotnie dodaje takie same liczby w jak największym zakresie. Odkrywa wiele kombinacji rozkładu danej liczby. - Dodaje pisemnie liczby w zakresie 1000. - Układa rozbudowane zadania z treścią do działania dodawania i odejmowania. - Samodzielnie buduje tabele na dodawanie i odejmowanie.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
MNOŻENIE I DZIELENIE				
<p>7.6. mnoży i dzieli liczby w zakresie tabliczki mnożenia (bez algorytmów działań pisemnych); podaje z pamięci iloczyny; sprawdza wyniki dzielenia za pomocą mnożenia;</p> <p>7.7. rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka (bez przenoszenia na drugą stronę)</p> <p>7.8. rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na</p>	<p>Projekt: Świat kodów w zrównoważonym świecie</p> <p>Poszukuje odpowiedzi na pytania</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> – Wielokrotnie dodaje tę samą liczbę w zakresie 20. – Manipulacyjnie rozwiązuje zadania dotyczące mieszczona i podziału w zakresie 20. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wykonuje polecenia dotyczące mieszczona i podziału. Rozwiązuje zadania na konkretach. – Wielokrotnie dodaje tę samą liczbę.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Wykonuje polecenia dotyczące mieszczona i podziału. Rozwiązuje zadania na konkretach. – Praktycznie korzysta z przemienności mnożenia w obliczeniach. – Rozwiązuje proste zadania z treścią na mnożenie i dzielenie. – Wielokrotnie dodaje i odejmuje tę samą liczbę (głośno liczy typu: 0, 3, 6, 9, ...). – Mnoży i dzieli pamięciowo i w sytuacjach życiowych w zakresie 50. – Stosuje w zapisie działania mnożenia znak „\cdot” a w zapisie działania dzielenia znak „$:$”. – Oblicza i zapisuje proste działania z okienkiem na mnożenie i dzielenie w zakresie 50. 	<ul style="list-style-type: none"> – Oblicza kolejne wielokrotności danej liczby (w zakresie 100). – Sprawnie oblicza iloczyny w zakresie tabliczki mnożenia (tzn. iloczyny liczb od 0 do 100). – Dzieli liczbę przez liczbę w zakresie 100. – Rozwiązuje proste zadania tekstowe na porównywanie ilorazowe. – Wie, że mnożenie i dzielenie są działaniami wzajemnie odwrotnymi i korzysta z tej wiedzy (sprawdza wynik dzielenia za pomocą mnożenia oraz mnożenia za pomocą dzielenia).
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Pamięciowo mnoży i dzieli liczby w zakresie 100. – Wskazuje w zapisie działania: czynnik, iloczyn, dzielna, dzielnik, iloraz. – Wie, że nie można wykonać dzielenia przez „0”. – Wie, że działanie mnożenia ma pierwszeństwo przed działaniem dodawania. – Wie, że mnożenie i dzielenie są działaniami wzajemnie odwrotnymi i korzysta z tej wiedzy 	<ul style="list-style-type: none"> – Wykonuje działania, w których występuje mnożenie lub dzielenie wraz z dodawaniem lub odejmowaniem. – Potrafi rozwiązać zadania złożone łańcuchowo. – Stosuje prawo rozdzielności mnożenia względem dodawania. – Rozwiązuje zadania tekstowe na porównywanie ilorazowe (np. tyle razy większy/tyle razy mniejszy,

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego);			(sprawdza wynik dzielenia za pomocą mnożenia oraz mnożenia za pomocą dzielenia). – Mnoży pełne dziesiątki i setki przez liczbę jednocyfrową. – Stosuje i rozumie określenia: całość, połowa, ćwiartka itp. – Dzieli wielkości na 2, 3, 4 równe części.	tyle razy więcej/tyle razy mniej, ile razy więcej/ile razy mniej, ile razy większy/ile razy mniejszy). – Rozumie różnicę między porównywaniem różnicowym a ilorazowym. – Dzieli z resztą i sprawdza to dzielenie za pomocą mnożenia z dodawaniem. – Podaje przykłady liczb podzielnych i liczb niepodzielnych przez daną liczbę. – Oblicza iloczyny w zakresie 1000. – Stosuje porównania typu: połowa to więcej niż ćwiartka, ćwiartka to mniej niż jedna trzecia całości itp.
ASPEKT MIAROWY DZIAŁAŃ ARYTMETYCZNYCH: MIERZENIE DŁUGOŚCI				
7.10. mierzy i zapisuje wynik pomiaru długości, szerokości i wysokości przedmiotów oraz odległości; posługuje się jednostkami: milimetr, centymetr, metr; wykonuje łatwe obliczenia dotyczące tych miar	Racjonalna gospodarka zasobami a zasady zrównoważonego rozwoju Jest świadomym użytkownikiem i konsumentem	I	– Mierzy długości odcinków (obiektów) z użyciem podziałki centymetrowej (np. za pomocą linijki) do 20 cm. – Zapisuje wyniki pomiaru, rozumie i stosuje w praktyce pojęcie <i>centymetr</i> . Stosuje skrót <i>cm</i> . – Wskazuje obiekty krótsze, dłuższe, o takiej samej długości. Porównuje obiekty pod względem długości, wysokości i szerokości. – Porównuje odległości końców drózek ułożonych z patyczków. – Sumuje długości dwóch przedmiotów wyrażonych w centymetrach (w zakresie 20 cm). – Porównuje długości odcinków.	– Mierzy długości odcinków (obiektów) za pomocą linijki (do 20 cm) (różnymi miarkami). – Mierzy długość, szerokość, wysokość tego samego przedmiotu różnymi miarkami; dobiera miarkę do mierzonego obiektu. – Wnioskuje o stałości długości obiektu pomimo obserwowanych zmian w jego kształcie. – Dodaje i odejmuje długości dwóch, trzech przedmiotów i wyraża wyniki w centymetrach.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
(bez wyrażen dwumianowanych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych); używa pojęcia kilometr w sytuacjach życiowych, np. jechaliśmy autobusem 27 kilometrów (bez zamiany na metry); 7.8. rozwiązuje proste zadania tekstowe;		II	<ul style="list-style-type: none"> - Mierzy długość, szerokość, wysokość oraz odległość za pomocą linijki oraz miarki krawieckiej; zapisuje wyniki pomiarów. - Stosuje w praktyce jednostkę miary metr. - Posługuje się oznaczeniami i skrótami jednostek długości: cm, m. - Rysuje odcinki o podanej długości w cm. - Oblicza długości linii łamanych. - Dokonuje prostych obliczeń dotyczących miar długości (bez zamiany jednostek). - Porównuje długość, szerokość, wysokość oraz odległość za pomocą znaków: <, >, =. - Wskazuje obiekty krótsze, dłuższe, o takiej samej długości, szerokości lub wysokości. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wie, że 1 metr ma 100 centymetrów. - Dokonuje obliczeń użytecznych w życiu, związanych z długością. - Stosuje porównywanie różnicowe (np. „dłuższy o 20 cm”). - Dodaje i odejmuje długości dwóch, trzech przedmiotów i wyraża wyniki w centymetrach (w metrach).
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Stosuje jednostki miary: milimetr i kilometr; (objaśnia odległość na przykładach z danej miejscowości). - Posługuje się w praktyce oznaczeniami i skrótami jednostek długości: mm, km. - Dokonuje pomiarów odległości między obiektami, porównuje wyniki. - Oblicza długości linii łamanych, obwody prostokątów, trójkątów, kwadratów. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wyznacza odległości na planie przez przykładanie danego odcinka do narysowanej podziałki. - Określa skalę w postaci np. „1 cm na mapie to 500 m w terenie” (bez używania określeń typu: „skala 1:3”, „skala 2:1” itp.).

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
ASPEKT MIAROWY DZIAŁAŃ ARYTMETYCZNYCH: MIERZENIE ILOŚCI PŁYNU				
<p>7.12. odmierzają płyny różnymi miarkami; używa określeń: litr, pół litra, ćwierć litra;</p> <p>7.8. rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego);</p>	<p>Racjonalna gospodarka zasobami a zasady zrównoważonego rozwoju</p> <p>Jest świadomym użytkownikiem i konsumentem</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> – Manipulacyjnie mierzy i porównuje ilości płynów kubeczkami. – Stosuje w zapisach dotyczących porównywania pojemności znaków: <, >, =, pomiędzy wartościami wyrażonymi w litrach. – Przelewa płyn do naczynia o innym kształcie (lub do kilku naczyń) i wnioskuje, że ilość płynu pozostanie ta sama. – Stosuje rozumowania typu: naczynia o różnym kształcie i wysokości mogą mieć taką samą pojemność. – Stosuje pojęcie <i>1 litr</i>. Stosuje skrót l. Odmierza płyny miarką litrową. – Sumuje ilość płynu wyrażoną w litrach, np. 3 litry i 4 litry to razem 7 litrów (w zakresie 20 l). 	<ul style="list-style-type: none"> – Manipulacyjnie mierzy i porównuje ilości płynów (dowolną miarką), wskazuje: <i>tyle samo, mniej/więcej płynu</i>. Porównuje pojemności naczyń.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Manipulacyjnie mierzy i porównuje ilości płynów (dowolną miarką), wskazuje: <i>tyle samo, mniej/więcej płynu</i>. Porównuje pojemności naczyń. – Wie, że naczynia o różnym kształcie i wysokości mogą mieć taką samą pojemność. – Dodaje i odejmuje ilość płynu wyrażoną w litrach. 	<ul style="list-style-type: none"> – Stwierdza, który z wyników pomiaru jest największy, który jest najmniejszy; porządkuje wyniki pomiarów według wielkości.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Mierzy i zapisuje wyniki pomiarów. – Dokonuje obliczeń użytecznych w życiu, związanych z ilością płynów. 	<ul style="list-style-type: none"> – Zna i stosuje pojęcie mililitr. – Posługuje się oznaczeniami i skrótami jednostek pojemności: <i>l, ml</i>.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<ul style="list-style-type: none"> – Odmierza płyny różnymi miarkami, używa określeń: litr, pół litra, ćwierć litra. – Wie, że szklanka ma pojemność ćwierć litra. Wie, że cztery szklanki mają pojemność litra. – Dokonuje prostych obliczeń ilości płynów w różnych sytuacjach praktycznych i w prostych zadaniach tekstowych. – Stwierdza, który z wyników jest największy, który jest najmniejszy; porządkuje wyniki pomiarów według wielkości. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wie, że szklanka to 250 ml. – Wie, że litr to 1000 mililitrów. – Dodaje i odejmuje ilości płynu i wyraża wynik w litrach (w zakresie 1000 l) lub w mililitrach (w zakresie 1000 ml).
ASPEKT MIAROWY DZIAŁAŃ ARYTMETYCZNYCH: WAŻENIE				
7.11. waży przedmioty, różnicuje przedmioty cięższe, lżejsze; używa określeń: kilogram, pół kilograma, dekagram, gram; wykonuje łatwe obliczenia, używając tych miar (bez wyrażań dwumianowanych i zamiany jednostek	Racjonalna gospodarka zasobami a zasady zrównoważonego rozwoju	I	<ul style="list-style-type: none"> – Dostrzega równowagę na wadze szalkowej. – Waży obiekty za pomocą umownych odważników, np. klocków; porównuje wyniki. – Wnioskuje, że ciężar nie zależy tylko od wielkości obiektu. – Porównuje ciężary obiektów, stosuje określenia: <i>cięższy, lżejszy, waży tyle samo</i>. – Używa jednostek masy. Stosuje określenie kilogram, stosuje skrót <i>kg</i>. – Dodaje i odejmuje wagi produktów i wyraża sumy w kilogramach w zakresie 20 kg. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wie, że towary są pakowane według wagi produktu. – Stosuje w zapisach dotyczących porównywania wagi ważonych obiektów znaków: <, >, =.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Dokonuje prostych obliczeń dotyczących miar ciężaru (bez zamiany jednostek). – Waży przedmioty i zapisuje wyniki pomiarów. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wie, że kilogram to 100 dekagramów. – Stosuje porównywanie różnicowe (np. "o ile kilogramów lżejszy?").

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
w obliczeniach formalnych); 7.8. rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego);	Jest świadomym użytkownikiem i konsumentem		<ul style="list-style-type: none"> - Posługuje się oznaczeniami jednostek masy. Stosuje określenie dekaqram. Posługuje się skrótem <i>dag</i>. - Stosuje w zapisach dotyczących porównywania wagi ważonych obiektów znaków: <, >, =, pomiędzy wartościami ciężaru wyrażonymi w tych samych jednostkach. - Dodaje i odejmuje wagi produktów i wyraża wyniki w kilogramach (w zakresie 100 kg). 	<ul style="list-style-type: none"> - Dokonuje obliczeń użytecznych w życiu, związanych z masą.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Potrafi skonstruować wagę prostą, szalkową. - Używa jednostek masy. Stosuje określenie gram. Stosuje skrót g. - Stosuje pojęcie pół kilograma. - Dokonuje obliczeń użytecznych w życiu, związanych z masą pomiędzy wartościami ciężaru wyrażonymi w tych samych jednostkach. - Stosuje porównywanie różnicowe (np. „o ile kilogramów lżejszy?”). 	<ul style="list-style-type: none"> - Wie, że kilogram to 1000 gramów. - Zna i stosuje pojęcie tona, kwintal. - Stosuje w zapisach dotyczących porównywania wagi ważonych obiektów znaków: <, >, = pomiędzy wartościami ciężaru wyrażonymi w różnych jednostkach masy. - Dokonuje obliczeń użytecznych w życiu, związanych z masą. - Zna i stosuje pojęcie waga brutto, netto, tara.
ASPEKT MIAROWY DZIAŁAŃ ARYTMETYCZNYCH: MIERZENIE CZASU				
7.15. podaje i zapisuje daty; zna kolejność dni tygodnia i miesięcy;	Projekt: Rachuba czasu w zrównoważonym świecie	I	<ul style="list-style-type: none"> - Odczytuje (rozpoznaje) i zaznacza pełne godziny na zegarze (układ 12- godzinny). - Oblicza upływ czasu na zegarze (pełne godziny, układ 12- godzinny). - Określa pory dnia. - Stosuje określenia: <i>wcześniej/później</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> - Dokonuje prostych obliczeń zegarowych (godzinowych). - Znajduje w kalendarzu miesiąc, liczbę tygodni, liczbę dni w miesiącu. - Używa pojęcia <i>tydzień</i> w dwóch znaczeniach: w znaczeniu administracyjnym oraz jako siedem

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>porządkuje chronologicznie daty; wykonuje obliczenia kalendarzowe w sytuacjach życiowych; odczytuje wskazania zegarów w systemach: 12- i 24-godzinnym, wyświetlających cyfry i ze wskazówkami; posługuje się pojęciami: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta; wykonuje proste obliczenia zegarowe;</p> <p>7.14. odczytuje i zapisuje liczby w systemie rzymskim od I do XII.</p>			<ul style="list-style-type: none"> – Posługuje się kalendarzem, określa pory roku. – Nazywa dni w tygodniu i miesiące w roku. – Wymienia w odpowiedniej kolejności nazwy dni tygodnia. – Wymienia w odpowiedniej kolejności nazwy miesięcy w roku. – Stosuje określenia: <i>dzisiaj, wczoraj, jutro</i>. – Dokonuje prostych obliczeń zegarowych bez przekraczania progu dwunastkowego. 	<ul style="list-style-type: none"> kolejnych dni tygodnia. – Rozumie pojęcia <i>rok</i> w znaczeniu administracyjnym (kalendarzowym) oraz jako dwanaście kolejnych miesięcy. – Dokonuje prostych obliczeń kalendarzowych na dniach tygodnia oraz miesiącach w roku. – Rozumie względność czasu trwania zdarzeń: dłużej, krócej.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Potrafi wskazać na cykliczność pór roku, miesięcy, dni tygodnia, godzin. – Orientuje się we wskazaniach zegarów wskazówkowych i z wyświetlaczem cyfrowym w systemie 12-godzinnym i 24-godzinnym. – Odczytuje wskazania zegarów w zakresie posługiwania się pojęciami godzina, pół godziny. – Posługuje się pojęciami: <i>minuta, pół godziny</i>. – Zapisuje miesiące za pomocą znaków rzymskich. – Wykonuje proste obliczenia zegarowe (pełne godziny). – Stosuje określenia: <i>przedwczoraj, pojutrze</i>. – Wykonuje obliczenia na porównywanie różnicowe (np. „tyle dni temu”, „za tyle dni”, „ile godzin wcześniej?”, „ile godzin później?”, „za ile miesięcy?”). 	<ul style="list-style-type: none"> – Zapisuje daty w dowolnym formacie i porządkuje je chronologicznie. – Dokonuje obliczeń użytecznych w życiu, związanych z czasem. – Orientuje się ile trwa minuta. – Wykonuje obliczenia na porównywanie różnicowe (np. „o tyle lat młodszy”, „ile lat starszy?”). – Rozumie relacje typu starszy/młodszy; o tyle lat starszy/o tyle lat młodszy, o ile lat starszy/o ile lat młodszy.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
7.8. rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego);			<ul style="list-style-type: none"> – Dokonuje obliczeń kalendarzowych (pełne miesiące) w sytuacjach życiowych. – Odczytuje i podaje wybrane daty. – Chronologicznie porządkuje daty w obrębie jednego miesiąca. 	
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Odczytuje wskazania dowolnych zegarów. – Zaznacza minuty na zegarze tarczowym. – Stosuje pojęcia: <i>sekunda, minuta, kwadrans, pół godziny, godzina</i>.. – Rozumie relacje typu starszy/młodszy; o tyle starszy/o tyle młodszy, o ile starszy/o ile młodszy. – Zapisuje daty w dowolnym formacie i porządkuje je chronologicznie. – Zna pojęcia: stulecie, wiek, dekada. – Dokonuje obliczeń użytecznych w życiu, związanych z czasem. – Wyszukuje w kalendarzu potrzebne informacje. – Wykonuje obliczenia na porównywanie różnicowe (np. „o 3 lata starszy”). 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozpoznaje różne kalendarze oraz określa ich zastosowanie. – Konstruuje kalendarze, którymi posługują się dorośli. – Sprawnie odczytuje wskazania zegara oraz dokonuje obliczeń zegarowych. – Wykonuje obliczenia na porównywanie ilorazowe (np. „3 razy młodszy”).
ASPEKT MIAROWY DZIAŁAŃ ARYTMETYCZNYCH: TEMPERATURA				
7.13. odczytuje temperaturę (bez konieczności posługiwania się	Jest świadomym użytkownikiem i konsumentem	I	<ul style="list-style-type: none"> – Zna zastosowanie termometru. 	<ul style="list-style-type: none"> – Odczytuje dodatnią temperaturę na termometrze. – Widzi związek temperatury z pogodą na zewnątrz.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Mierzy temperaturę (np. wody, ciała). – Stosuje pojęcie <i>1 stopień Celsjusza</i>. – Stosuje określenia: temperatura wzrosła, 	<ul style="list-style-type: none"> – Odczytuje i zapisuje temperaturę na dworze przez kolejne dni w postaci tabeli. – Zapisywanie daną temperaturę pochodzącą z innych

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
liczbami ujemnymi, np. 5 stopni mrozu, 3 stopnie poniżej zera); 7.8. rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego);			temperatura obniżyła się (spadła, zmalała). – Widzi związek temperatury z pogodą na zewnątrz.	źródeł (prognoza pogody).
		III	– Dokonuje prostych obliczeń użytecznych w życiu, związanych z temperaturą. – Odczytuje ujemną temperaturę na termometrze (bez konieczności posługiwania się liczbami ujemnymi, np. 5 stopni mrozu, 3 stopnie poniżej zera).	– Dokonuje prostych obliczeń użytecznych w życiu, związanych z temperaturą. – Odczytuje ujemną temperaturę na termometrze (5 stopni na minusie). – Zna średnie temperatury w innych krajach i warunki atmosferyczne jakie się z tym wiążą.
ASPEKT MIAROWY DZIAŁAŃ ARYTMETYCZNYCH. PIENIĄDZ JAKO MIARA				
7.9. wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności; zna będące w obiegu monety i banknoty; zna wartość nabywczą	Projekt: Pieniądz w życiu człowieka Racjonalna gospodarka zasobami a zasady zrównoważonego rozwoju	I	– Rozpoznaje monety 1 zł, 2 zł, 5 zł. – Rozpoznaje banknoty 10 zł, 20 zł. – Posługuje się pieniędzmi (do 10 zł). – Stosuje pojęcie <i>cena towaru, wartość towaru</i> . – Wskazuje produkty droższe/tańsze. – Szacuje wartości podstawowych produktów. – Dodaje i odejmuje złotówki w zakresie 20 zł. – Oblicza wartości zakupów (zakres obliczeń w złotych, do 20 zł).	– Układa pytanie do prostego zadania z treścią na obliczenia pieniężne. – Rozumie zależność: za monetę o większym nominale można otrzymać kilka innych monet o mniejszym nominale. – Dobiera monety o niższym nominale tak, aby stanowiły wartość monety czy banknotu o wyższym nominale.
		II	– Rozpoznaje monety i banknoty PLN będące obecnie w obiegu (oprócz 200 zł). – Dodaje i odejmuje złote w zakresie 100 złotych. – Dodaje i odejmuje grosze w zakresie 100 groszy. – Zna pojęcie cena towaru, wartość towaru.	– Porównuje wartości monet i banknotów. – Układa i rozwiązuje proste zadania z treścią o kupowaniu i płaceniu.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
pieniędzy; rozumie czym jest dług; 7.8. rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego);	Jest świadomym użytkownikiem i konsumentem		<ul style="list-style-type: none"> - Wykonuje proste obliczenia typu cena – ilość (liczba) – wartość. - Sprawdza, czy wystarczy pieniędzy na zakup określonego towaru/określonych towarów. - Oblicza resztę z zakupów. - Rozumie zależność: za monetę o większym nominale można otrzymać kilka innych monet o mniejszym nominale. - Dobiera monety o niższym nominale tak, aby stanowiły wartość monety czy banknotu o wyższym nominale. 	
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Rozpoznaje monety i banknoty PLN. - Dokonuje prostych obliczeń pieniężnych (cena – ilość – wartość). - Dodaje i odejmuje złote i grosze. - Oblicza koszt zakupów na podstawie ilości i ceny towarów. - Oblicza wartość otrzymanej reszty. - Rozwiązuje proste zadania z treścią na obliczenia pieniężne. - Zna wartość nabywczą pieniędzy. - Rozumie czym jest dług. 	<ul style="list-style-type: none"> - Sprawnie posługuje się pieniędzmi. - Potrafi zaplanować zakupy. - Układa i rozwiązuje zadania z treścią o kupowaniu i płaceniu. - Zna pojęcie długu i wie, że trzeba go spłacić (widzi konieczność spłacania go).
ZADANIA Z TREŚCIĄ				
7.5. dodaje i odejmuje liczby w zakresie		I	<ul style="list-style-type: none"> - Dostrzega, które liczby w zadaniu są dane, która jest szukana i jakie są związki między nimi. - Widzi zależności między liczbami w zadaniu a przedstawieniem ich za pomocą równania 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozwiązuje proste zadania z treścią, w których trzeba zastosować porównywanie różnicowe. - Układa pytania do treści zadania. - Układa prostą treść zadania.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>100 (bez algorytmów działań pisemnych); sprawdza wyniki odejmowania za pomocą dodawania;</p> <p>7.6. mnoży i dzieli liczby w zakresie tabliczki mnożenia (bez algorytmów działań pisemnych); podaje z pamięci iloczyn; sprawdza wyniki dzielenia za pomocą mnożenia;</p> <p>7.7. rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka (bez przenoszenia na drugą stronę)</p>	<p>Projekt: Zrównoważone widzenie świata Poszukuje odpowiedzi na pytania</p>		<p>z okienkiem.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozwiązuje proste zadania matematyczne z treścią jednodziałaniowe na dodawanie i odejmowanie wyrażone w konkretnych sytuacjach, na rysunkach pomocniczych lub w słownie podanej treści w zakresie 20. – Radzi sobie w sytuacjach życiowych, których pomyślne zakończenie wymaga dodawania lub odejmowania w zakresie 20. – Rozwiązuje proste zadania z treścią, w których zależności między liczbami można przedstawić za pomocą działania okienkowego (ustala nieznany składnik lub nieznany odjemnik) w zakresie 20. – Wykonuje obliczenia w tabelach, grafach, drzewkach matematycznych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie i sprawnie rozwiązuje zadania tekstowe. – Układa zadania z treścią: do historyjek obrazkowych, do obrazków, na których przedstawiona jest akcja, do działania dodawania i odejmowania.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozwiązuje proste zadania z treścią, w których zależności między liczbami można przedstawić za pomocą działania okienkowego (ustala nieznany składnik, nieznana odjemną lub nieznany odjemnik w zakresie 100; ustala nieznany czynnik, nieznana dzielną lub dzielnik w zakresie 50). – Zapisuje rozwiązanie zadania za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych. – Układa pytania do obrazków, historyjek obrazkowych, na których przedstawiona jest akcja, dotyczące dodawania i odejmowania. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozwiązuje złożone zadania z treścią wymagające zastosowania dwóch działań. – Rozwiązuje zadania otwarte. – Rozwiązuje proste zadania z treścią celowo źle sformułowane: układa pytanie do treści zadania, uzupełnia treści zadania danymi (w treści zadania jest lub nie jest zaznaczone miejsce, w którym brakuje danych). – Układa proste zadania z treścią do działania dodawania i odejmowania oraz mnożenia i dzielenia. – Układa treść zadania do sytuacji, rysunku, schematu, zapisu matematycznego.

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
7.8. rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego);		III	<ul style="list-style-type: none"> – Rozwiązuje proste zadania z treścią na dodawanie, odejmowanie, mnożenie i dzielenie. – Rozwiązuje proste zadania z treścią, w których trzeba zastosować porównywanie różnicowe. – Rozwiązuje proste zadania z treścią, w których zależności między liczbami można przedstawić za pomocą działania okienkowego (ustala nieznaną składnik, nieznaną odjemną lub nieznaną odjemnik w zakresie 1000; ustala nieznaną czynnik, nieznaną dzielną lub dzielnik w zakresie 100). 	<ul style="list-style-type: none"> – Układa zadania z treścią do działania dodawania i odejmowania oraz mnożenia i dzielenia. – Rozwiązuje złożone zadania z treścią wymagające zastosowania dwóch działań, w tym mnożenia z dodawaniem lub odejmowaniem. – Rozwiązuje zadania otwarte, czyli takie, w których jest kilka poprawnych odpowiedzi. – Rozwiązuje zadania z danymi sprzecznymi (poprawia je). – Rozwiązuje proste zadania z treścią, w których trzeba zastosować porównywanie ilorazowe.



8. ZAJĘCIA KOMPUSEROWE

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
OBŚLUGA KOMPUTERA				
8.1. posługuje się komputerem w podstawowym zakresie;	Posługuje się komputerem z zachowaniem zasad bezpieczeństwa	I	<ul style="list-style-type: none"> - Rozróżnia podstawowe elementy zestawu komputerowego (myszka, klawiatura, monitor, komputer – jednostka centralna). - Wymienia urządzenia współpracujące z komputerem (np. głośniki, drukarka, skaner). - Samodzielnie włącza i wyłącza komputer. - Posługuje się myszą i klawiaturą, rozróżnia klawisze literowe i cyfrowe. - Uruchamia podstawowe programy z pomocą nauczyciela. - Posługuje się klawiszami: <i>spacja, caps lock, shift, enter, alt, backspace, delete</i>. - Wyjaśnia pojęcia: pulpit, kursor, ikona, kliknąć. - Omawia podstawowe zastosowanie komputera w życiu codziennym. 	<ul style="list-style-type: none"> - Określa funkcje podstawowych elementów zestawu komputerowego. - Wyjaśnia działanie urządzeń współpracujących z komputerem. - Samodzielnie uruchamia programy ze skrótu na pulpicie. - Operuje pojęciami związanymi z obsługą komputera oraz sprawnie posługuje się wybranymi klawiszami. - Wykonuje polecenia kliknąć, ustawić kursor.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Stosuje pojęcia komputerowe. - Obsługuje komputer w podstawowym zakresie. - Posługuje się klawiszami: <i>tab, ctrl, esc</i>, sterowanie kursorem. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wykorzystuje w praktyce zasady działania komputera. - Posługuje się wybranymi klawiszami w podstawowym zakresie.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			– Korzysta z prawego i lewego przycisku myszy.	
		III	– Wykorzystuje nabyte umiejętności podczas pracy z komputerem.	– Korzysta z nośników, np. płyty CD, pendrive.
PRACA Z PROGRAMAMI I GRAMI EDUKACYJNYMI				
8.2. posługuje się wybranymi programami i grami edukacyjnymi, rozwijając swoje zainteresowania. Korzysta z opcji w programach;	Posługuje się narzędziami edukacyjnymi z wykorzystaniem nowoczesnych technologii	I	– Posługuje się edytorem grafiki: korzysta z przycisków przybornika i paska menu oraz gotowych elementów do rysowania figur płaskich, wypełnia figury kolorem. – W edytorze grafiki wykonuje rysunki wg własnych pomysłów. – Posługuje się edytorem tekstu.	– W edytorze grafiki wykorzystuje narzędzia do modyfikowania rysunków, typu: przerzuc, obróć, kopiuj, wklej itp., wstawia teksty do rysunków, wykorzystuje specjalne efekty. – Posługuje się wybranymi ikonami i przyciskami w programie graficznym i edytorze tekstu.
		II	– Posługuje się edytorem tekstu, pisze proste teksty. – Z pomocą nauczyciela uruchamia edukacyjną grę komputerową. – Korzysta z opcji w edukacyjnych grach komputerowych. – Wykonuje proste obliczenia z wykorzystaniem kalkulatora.	– W edytorze tekstu zaznacza fragmenty tekstu i wykonuje operacje na zaznaczonych fragmentach (kopiowanie, przenoszenie, usuwanie). – Czyta prostą instrukcję edukacyjnej gry komputerowej. – Samodzielnie uruchamia program i kończy jego pracę.
		III	– Samodzielnie uruchamia programy z edytorem grafiki i edytorem tekstu. – Formatuje tekst – nadaje określony wygląd (rodzaj i rozmiar czcionki, kolor czcionki, pogrubienie, kursywa, podkreślenie). – W edytorze tekstu wykonuje: wyrównanie (do lewej, prawej, do środka) oraz wypunktowanie.	– Tworzy tabele. – Włącza grafikę do tekstu (np. ClipArt, WordArt, z pliku).



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			– Korzysta z poznanych opcji w programach.	
WYSZUKIWANIE I KORZYSTANIE Z INFORMACJI				
<p>8.3. wyszukuje i korzysta z informacji:</p> <p>8.3.a) przegląda wybrane przez nauczyciela strony internetowe (np. stronę swojej szkoły),</p> <p>8.3.b) dostrzega elementy aktywne na stronie internetowej, nawiguje po stronach w określonym zakresie,</p> <p>8.3.c) odtwarza animacje i prezentacje multimedialne;</p>	<p>Edukacyjna i stymulacyjna wartość technologii komunikacyjnej</p> <p>Weryfikuje przydatność informacji na stronach internetowych</p> <p>Korzysta z animacji i prezentacji multimedialnych</p>	I	– Przegląda bezpieczne strony internetowe pod kontrolą nauczyciela.	– Samodzielnie korzysta z bezpiecznych stron internetowych.
		II	– Nawiguje z pomocą nauczyciela po stronach internetowych w określonym zakresie, np. przegląda stronę swojej szkoły.	– Przegląda witryny www dla dzieci. – Samodzielnie nawiguje po określonych stronach internetowych, zapisuje informacje.
		III	– Wyszukuje informacje korzystając ze stron internetowych podanych przez nauczyciela. – Dostrzega elementy aktywne na stronie internetowej, nawiguje po stronach w określonym zakresie. – Odtwarza animacje i prezentacje multimedialne.	– Podejmuje próby samodzielnego tworzenia animacji i prezentacji multimedialnych: dokonuje wyboru odnośnie slajdów, czcionek, projektu slajdów, obrazów z galerii ClipArt, edytuje wpisywane teksty, wstawia klipy i zdjęcia, tworzy animacje niestandardowe do tekstów i obiektów.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
TWORZENIE TEKSTÓW I RYSUNKÓW				
<p>8.4. tworzy teksty i rysunki:</p> <p>8.4.a) wpisuje za pomocą klawiatury litery, cyfry i inne znaki, wyrazy i zdania,</p> <p>8.4.b) wykonuje rysunki za pomocą wybranego edytora grafiki, np. z gotowych figur;</p>	<p>Projekt: Znaczenie i rola multimediów w życiu - edukacja medialna Świadomie przekazuje informacje</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> - Korzysta z podstawowych narzędzi grafiki. - Posługuje się programem przy tworzeniu rysunków, korzysta z przybornika i operuje kolorem. - Pisze litery, cyfry i inne znaki. - Wykonuje proste rysunki za pomocą wybranego edytora grafiki, np. z gotowych figur. 	<ul style="list-style-type: none"> - Samodzielnie posługuje się programem oraz funkcją kopiuj, przerzuć, obróć, rozciągnij, pochyl.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Posługuje się edytorem tekstu: pisze wielkie litery, polskie ogonki, wydobywa górne znaki z klawiatury, przechodzi do nowej linii. - Stosuje z pomocą nauczyciela elementy formatowania: kolor i rozmiar czcionki. 	<ul style="list-style-type: none"> - Samodzielnie stosuje elementy formatowania tekstu w programie.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Tworzy teksty i rysunki w wybranych programach. - Wyjaśnia pojęcia, jak: plik, folder. - Tworzy pliki, foldery oraz zapisuje ich nazwy. 	<ul style="list-style-type: none"> - Posługuje się pojęciami, jak: folder otwarty, nazwa pliku, nazwa folderu. - Zapisuje efekty swojej pracy w podanym katalogu na dysku, na płycie, pendrive. - Obsługuje drukarkę i drukuje prace.
BHP PRACY Z KOMPUTEREM				
<p>8.5. zna zagrożenia wynikające z korzystania z komputera, Internetu</p>	<p>Przestrzega zasad bezpieczeństwa</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> - Stosuje regulamin pracowni komputerowej. - Przestrzega zasad bhp z komputerem. - Dostrzega zagrożenia wynikające z korzystania z komputera (praca przy komputerze męczy wzrok, nadwiera kregosłup, ogranicza kontakty społeczne). 	<ul style="list-style-type: none"> - Wymienia zagrożenia wynikające z korzystania Internetu. - Ma świadomość, dlaczego przy korzystaniu z komputera nie należy ujawniać danych ani nie podawać adresu.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
i multimediów: 8.5.a) wie, że praca przy komputerze męczy wzrok, nadwęża kręgosłup, ogranicza kontakty społeczne; 8.5.b) ma świadomość niebezpieczeństw wynikających z anonimowości kontaktów i podawania swojego adresu, 8.5.c) stosuje się do ograniczeń dotyczących korzystania z komputera, Internetu.	Jest świadomy zagrożeń wynikających z pracy z komputerem		– Stosuje się do ograniczeń dotyczących korzystania z komputera.	
		II	– Stosuje regulamin pracowni komputerowej. – Stosuje zasady bhp z komputerem. – Wymienia niebezpieczeństwa wynikające z anonimowości kontaktów i podawania swojego adresu.	– Korzysta z komputera, w sposób nienaruszający własnego zdrowia.
		III	– Stosuje regulamin pracowni komputerowej. – Przestrzega zasad bhp z komputerem. – Stosuje się do ograniczeń dotyczących korzystania z komputera, Internetu i multimediów.	– Omawia zagrożenia wynikające z korzystania z komputera, Internetu i multimediów.



9. ZAJĘCIA TECHNICZNE

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
TECHNOLOGIA MASZYN I URZĄDZEŃ. BUDOWNICTWO. ARCHITEKTURA				
<p>9.1. zna środowisko techniczne na tyle, że:</p> <p>9.1a) orientuje się w sposobach wytwarzania przedmiotów codziennego użytku („jak to zrobiono?”): meble, samochody, sprzęt gospodarstwa domowego,</p>	Jest świadomym użytkownikiem i konsumentem	I	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia proste przedmioty codziennego użytku. – Wymienia podstawowy sprzęt gospodarstwa domowego. – Konstruuje przedmioty z gotowych zestawów do montażu. – Projektuje i wykonuje mebelki do pokoju lalek. 	– Wyjaśnia podstawowe zasady działania prostych przedmiotów codziennego użytku.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Klasyfikuje środki transportu (lądowe, wodne, powietrzne). – Konstruuje modele wybranych środków transportu. 	– Podaje przykłady udoskonalania przedmiotów na potrzeby człowieka (np. samochód, komputer, telefon).
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Orientuje się w sposobach wytwarzania przedmiotów codziennego użytku (meble, samochody, sprzęt gospodarstwa domowego). – Obsługuje proste urządzenia gospodarstwa domowego. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia zawody, dzięki którym wytwarzane są przedmioty codziennego użytku - określa przydatność tych zawodów. – Posługuje się terminami: praca, narzędzia pracy, zakład pracy, kwalifikacje zawodowe. – Wyjaśnia rolę pracy w życiu każdego człowieka.
9.1b)	Projekt: Architektura	I	<ul style="list-style-type: none"> – Rozpoznaje budowle: <ul style="list-style-type: none"> • mieszkalne 	– Określa przeznaczenie budowli ze względu na ich charakter.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
rozpoznaje rodzaje maszyn i urządzeń: transportowych, wytwórczych (narzędzia i przyrządy), informatycznych; orientuje się w rodzajach budowli (budynki mieszkalne, biurowe, przemysłowe, mosty, tunele, wieże) i urządzeń elektrycznych (latarka, prądnica rowerowa),	zieleni Projekt: Budownictwo ekologiczne		<ul style="list-style-type: none"> • biurowe • przemysłowe • inne (mosty, wieże, tunele). –Projektuje i wykonuje model ekologicznej budowli, ogródka.	– Projektuje model ekologicznego parku, osiedla. – Wyjaśnia pojęcie ekologicznych budowli.
	Projekt: Maszyny i urządzenia w służbie człowieka	II	– Wymienia maszyny i urządzenia: <ul style="list-style-type: none"> • transportowe (samochody, statki, samoloty) • wytwórcze (narzędzia i przyrządy) • informatyczne (komputer, laptop, telefon komórkowy). – Projektuje płaskie i przestrzenne formy użytkowe, np. modele środków transportowych.	– Omawia urządzenia techniczne powszechnego użytku i wymienia ich zastosowanie. – Tworzy listę urządzeń, które mogą być niebezpieczne dla zdrowia człowieka. – Korzysta z urządzeń informatycznych w określonym zakresie.
	Rozpoznaje alternatywne źródła energii – elektrownie wiatrowe i wodne	III	– Orientuje się w rodzajach urządzeń elektrycznych: <ul style="list-style-type: none"> • latarka • prądnica rowerowa. – Wymienia podstawowe zasady działania urządzenia elektrycznego. – Konstruuje proste zabawki napędzane siłą wiatru (wiatrak) lub wodą (turbina wodna).	– Obsługuje podstawowe urządzenia pod kontrolą dorosłego i z zachowaniem zasad bezpieczeństwa. – Wyjaśnia zasady działania prądu elektrycznego - orientuje się w sile, która uruchamia proste urządzenia elektryczne. – Orientuje się w zagadnieniach: <ul style="list-style-type: none"> • tanich technologiach pozyskiwania energii słonecznej (urządzenia solarne, panele słoneczne), • odnawialne źródła energii – energia wiatru, energia wodna.
9.1c)	Projekt: Urządzenia	I	– Określa cechy użytkowe urządzeń technicznych (telewizor, radio, pralka, żelazko, odkurzacz, robot	– Bezpiecznie obsługuje prosty sprzęt gospodarstwa domowego.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
określa wartość urządzeń technicznych z punktu widzenia cech użytkowych (łatwa lub trudna obsługa), ekonomicznych (tanie lub drogie w zakupie i użytkowaniu), estetycznych (np. ładne lub brzydkie);	użyteczne i bezpieczne dla środowiska		kuchenny, mikser). – Wymienia sposoby wykorzystania urządzeń technicznych w domu.	
		II	– Opisuje cechy i sposób działania urządzeń technicznych (telefon, komputer, drukarka, skaner). – Podaje przykłady wykorzystania urządzeń technicznych w różnych dziedzinach życia. – Obsługuje wybrane urządzenie techniczne pod kontrolą nauczyciela.	– Bezpiecznie obsługuje proste urządzenia techniczne. – Orientuje się w znaczeniu pojęcia <i>elektrośmieci</i> .
		III	– Omawia wartość urządzeń technicznych ze względu na cechy: <ul style="list-style-type: none"> • użytkowe (obsługa łatwa lub trudna) • ekonomiczne (cena, energooszczędne użytkowanie) • estetyczne (nowoczesne, ładne, brzydkie). – Zapoznaje się z budową i obsługą miksera (sokowirówki). – Wykorzystuje mikser (sokowirówkę) do sporządzenia napoju mleczno-owocowego (soku).	– Proponuje pomysły rozwiązań technicznych różnych urządzeń. – Wymienia technologie bezpieczne dla środowiska i uzasadnia podane przykłady.
PLANOWANIE PRACY				
9.2. realizuje "drogę" powstawania	Projektuje pracę jako element przedsiębiorczości	I	– Planuje z pomocą nauczyciela etapy pracy. – Odpowiednio dobiera materiały oraz narzędzia do pracy.	– Ocenia pod kierunkiem nauczyciela końcowy efekt pracy zgodnie z przyjętym założeniem. – Jest efektywny w działaniu, uwzględnia oszczędności materiałów.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
przedmiotów od pomysłu do wytworu: 9.2b) rozumie potrzebę organizowania działania technicznego: pracy indywidualnej i zespołowej,	Jest świadomym planistą	II	<ul style="list-style-type: none"> – Podejmuje próby planowania pracy własnej. – Pracuje indywidualnie i w zespole nad wykonaniem zadania. – Wykazuje umiejętność rozplanowania pracy w określonym czasie. 	<ul style="list-style-type: none"> – Planuje, kontroluje i wykonuje kolejne etapy pracy pod kierunkiem nauczyciela. – Stosuje zasady dobrej organizacji miejsca pracy. – Porównuje wykonanie zadania z założonym planem.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Planuje pracę własną. – Racjonalnie gospodaruje czasem i materiałami. – Pracuje indywidualnie i w zespole. – Wykonuje zadanie techniczne w oparciu o racjonalną organizację pracy. 	<ul style="list-style-type: none"> – Samodzielnie planuje, kontroluje i wykonuje kolejne etapy pracy. – Posługuje się pojęciami, jak: surowiec, półfabrykat, wyrób gotowy. – Organizuje działanie techniczne wg potrzeb (indywidualnie lub zespołowo).
MATERIAŁOZNAWSTWO				
9.2a) przedstawia pomysły rozwiązań technicznych: planuje kolejne czynności, dobiera odpowiednie materiały (papier, drewno, metal, tworzywo	Wyjaśnia wpływ technologii na człowieka i środowisko	I	<ul style="list-style-type: none"> – Nazywa materiały, które wykorzystuje w pracy (papier, drewno, metal, tworzywo sztuczne, materiały włókiennicze). – W oparciu o wskazówki nauczyciela wykonuje prostą pracę wytwórczą (planuje czynności, dobiera materiał oraz narzędzia). 	<ul style="list-style-type: none"> – Określa właściwości materiałów wykorzystywanych w pracy (gładkie - szorstkie, twarde - miękkie, matowe – lśniące, sprężyste – giętkie). – Określa materiały bezpieczne dla środowiska.
	Pozyskuje materiały konstrukcyjne w zgodzie z ochroną przyrody	II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozróżnia materiały: papiernicze, drewniane, z tworzyw sztucznych, szklane, naturalne, produkty spożywcze i tkaniny. – Odpowiednio dobiera materiał do prostych prac wytwórczych. – Rozpoznaje i wymienia materiały ekologiczne. 	<ul style="list-style-type: none"> – Określa właściwości materiałów w celu właściwego ich wykorzystania. – Jest zaangażowany ekologicznie, wykorzystuje w pracach materiały ekologiczne.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
sztuczne, materiały włókiennicze) oraz narzędzia,			– Wykonuje album do prezentacji materiałów papierniczych.	
	Projekt: Zagospodarowanie odpadów i wykorzystanie surowców wtórnych	III	<ul style="list-style-type: none"> – Przedstawia pomysły rozwiązań technicznych w prostych pracach wytwórczych (planuje czynności, dobiera materiał oraz narzędzia). – Uzasadnia dobór materiału i narzędzi do prostych prac wytwórczych. – Podaje przykłady zastosowania odpadów i surowców wtórnych w pracach wytwórczych. – Wykonuje prace wykorzystując materiały z recyklingu. – Projektuje i wykonuje scenkę rodzajową z wykorzystaniem różnych materiałów. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjaśnia pojęcie recyklingu (przetwarzanie surowców wtórnych do tworzenia konkretnych wyrobów) i podaje przykłady. – Jest świadomy wpływu technologii na różne dziedziny życia.
PROSTA INFORMACJA TECHNICZNA I TECHNOLOGIA WYTWARZANIA				
9.2c) posiada umiejętności: – odmierzenia potrzebnej ilości materiału, – cięcia papieru, tektury itp. – montażu modeli papierowych i z tworzyw	Korzysta ze znaków i symboli w powszechnej informacji	I	<ul style="list-style-type: none"> – Czyta z pomocą nauczyciela proste instrukcje i schematy rysunkowe. – Wykonuje przedmioty użyteczne wg szablonu lub własnego pomysłu. – Podejmuje proste czynności adekwatnie do potrzeb wykonania pracy - odmierza, wycina, montuje, buduje. – Montuje modele papierowe, np. latawce. – Wyjaśnia pojęcie prądu, zasady korzystania. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjaśnia oznaczenia na instrukcji lub schemacie rysunkowym. – Podejmuje podstawowe czynności technologiczne, np.: zagina, składa, przecina, nakłuwa, okleja, zwija, przeplata. – Racjonalnie wykorzystuje materiały technologiczne. – Wymienia pozytywne i negatywne aspekty wszechobecności techniki w życiu człowieka.
	Wskazuje ekologiczne rozwiązania	II	<ul style="list-style-type: none"> – Czyta samodzielnie proste instrukcje i schematy rysunkowe. – Wykonuje przedmioty użyteczne wg wzoru, planu, 	<ul style="list-style-type: none"> – Objaśnia oznaczenia na instrukcji lub schemacie rysunkowym. – Wykonuje czynności technologiczne: wycina,



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
sztucznych, korzystając z prostych instrukcji i schematów rysunkowych, np. buduje latawce, makiety domów, mostów, modele samochodów, samolotów i statków, - w miarę możliwości, montażu obwodów elektrycznych, szeregowych i równoległych z wykorzystaniem gotowych zestawów;	konstrukcyjne Projekt: Ekotechnologia		własnego pomysłu. - Odmierza potrzebne ilości materiału. - W pracach wytwórczych wykorzystuje materiały ekologiczne. - Posługuje się prostymi przyrządami pomiarowymi, narzędziami i urządzeniami technicznymi. - Buduje modele samochodów, samolotów, statków. - Konstruuje makiety domów, mostów wdrażając własne pomysły architektoniczne.	składa, wiąże, zszywa, obrysowuje, skleja, przycina, przeplata, montuje. - Wykorzystuje różne sposoby łączenia materiałów wykonując złożone czynności technologiczne.
	Projekt: Energia elektryczna w służbie człowieka	III	- Orientuje się w sposobach wytwarzania prądu, jego przesyłania do odbiorców i wykorzystania. - Czyta rysunki poglądowe oraz instrukcje obsługi wybranych urządzeń. - Dokonuje montażu obwodów elektrycznych, szeregowych i równoległych, wykorzystując gotowe zestawy. - Wyjaśnia, dlaczego należy ekonomicznie i bezpiecznie korzystać z energii elektrycznej.	- Omawia oznaczenia i wymiary na instrukcji lub schemacie rysunkowym. - Wykonuje demontaż obwodów elektrycznych. - Montuje i demontuje proste modele urządzeń technicznych wg instrukcji. - Objaśnia pojęcia: źródło prądu, przesyłanie prądu, domowa instalacja elektryczna, odbiorniki prądu. - Objaśnia zasadę działania obwodu elektrycznego.
ORGANIZACJA PRACY I BHP				
9.3. dba o	Projekt: Racjonalna	I	- Przygotowuje stanowisko do pracy zgodnie ze wskazówkami nauczyciela.	- Dbą o stanowisko pracy własnej. - Przestrzega zasad bezpieczeństwa i higieny



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
bezpieczeństwo własne i innych: 9.3a) utrzymuje ład i porządek wokół siebie, w miejscu pracy; sprząta po sobie i pomaga innym w utrzymaniu porządku,	gospodarka zasobami własnymi		<ul style="list-style-type: none"> – Porządkuje miejsce pracy po zakończeniu działań. – Utrzymuje ład w miejscu pracy oraz pomaga innym w utrzymaniu porządku. – Wypełnia obowiązki dyżurnego. 	<ul style="list-style-type: none"> pracy. – Wymienia zasady pierwszej pomocy.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Samodzielnie przygotowuje i porządkuje stanowisko do pracy oraz pomaga innym w utrzymaniu porządku. – Przygotowuje kanapki zgodnie z zasadami bhp. 	<ul style="list-style-type: none"> – Dbą o bezpieczeństwo i higienę pracy. – Wyjaśnia na czym polega stosowanie zasad higieny żywienia przy robieniu kanapek, sałatek.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjaśnia, dlaczego należy utrzymywać ład i porządek w miejscu pracy. – Dbą o bezpieczeństwo i higienę pracy. 	<ul style="list-style-type: none"> – Doskonali warsztat pracy własnej.
9.3b) właściwie używa narzędzi i urządzeń technicznych,	Wyjaśnia wpływ techniki na życie człowieka	I	<ul style="list-style-type: none"> – Bezpiecznie posługuje się przybarami technicznymi (nożyczki, dziurkacz, zszywacz). – Wykonuje prace wg wzoru, szablonu, stosując odpowiednią technologię. – Wskazuje miejsca bezpieczne do zabawy. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia sposoby przechowywania narzędzi.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Właściwie posługuje się przybarami, narzędziami i urządzeniami technicznymi (nożyk papierniczy, wyłącznik, włącznik, wkrętak, igła, narzędzia do krojenia, obierania, skrobienia produktów żywnościowych). – Czyści i kroji warzywa do sałatki – przyrządza sałatkę warzywną. 	<ul style="list-style-type: none"> – Czyści i konserwuje narzędzia zgodnie ze wskazówkami nauczyciela. – Korzysta z prostych urządzeń gospodarstwa domowego (pod kontrolą dorosłego).
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Dobiera właściwe narzędzia do wykonywanej pracy. – Przecina, wierci, łączy drewno – wykonuje znaki drogowe. 	<ul style="list-style-type: none"> – Bezpiecznie używa materiałów, narzędzi i urządzeń. – Udziela pierwszej pomocy przy skaleczeniu.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<ul style="list-style-type: none"> - Wycina i szyje ścięciem prostym – wykonanie woreczka na przybory toaletowe. - Formuje i łączy materiały papiernicze – wykonuje ozdoby choinkowe. - Łączy materiały przyrodnicze – wykonuje postacie ludzi i zwierząt. 	
BEZPIECZEŃSTWO NA DROGACH				
9.3c) wie, jak należy bezpiecznie poruszać się po drogach (w tym na rowerze) i korzystać ze środków komunikacji; wie, jak trzeba zachować się w sytuacji wypadku.	Omawia wpływ technologii informacyjnej na człowieka i środowisko	I	<ul style="list-style-type: none"> - Określa zasady bezpiecznego poruszania się po drogach. - Wyjaśnia, jak bezpiecznie korzystać ze środków komunikacji. - Nazywa i wykonuje wybrane znaki drogowe. 	- Wskazuje sygnały i znaki bezpieczeństwa w szkole.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Omawia zasady bezpiecznego zachowania w ruchu ulicznym. - Dostrzega niebezpieczeństwa związane z ruchem drogowym. - Wykonuje makietę ruchu ulicznego. 	<ul style="list-style-type: none"> - Nazywa znaki drogowe (ostrzegawcze, nakazu, zakazu, informacyjne) oraz znaki powszechnej informacji. - Dostrzega zależność między kształtem znaku a jego funkcją.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Omawia zasady bezpiecznego korzystania ze środków komunikacji i stosuje je w praktyce (np. w jeździe na rowerze). - Odpowiednio zachowuje się w sytuacji zagrożenia na ulicy. - Wymienia telefony alarmowe, potrafi powiadomić dorosłych. 	<ul style="list-style-type: none"> - Omawia sposób konserwacji podstawowych układów roweru. - Wymienia zasady bezpieczeństwa obowiązujące w różnych miejscach (np. w domu, na drodze, w lesie, nad wodą, w samochodzie, na wycieczce szkolnej, w zabawie). - Udziela pierwszej pomocy przy niewielkich obrażeniach.



ELEMENTY EDUKACJI EKONOMICZNEJ

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
PIENIĄDZ				
<p>7.1 klasyfikuje obiekty i tworzy proste serie; dostrzega i kontynuuje regularności;</p> <p>7.2 liczy (w przód i w tył) od danej liczby po 1, dziesiątkami od danej liczby w zakresie 100 i setkami od danej liczby w zakresie 1000;</p> <p>7.3 zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 1000; rozumie dziesiętkowy system pozycyjny;</p> <p>7.8 rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez</p>	<p>Projekt: Pieniądz w życiu człowieka</p> <p>Jest świadomym konsumentem</p> <p>Jest zrównoważonym twórcą-konstrukctorem</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> - Określa pieniądze obowiązujące w Polsce (1 zł, 2 zł, 5 zł, 10 zł, 20 zł). - Opisuje wygląd poznanych monet i banknotów polskich. - Rozumie pojęcia i pokazuje awers i rewers złotówki. - Dostrzega różnice między poznаныmi monetami polskimi oraz między poznаныmi banknotami polskimi. - Porównuje wartość poznanych pieniędzy polskich. 	<ul style="list-style-type: none"> - Określa pieniądze obowiązujące w krajach Unii Europejskiej, które weszły do strefy euro: euro (1€, 2€, 5€, 10€, 20€). - Porównuje wartość poznanych pieniędzy euro. - Opisuje wygląd monet i banknotów euro krajów Unii Europejskiej. - Rozumie i używa pojęcia euro. Potrafi pokazać awers i rewers euro. - Określa funkcję i rolę pieniądza w życiu człowieka. - Poznaje opowiadania, wiersze, zagadki o pieniądzach polskich.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Określa pieniądze obowiązujące w Polsce (1 gr, 2 gr, 5 gr, 10 gr, 20 gr, 50 gr, 1 zł, 2 zł, 5 zł, 10 zł, 20 zł, 50 zł, 100 zł). - Rozróżnia poznane monety i banknoty polskie. 	<ul style="list-style-type: none"> - Poznaje pieniądze obowiązujące we wszystkich krajach Unii Europejskiej (UE) sąsiadujących z Polską oraz Wielkiej Brytanii. - Wskazuje cechy charakterystyczne monet i banknotów w Wielkiej Brytanii oraz w krajach Unii Europejskiej sąsiadujących z Polską.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>porównywania ilorazowego);</p> <p>7.9 wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności; zna będące w obiegu monety i banknoty; zna wartość nabywczą pieniędzy; rozumie, czym jest dług;</p> <p>8.3. wyszukuje informacje i korzysta z nich;</p> <p>9.2 realizuje „drogę” powstawania przedmiotów od pomysłu do wytworu.</p>		<p>II</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Porównuje wartość poznanych pieniędzy polskich. - Poznaje proces tworzenia monet i banknotów polskich - dawniej i dziś. - Poznaje zabezpieczenia monet i banknotów polskich, oraz zasady postępowania z pieniędzmi uszkodzonymi lub podejrzanymi. - Poznaje podstawy numizmatyki. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie i używa pojęcia: cent, euro (€), korona czeska (Kč), halerz (h), funt szterling (funt brytyjski „£”), pens (p). - Poznaje zabezpieczenia monet i banknotów euro, oraz zasady postępowania z pieniędzmi uszkodzonymi lub podejrzanymi. - Poznaje proces tworzenia euro. - Poznaje rolę i funkcję złota w życiu człowieka. - Poznaje kopalnię złota, sposób jego wydobywania i przetwarzania. Operuje pojęciami: sztabka złota, bulion, gorączka złota, płukanie złota, próba złota, skarb. - Projektuje polski pieniądz przyszłości. - Projektuje euro przyszłości.
			<p>III</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Rozróżnia pieniądze obowiązujące w wybranych krajach Unii Europejskiej. - Wymienia różnice i podobieństwa monet i banknotów państw Unii Europejskiej sąsiadujących z Polską oraz Wielkiej Brytanii. - Porównuje wartość pieniędzy Unii Europejskiej. - Rozpoznaje zabezpieczenia monet i banknotów euro. Zna sposoby postępowania z pieniędzmi zniszczonymi lub niepewnymi.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<ul style="list-style-type: none"> – Operuje terminami: falszyfikat, fałszerstwo, obieg pieniądza, nominał, oszust. – Poznaje proces wytwarzania euro. 	
SKĄD MAMY PIENIĄDZE?				
<p>7.2. liczy (w przód i w tył) do danej liczby po 1, dziesiątkami od danej liczby w zakresie 100 i setkami od danej liczby w zakresie 1000;</p> <p>7.3. zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 1000; rozumie dziesiętkowy system pozycyjny;</p> <p>7.5. dodaje i odejmuje liczby w zakresie 100 (bez algorytmów działań pisemnych); sprawdza wyniki odejmowania za pomocą dodawania;</p> <p>7.6. mnoży i dzieli liczby w zakresie tabliczki mnożenia (bez algorytmów działań pisemnych); podaje z pamięci iloczyny, sprawdza wyniki</p>	<p>Projekt: Pieniądz w życiu człowieka</p> <p>Jest świadomym konsumentem</p> <p>Projekt: Zawody przyszłości</p> <p>Jest zrównoważonym twórcą-konstrukтором</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> – Dostrzega związki zachodzące pomiędzy pracą a zarabianiem. – Rozumie potrzebę aktywnej pracy zawodowej. – Dostrzega korzyści płynące ze współpracy zespołowej. Szanuje pracę własną i innych. – Poznaje różne zawody. – Wymienia źródła posiadanych przez siebie pieniędzy. – Planuje wydatkowanie swoich pieniędzy. 	<ul style="list-style-type: none"> – Podejmuje próby pisania wizytówki. – Wyjaśnia kim jest człowiek sukcesu. – Określa swoje zainteresowania, ulubione zajęcia i jakie są z tym związane zawody. – Prowadzi rozmowy z przedstawicielami wybranych zawodów.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Opowiada o sobie i swoich zainteresowaniach. – Przygotowuje swoją wizytówkę. – Wymienia zawody swoich rodziców. – Wyróżnia podstawowe zawody usług finansowych (sprzedawca, kasjer, magazynier, handlowiec, sekretarka, księgowy, bankowiec, informatyk, listonosz, ochroniarz). 	<ul style="list-style-type: none"> – Podejmuje próby prowadzenia rozmów z potencjalnym pracodawcą. – Wymienia jakimi zasadami kieruje się człowiek sukcesu. – Podaje formy zachowań, które mogą prowadzić do utraty majątku. – Wyjaśnia zjawisko społeczne zwane bezrobociem. – Planuje pracę i przydziela rolę w grupie.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>dzielenia za pomocą mnożenia;</p> <p>7.9 wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności; zna będące w obiegu monety i banknoty; zna wartość nabywcą pieniędzy, rozumie czym jest dług;</p> <p>8.3. wyszukuje informacje i korzysta z nich;</p> <p>8.4. tworzy teksty i rysunki;</p>	<p>Podejmuje „trudne” tematy</p> <p>Projekt: Wartości w życiu społecznym dzieci i dorosłych</p> <p>Poszukuje odpowiedzi na niepokojące pytania</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Prowadzi rozmowy z przedstawicielami poznanych zawodów usług finansowych. - Dzieli się pomysłami na pozyskiwanie pieniędzy i na ich racjonalne wydatkowanie. - Współpracuje w grupie. 	
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Opowiada o sobie i swoich zainteresowaniach oraz dodatkowych umiejętnościach. - Podejmuje próby prowadzenia rozmów z potencjalnym pracodawcą. - Rozróżnia biedę od bogactwa. - Wymienia jakimi zasadami kieruje się człowiek sukcesu. - Poznaje formy zachowań doprowadzających do utraty bogactwa. - Określa zjawisko społeczne zwane bezrobociem. - Wyjaśnia pojęcie, jak: migracja zarobkowa. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wykazuje się umiejętnością pisania autoprezentacji. - Wymienia wybrane zawody usług finansowych: (ekonomista, marketingowiec, menedżer, pracownik obsługi klienta, doradca klienta, grafik komputerowy). - Rozumie pojęcia: kryzys, zasilek, przytułek. - Doskonali umiejętność prowadzenia wywiadu z przedstawicielami poznanych zawodów z zakresu usług finansowych. - Dokonuje oceny efektów podejmowanych działań. - Wymienia kolejne etapy zakładania własnej firmy. - Podejmuje próby tworzenia biznesplanu własnej firmy.
BUDŻET				
<p>7.2. liczy (w przód i w tył) do danej liczby po 1, dziesiątkami od danej liczby w zakresie 100 i setkami od</p>	<p>Projekt:</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> - Racjonalnie zarządza swoim budżetem. - Planuje wydatkowanie posiadanych pieniędzy. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wymienia zasady funkcjonowania budżetu domowego. - Bierze udział w planowaniu wydatków domowych.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>danej liczby w zakresie 1000; 7.3. zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 1000; rozumie dziesiętkowy system pozycyjny; 7.5. dodaje i odejmuje liczby w zakresie 100 (bez algorytmów działań pisemnych); sprawdza wyniki odejmowania za pomocą dodawania; 7.6. mnoży i dzieli liczby w zakresie tabliczki mnożenia (bez algorytmów działań pisemnych); podaje z pamięci iloczyn, sprawdza wyniki dzielenia za pomocą mnożenia; 7.14. odczytuje i zapisuje liczby w systemie rzymskim od I do XII; 7.15. podaje i zapisuje daty; zna kolejność dni tygodnia i miesięcy; porządkuje chronologicznie daty; wykonuje obliczenia kalendarzowe w sytuacjach życiowych; odczytuje wskazania zegarów w systemach: 12- i 24-</p>	<p>Równowaga między chęcią zakupów a możliwościami.</p> <p>Projekt: Wartości w życiu społecznym dzieci i dorosłych</p>		<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia narzędzia do planowania wydatków. 	<ul style="list-style-type: none"> – Prezentuje postawę oszczędnościową.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie pojęcie 'budżet'. – Bierze udział w planowaniu budżetu. – Ustala wraz z rodzicami wspólną strategię oszczędzania środków na wybrane cele. – Operuje pojęciami: bilans (dodatni, ujemny), dochód. 	<ul style="list-style-type: none"> – Doskonali postawę oszczędnościową. – Rozumie co to jest podatek.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Doskonali postawę oszczędnościową. – Rozumie, co to jest podatek. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjaśnia, co to jest Urząd Skarbowy. – Rozumie, co to jest budżet regionu (miasta, gminy).



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>godzinny, wyświetlających cyfry i ze wskazówkami; posługuje się pojęciami: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta; wykonuje proste obliczenia zegarowe;</p> <p>7.8 rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego);</p> <p>7.9 wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności; zna będące w obiegu monety i banknoty; zna wartość nabywczą pieniędzy; rozumie, czym jest dług;</p> <p>8.3. wyszukuje informacje i korzysta z nich.</p>				
TROPEM OKAZJI				
<p>7.9. wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich</p>	<p>Projekt: Wartości w życiu społecznym dzieci i dorosłych</p>	<p>I</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie, czym jest reklama. – Dostrzega funkcje i cele reklamy. – Analizuje dostępne w instytucjach finansowych materiały reklamowe (ulotki, gazetki, czasopisma, strony 	<ul style="list-style-type: none"> – Dostrzega różnicę między reklamą dawniej i dziś. – Podejmuje próby tworzenia reklamy dla ulubionego produktu.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
umiejętności; zna będące w obiegu monety i banknoty; zna wartość nabywczą pieniędzy; rozumie, czym jest dług; 7.10. mierzy i zapisuje wynik pomiaru długości, szerokości i wysokości przedmiotów oraz odległości; posługuje się jednostkami: milimetr, centymetr, metr, wykonuje łatwe obliczenia dotyczące tych miar (bez wyrażen dwumianowych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych); używa pojęcia kilometr w sytuacjach życiowych, np. jechaliśmy autobusem 27 kilometrów (bez zamiany na metry); 7.11. waży przedmioty różnicuje przedmioty cięższe, lżejsze; używa określeń: kilogram, pół kilograma, dekagram, gram; wykonuje łatwe obliczenia, używając tych miar (bez wyrażen dwumianowych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych); 7.12. odmierza płyny	Jest świadomym konsumentem		internetowe, plakaty, bilbordy).	
		II	- Dostrzega różnicę między reklamą dawniej i dziś. - Podejmuje próby tworzenia reklamy dla ulubionego produktu.	- Sprawdza wiarygodność reklam danego produktu. - Zauważa sztuczki stosowane w reklamie.
		III	- Operuje pojęciem promocja. - Posługuje się słowami: konkurencja, bony towarowe, karty podarunkowe, programy lojalnościowe (karta stałego klienta, karta na punkty), wyprzedaż, rabat, obniżka.	- Podejmuje próby reklamowania własnego produktu, własnej firmy.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>różnymi miarkami; używa określeń litr, pół litra, ćwierć litra;</p> <p>7.16. rozpoznaje i nazywa koła, prostokąty (w tym kwadraty) i trójkąty (również położone w różny sposób oraz w sytuacji, gdy figury zachodzą na siebie); rysuje odcinki o podanej długości; oblicza obwody trójkątów i prostokątów (bez wyrażeń dwumianowanych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych);</p> <p>7.17. wyprowadza kierunki od siebie i innych osób; określa położenie obiektów względem obranego obiektu, używając określeń: góra, dół, przód, tył, w prawo, w lewo oraz ich kombinacji;</p> <p>7.18. dostrzega symetrię (np. w rysunku motyla); rysuje drugą połowę symetrycznej figury;</p> <p>7.19. zauważa, że jedna figura jest powiększeniem lub pomniejszeniem drugiej; rysuje figury w powiększeniu</p>				



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
i w pomniejszeniu; 8.3 wyszukuje informacje i korzysta z nich; 8.4. tworzy teksty i rysunki; 9.2 realizuje „drogę” powstawania przedmiotów od pomysłu do wytworu.				
KUPNO I SPRZEDAŻ				
7.8 rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego); 7.9 wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności; zna będące w obiegu monety i banknoty; zna wartość nabywczą pieniędzy; rozumie, czym jest dług;	Projekt: Wartości w życiu społecznym dzieci i dorosłych	I	<ul style="list-style-type: none"> - Wyjaśnia, jak handlowano dawniej i dziś. - Wyróżnia miejsca handlu: sklep, hurtownia, magazyn, komis. - Orientuje się w formach promocji lokalnych produktów. - Operuje słowami: cena, paragon, podatek, gwarancja, konsument, podaż, popyt, netto, brutto, tara. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie zasady pracy: sklepu, hurtowni, magazynu, komis. - Tworzy logo uczciwego handlowca, producenta.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Wymienia miejsca handlu: kiermasz, rynek, bazar, jarmark, pchli targ, wyprzedaż garażowa. - Wymienia miejsca handlu w sieci: telewizja, telefon, Internet. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wyjaśnia zasady pracy: kiermaszu, rynku, bazaru, jarmarku, pchlego targu, wyprzedaży garażowej. - Rozumie znaczenie marki handlowej.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>7.10. mierzy i zapisuje wynik pomiaru długości, szerokości i wysokości przedmiotów oraz odległości; posługuje się jednostkami: milimetr, centymetr, metr, wykonuje łatwe obliczenia dotyczące tych miar (bez wyrażeń dwumianowych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych); używa pojęcia kilometr w sytuacjach życiowych, np. jechaliśmy autobusem 27 kilometrów (bez zamiany na metry);</p> <p>7.11. waży przedmioty różnicuje przedmioty cięższe, lżejsze; używa określeń: kilogram, pół kilograma, dekagram, gram; wykonuje łatwe obliczenia, używając tych miar (bez wyrażeń dwumianowych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych);</p> <p>7.12. odmierza płyny różnymi miarkami; używa określeń litr, pół litra, ćwierć litra;</p> <p>8.3 wyszukuje informacje</p>	<p>Jest świadomym konsumentem</p> <p>Jest zrównoważonym twórcą-konstrukтором</p>	III	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie znaczenie marki handlowej. - Poznaje zasady sprawiedliwego handlu. - Opisuje ścieżkę przepływu towaru od producenta do konsumenta. - Wymienia elementy wystroju miejsc handlu, wpływające na dobrą atmosferę. - Wskazuje prawa i obowiązki konsumenta. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie, na czym polega wymiana handlowa międzynarodowa – dawniej i dziś (bursztyn, sól). - Operuje terminami: eksport, import.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
i korzysta z nich; 9.1. zna środowisko techniczne; 9.2 realizuje „drogę” powstawania przedmiotów od pomysłu do wytworu;				
INSTYTUCJE FINANSOWE				
7.9 wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności; zna będące w obiegu monety i banknoty; zna wartość nabywczą pieniędzy; rozumie, czym jest dług; 8.3 wyszukuje informacje i korzysta z nich;	Samodzielnie dokonuje wyboru informacji niezbędnych do podjęcia dobrej decyzji Poszukuje odpowiedzi na niepokojące pytania	I	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia instytucje finansowe: poczta, bank. – Wyróżnia usługi oferowane przez: pocztę, bank. – Podejmuje próby planowania i oszczędzania środków finansowych na określony cel. – Operuje pojęciami: koperta, znaczek pocztowy, stempel, przekaz pocztowy, bankomat, konto bankowe, PIN, przelew, pieniądz elektroniczny, karta płatnicza, pożyczka, dług, skarbonka. 	<ul style="list-style-type: none"> – Orientuje się w działalności Narodowego Banku Polskiego. – Operuje pojęciami: saldo, debet, pożyczka, kredyt, dług, sejf, skarbiec.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Przygotowuje się do racjonalnego zaciągania długu i udzielania pożyczki innym. – Rozumie termin emerytura i jest świadomy kto ją dostaje. 	<ul style="list-style-type: none"> – Podejmuje próby przeprowadzania wywiadu w celu pozyskania informacji o świadczonych usługach na poczcie i w banku.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia instytucje finansowe, jak: kantor, firma ubezpieczeniowa. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia usługi oferowane przez kantor. – Korzysta z kalkulatora walutowego.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<ul style="list-style-type: none"> – Wyjaśnia, jakiego typu usługi oferuje biuro podróży. – Podejmuje próby przeprowadzenia licytacji (bierze udział w inscenizacji aukcji). – Operuje terminami: pensja, pracownik, pracodawca. 	<ul style="list-style-type: none"> – Szacuje wartość złotówki w innych walutach i odwrotnie. – Operuje pojęciami: licytator (aukcyjner), aukcja, rezerwacja, oferent, dom aukcyjny, ekspert, ekspertyza, umowa, katalog aukcyjny, dystrybucja, wadium (kaucja, zastaw), broker, licytant, lot, cena rezerwacji, oferta licytacyjna.
POMAGANIE INNYM				
<p>7.13. odczytuje temperaturę (bez konieczności posługiwania się liczbami ujemnymi, np. 5 stopni mrozu, 3 stopnie poniżej zera);</p> <p>7.14. odczytuje i zapisuje liczby w systemie rzymskim od I do XII;</p> <p>7.15. podaje i zapisuje daty; zna kolejność dni tygodnia i miesięcy; porządkuje chronologicznie daty; wykonuje obliczenia kalendarzowe w sytuacjach życiowych; odczytuje wskazania zegarów w systemach: 12- i 24-godzinnych, wyświetlających cyfry i ze wskazówkami;</p>	Projekt: Jestem równiachą!	I	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie pojęcie charytatywności. – Uczestniczy w wybranych akcjach charytatywnych. – Dostrzega potrzebę niesienia pomocy potrzebującym. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia zasady organizowania i prowadzenia akcji charytatywnych i przedsięwzięć dobroczynnych.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozumie pojęcie wolontariatu. – Wyjaśnia zasady pracy wolontariuszy. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wyróżnia wybrane organizacje oparte na wolontariacie (np. Polski Czerwony Krzyż, Amnesty International, Fundacja Greenpeace Polska, Fundacja Mam Marzenie, Salezjański Wolontariat Misyjny „Młodzi Światu”, Diecezjalne Caritas, Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, AIESEC).
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Określa, na czym polega działalność filantropijna. – Opisuje człowieka określanego mianem filantropa. – Wymienia warunki adopcji zwierząt. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wylicza wybrane stowarzyszenia, fundacje, także korporacje i osoby prywatne trudniące się filantropią. – Podejmuje pierwsze próby organizowania akcji charytatywnych. – Rozumie pojęcia, jak: sponsor, mecenat.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
posługuje się pojęciami: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta; wykonuje proste obliczenia zegarowe; 8.3 wyszukuje informacje i korzysta z nich:				<ul style="list-style-type: none">– Podejmuje próby pisania listów do sponsorów.– Wymienia warunki adopcji na odległość.



IV.4. FILAR EKOLOGII



10. EDUKACJA PRZYRODNICZA

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
DOŚWIADCZENIA, OBSERWACJE I EKSPERYMENTY				
6.1. obserwuje i prowadzi proste doświadczenia przyrodnicze, analizuje je i wiąże przyczynę ze skutkiem;	Projekt: Od prostych doświadczeń do świata nauki na rzecz Zrównoważonego Rozwoju	I	<ul style="list-style-type: none"> – Obserwuje otaczającą go rzeczywistość. – Prowadzi proste doświadczenia. – Bierze czynny udział w obserwacji i w doświadczeniach. – Eksperymentuje przy pomocy nauczyciela. – Rozbudza ciekawość poznawczą i samodzielnie prowadzi proste hodowle. – Wykonuje zespołowo ćwiczenia praktyczne. – Korzysta z przedmiotów do obserwacji i badania zjawisk przyrodniczych (lupy, lornetki, kompas, mikroskop, termometr, wiatromierz, itp.). – Doświadcza wrażeń przyrodniczych w bezpośrednim kontakcie z przyrodą. 	<ul style="list-style-type: none"> – Działa praktycznie. – Stawia wnioski z obserwacji. – Prowadzi „dziennik obserwacji” i ilustruje zaobserwowane zjawiska przyrodnicze. – Prezentuje prawidłowy stosunek do przyrody w swoim otoczeniu. – Wie, jak wykonać kompas. – Uczestniczy w projekcie edukacyjnym. – Tworzy związki pomiędzy teorią i praktyką tak, aby pogłębianie wiedzy odbywało się w oparciu o doświadczenia praktyczne. – Prowadzi hodowle.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Prowadzi obserwacje i dokumentuje przy użyciu piktogramów, schematów, tabel. 	<ul style="list-style-type: none"> – Porównuje, klasyfikuje, rozróżnia, widzi związek przyczynowo-skutkowy.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<ul style="list-style-type: none">– Prowadzi doświadczenia i określa wynik/wnioski.– Prowadzi hodowle roślin/zwierząt.– Eksperymentuje w grupie rówieśniczej.– Odkrywa piękno przyrody i zadaje pytania.– Wykonuje pomiary z użyciem przedmiotów meteorologicznych.– Doświadcza wrażeń przyrodniczych w bezpośrednim kontakcie z przyrodą.	<ul style="list-style-type: none">– Porównuje, analizuje i zestawia fakty.– Wybiera role i zadania w projekcie edukacyjnym w toku obserwacji i badań współpracuje z rówieśnikami i dorosłymi.– Obserwuje przyrodę, robi zdjęcia okazom i zjawiskom (tęcza) przyrodniczym, filmuje.– Jest ostrożny i rozważny w kontakcie z przyrodą.
		III	<ul style="list-style-type: none">– Samodzielnie wybiera obiekt do obserwacji.– Samodzielnie przygotowuje stanowisko doświadczalne.– Po przeprowadzonym doświadczeniu i obserwacji wiąże przyczynę ze skutkiem.– Eksperymentuje w oparciu o doświadczenia własne lub instrukcje.– Formułuje wnioski oparte na obserwacjach empirycznych.– Kolekcjonuje dostępne okazy przyrodnicze.– Tworzy albumy.– Samodzielnie rozwiązuje łamigłówki i krzyżówki przyrodnicze.– Tworzy środowisko sprzyjające zdrowiu i zachowuje bezpieczeństwo.– Doświadcza wrażeń przyrodniczych w bezpośrednim kontakcie z przyrodą, dba o przyrodę.– Dokonuje samooceny.	<ul style="list-style-type: none">– Organizuje kąciki i wystawy przyrodnicze z własnej woli.– Tworzy zadania i przydziela role do projektu edukacyjnego.– Identyfikuje i formułuje problem do rozwiązania.– Wartościuje dostępne dane.– Monitoruje przebieg np. hodowli lub projektu przyrodniczego/ekologicznego.– Interweniuje w sytuacjach trudnych.– Ekspozuje i prezentuje swoje dokonania.– Wykazuje zainteresowania literaturę i filmografią przyrodniczą.– Posiłkuje się okazami naturalnymi, eksponatami, literaturą, internetem.– Rozwiązuje sytuacje problemowe.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
EKOSYSTEMY W ŚRODOWISKU				
<p>6.2. opisuje życie w wybranych ekosystemach: w lesie, w ogrodzie, w parku, na łące, w zbiornikach wodnych; wie, jakie warunki są konieczne do rozwoju roślin i zwierząt w gospodarstwie domowym, w szkolnych uprawach i hodowlach itp.; wie, jaki pożytek przynoszą zwierzęta środowisku, i podaje proste przykłady;</p>	<p>Równowaga życia w różnych ekosystemach wspólną odpowiedzialnością wszystkich ludzi</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> - Obserwuje drzewa, krzewy, rośliny zielne i zwierzęta w ogrodzie, parku, lesie, na łące. - Zna podstawowe warunki rozwoju i wzrostu roślin. - Rozpoznaje ekosystemy w środowisku. - Zna i nazywa okazy popularnych roślin, drzew i zwierząt żyjących w lesie, parku, na łące i w zbiornikach wodnych. - Zna zwierzęta hodowlane i domowe. - Nazywa osobnika dorosłego i jego dziecko. - Wyróżnia drzewa owocowe, iglaste, liściaste. - Rozpoznaje i nazywa rodzaje drzew, krzewów i roślin zielnych. - Rozpoznaje rośliny i łączy w pary z ich owocami. - Wymienia zwierzęta żyjące w zoo. 	<ul style="list-style-type: none"> - Wymienia i opisuje charakterystyczne cechy drzew rosnących w parku i w lesie. - Wymienia cechy charakterystyczne dla różnych ekosystemów. - Zna i charakteryzuje zwierzęta hodowlane. - Wie czym się żywią ssaki i ptaki. - Podaje przykładowe mieszkania zwierząt hodowlanych (koń – stajnia, świnia – chlew, krowa – obora, kura, kaczką, perliczka – kurnik, królik – klatka itd.). - Potrafi wskazać, jaki pożytek przynoszą zwierzęta hodowlane dla człowieka. - Prowadzi hodowlę roślin ozdobnych lub warzyw w klasie.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Dobiera owoce i liście do gatunku drzewa. - Dopasowuje rośliny zielne, krzewy i drzewa do ekosystemu. - Dzieli rośliny na warzywa, kwiaty, chwasty. - Rozpoznaje i nazywa zwierzęta żyjące w różnych ekosystemach. - Rozróżnia zwierzęta hodowlane od żyjących dziko. - Pomaga zwierzętom zimą i podczas suszy. - Dbą o rośliny, krzewy i drzewa uprawiane przez człowieka. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie potrzebę ochrony środowiska, w tym ochrona roślin i pomoc zwierzętom żyjącym dziko. - Zna zawody: ogrodnik, sadownik, gajowy, leśniczy, rolnik, hodowca, farmer. - Wyróżnia zbiorniki wodne i opowiada o życiu w tych ekosystemach. - Pielęguje rośliny i dba o zwierzęta hodowane w kąciakach przyrody i w domu.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Określa warunki konieczne do rozwoju roślin i zwierząt w gospodarstwie domowym, w szkolnych 	<ul style="list-style-type: none"> - Opisuje życie w wybranych ekosystemach: ekosystem leśny (las), agroekosystem (pole,





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<p>uprawach i hodowlach.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rozróżnia gatunki roślin uprawnych (pszenica, żyto, kukurydza, fasola, burak cukrowy) oraz gatunki roślin warzywnych (marchew, pietruszka, kapusta, cebula) i kwiatów (np. aster, bratek, róża). - Rozumie podstawowe zasady prowadzenia rolnictwa ekologicznego. - Opisuje warunki życia zwierząt w ekosystemach. - Wymienia podstawowe warunki rozwoju i wzrostu zwierząt. - Rozumie, czym jest łańcuch pokarmowy. - Obserwuje i nazywa typowe organizmy lasu, łąki, pola uprawnego. - Rozpoznaje i nazywa warstwy lasu oraz żyjące w nich organizmy. - Rozumie pojęcia jak: nasienie, sadzonka, poletko doświadczalne, szkółka leśna. 	<p>łąka, sad), ekosystem wodny (jeziora, morze).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Buduje proste łańcuchy pokarmowe. - Wymienia fazy wzrostu roślin, prowadzi hodowlę, np. fasoli i dokumentuje swoje obserwacje. - Wymienia obowiązki hodowców zwierząt i roślin oraz warunki ich egzystencji. - Ma świadomość, jakie zwierzęta można hodować w domu i jak się nimi opiekować. - Rozumie pojęcia jak: ekoroelnictwo, agroturystyka. - Wiąże zależności występowania roślin i zwierząt od rodzaju ekosystemu. - Wymienia i charakteryzuje czynniki warunkujące życie na lądzie.
RÓŻNORODNOŚĆ KRAJOBRAZÓW POLSKI				
6.3. nazywa charakterystyczne elementy typowych krajobrazów Polski:	Wskazuje przykłady harmonii w krajobrazach Polski	I	<ul style="list-style-type: none"> - Potrafi wskazać granice Polski. - Rozpoznaje różne krajobrazy w Polsce. - Sytuuje miejscowość, w której mieszka w określonym krajobrazie. - Rozpoznaje i zna znaczenie kolorów na mapie fizycznej (zielony, żółty, brązowo-pomarańczowy). - Wymienia charakterystyczne cechy krajobrazu swojego miejsca zamieszkania. 	<ul style="list-style-type: none"> - Szanuje przyrodę i czuje związek emocjonalny z pięknem naszego kraju. - Spostrzega na obrazach różnice w krajobrazach Polski i wymienia je.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
nadmorskiego, nizinnego, górskiego;		II	<ul style="list-style-type: none"> - Określa kierunki świata. - Rozpoznaje różnice pomiędzy ukształtowaniem terenu. - Wymienia charakterystyczne elementy krajobrazu nadmorskiego, nizinnego, górskiego. - Opisuje krajobrazy Polski. - Wymienia państwa sąsiadujące z Polską. - Opisuje charakterystyczne cechy krajobrazów Polski. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozumie, co to jest depresja (teren położony poniżej poziomu morza). - Wymienia główne miasta Polski i planuje trasy wycieczki po „polskich krajobrazach”.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Rozróżnia krajobrazy Polski (nadmorski, nizinny, górski). - Rozpoznaje i wymienia naturalne elementy krajobrazu (piasek, wydmy, skały, szczyty górskie, jeziora, rzeki, lasy, pola uprawne itp.) oraz kulturowe elementy krajobrazu (mosty, drogi, falochrony, zabudowania itp.). 	<ul style="list-style-type: none"> - Wskazuje na mapie tereny pojezierzy: mazurskiego, pomorskiego, wielkopolskiego. - Wyróżnia rodzaje geologicznej formacji ukształtowania terenu: nadmorskie plaże, wydmy, klify, piaszczyste wzgórza, tereny równinne, rozlewiska, rzeki, pojezierza, kotliny, wąwozy, dorzecza, wyżyny, wzgórza, pasma górskie, góry wapienne, niskie (świętokrzyskie), góry łagodne (Sudety, Beskidy), góry skaliste i wysokie (Tatry, Karpaty). - Wskazuje na mapie hipsometrycznej ukształtowanie rzeźby terenu nadmorskiego, nizinnego, wyżynnego, górskiego.
FLORA I FAUNA KRAJU I ŚWIATA				
6.4.		I	- Wymienia kilka roślin i zwierząt żyjących	- Dzieli się ciekawostkami z życia zwierząt.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
nazywa oraz wyróżnia zwierzęta i rośliny typowe dla wybranych regionów Polski; rozpoznaje i nazywa niektóre zwierzęta egzotyczne;	<p>Projekt: Świat roślin i zwierząt, a gospodarka człowieka</p> <p>Projekt: Redakcja „Kodeksu opiekuna i przyjaciela zwierząt”</p>		<p>w ekosystemach naszego krajobrazu.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dzieli rośliny na zielne, krzewy i drzewa. - Nazywa drzewa, rośliny i zwierzęta żyjące w parku szkolnym (miejskim) lub w najbliższym środowisku. - Nazywa niektóre zwierzęta egzotyczne. 	<ul style="list-style-type: none"> - Orientuje się, że w różnych regionach Polski żyją zwierzęta i rośliny typowe dla danego regionu. - Rozpoznaje, nazywa, dobiera rośliny i zwierzęta typowe dla wybranych regionów Polski. - Obserwuje przyrodę najbliższego otoczenia i potrafi wymienić po kilka gatunków roślin i zwierząt oraz ich obyczaje.
		II	<ul style="list-style-type: none"> - Wymienia zwierzęta i rośliny charakterystyczne dla danego krajobrazu lub regionu Polski. - Podaje przykłady roślin typowych dla wybranych regionów naszego kraju. - Dzieli zwierzęta na ssaki, ptaki, owady, gady, płazy. - Rozpoznaje i nazywa zwierzęta egzotyczne. - Podaje przykłady gatunków zwierząt i roślin chronionych. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozpoznaje gatunki roślin i wie, w jakim ekosystemie można je spotkać. - Rozpoznaje gatunki roślin i wie w jakich ekosystemach można je spotkać. - Wymienia kilka roślin i zwierząt charakterystycznych dla środowiska, w którym żyją.
		III	<ul style="list-style-type: none"> - Nazywa i wyróżnia rośliny typowe dla wybranych regionów Polski. - Rozpoznaje i wymienia popularne gatunki zwierząt charakterystycznych i typowych dla wybranych regionów Polski i dzieli je na roślino i mięsożerne oraz żywo i jajorodne. - Dzieli rośliny na uprawne, leśne, wodne, górskie. - Nazywa zwierzęta egzotyczne i wskazuje ich naturalne środowisko życia (sawanna - żyrafa, słoń, lew, tygrys; pustynia piaszkowa - wielbłąd, 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozróżnia rośliny naszych pól, opisuje ich vegetację, czas zbiorów i znaczenie dla gospodarki i człowieka. - Zbiera i kolekcjonuje okazy roślin lub ich części (kwiat, liście) i tworzy albumy. - Wymienia gatunki zwierząt wymarłych (dinozaury, mamuty, żubry pierwotne, tarpany). - Rozumie na czym polega hodowla zwierząt egzotycznych w akwarium, w terrarium,





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<p>piesek pustynny; dżungla - małpy, hipopotamy, bawoły; kraina wiecznych lodów - morsy, pingwiny, niedźwiedź biały- polarny).</p> <p>- Świat zwierząt egzotycznych w zoo.</p>	<p>w insektarium.</p> <p>- Ma świadomość, że na właścicielu hodowli ciąży odpowiedzialność za ochronę gatunkową, pielęgnację zwierzęcia i zadbanie o bezpieczeństwo pupila i rodziny.</p> <p>- Współredaguje „Zasady dla opiekuna zwierzęcego przyjaciela” (psa, kota czy innego zwierzątka domowego).</p>
OBRAZ PRZYRODY W CZTERECH PORACH ROKU				
<p>6.5. wyjaśnia zależność zjawisk przyrody od pór roku – wie, jak zachować się odpowiednio do warunków atmosferycznych;</p>	<p>Projekt: Kronikarze przyrody - omawia zjawiska przyrodnicze w kontekście ZR</p>	I	<p>- Rozpoznaje i wymienia cztery pory roku oraz zjawiska atmosferyczne charakterystyczne dla wiosny, lata, jesieni, zimy.</p> <p>- Dzieli rok na miesiące.</p> <p>- Dzieli rok na kwartały.</p> <p>- Opisuje zmiany zachodzące w przyrodzie wiosną, latem, jesienią i zimą.</p> <p>- Zakłada garderobę odpowiednią do pór roku.</p>	<p>- Wskazuje miesiące odpowiadające porze roku.</p> <p>- Omawia zależność zjawisk przyrody od pór roku.</p> <p>- Podaje charakterystyczne cechy czterech pór roku, wykazuje różnice w zachowaniu zwierząt i ludzi.</p> <p>- Bierze udział w projekcie: „Kronikarze przyrody” - obserwuje zjawiska przyrody i notuje swoje spostrzeżenia.</p>
		II	<p>- Rozumie i wyjaśnia zależność i cykliczność występowania zmian zachodzących w przyrodzie od pory roku.</p> <p>- Nazywa rodzaje opadów atmosferycznych typowych dla 4 pór roku.</p> <p>- Operuje pojęciami, jak: elementy pogody, temperatura, zachmurzenie, wiatr, opady, wyładowania atmosferyczne.</p> <p>- Wymienia rodzaje opadów: deszcz, grad, ulewa,</p>	<p>- Prowadzi obserwacje przyrodnicze, wykonuje doświadczenia i rozumie zależność przyczyny ze skutkiem.</p> <p>- Bierze udział w projekcie: „Kronikarze przyrody”.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prowadzi „dziennik pogody” i opisuje zjawiska atmosferyczne. • Mierzy temperaturę powietrza, bada siłę wiatru, określa stopień zachmurzenia,





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<p>rosa, szadź , mróz, gołoledź, szron, mgła.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ma świadomość jakie zabawy i prace na powietrzu można wykonywać w danej porze roku. – Przewiduje skutki zjawisk atmosferycznych, potrafi zadbać o bezpieczeństwo własne i innych. 	<p>rozpoznaje rodzaje chmur.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wymienia pory roku oraz różnice w pogodzie między poszczególnymi porami.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Omawia zmiany zachodzące w przyrodzie. – Omawia stany skupienia wody – wykonuje doświadczenia, rysuje schemat „Kropla wody w różnych stanach”. – Obserwuje i tłumaczy przyczyny i skutki mające wpływ na rośliny, zwierzęta i działania człowieka w związku ze zmieniającą się porą roku. – Opisuje krążenie wody w przyrodzie i jak powstaje deszcz – wykonuje doświadczenia. – Zachowuje się odpowiednio do warunków atmosferycznych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Omawia cykliczność występowania po sobie pór roku oraz zależność życia na ziemi od pory roku. – Wyjaśnia zjawisko tęczy. – Bierze udział w projekcie: "Kronikarze przyrody". • Rozumie komunikaty o prognozie pogody, prowadzi „Kalendarz pogody”, wyciąga wnioski i przewiduje zmiany pogodowe. • Wyjaśnia tezę, że cykliczność przemian zachodzących w świecie przyrody ma wpływ na wegetację roślin i życie zwierząt mieszkających w naszej strefie klimatycznej.
DBAMY I CHRONIMY NASZE ŚRODOWISKO NATURALNE				
6.6. podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku; wie, że należy	Projekt: Jesteśmy gospodarzami Ziemi - Gospodarka zasobami środowiska	I	<ul style="list-style-type: none"> – Przestrzega podstawowych zasad ochrony środowiska (nie niszczy, nie zrywa, nie łamie, nie zaśmieca, nie depta, nie hałasuje). – Rozumie potrzebę segregacji śmieci. – Omawia celowość i sposoby oszczędzania wody. – Postępuje ekologicznie. – Pomaga zwierzętom w okresie zimy i suszy. 	<ul style="list-style-type: none"> – Bierze udział w projekcie: "Jesteśmy gospodarzami Ziemi". • Dostrzega piękno, różnorodność przyrody najbliższego środowiska i stara się ją chronić. • Rozpoznaje zniszczenia, jakie w środowisku czyni człowiek.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
segregować śmieci, rozumie sens stosowania opakowań ekologicznych; wie, że należy oszczędzać wodę; wie, jakie zniszczenia w przyrodzie powoduje człowiek (wypalanie łąk, zaśmiecanie lasów, nadmierny hałas, kłusownictwo); chroni przyrodę: nie śmieci, szanuje rośliny, zachowuje ciszę, pomaga zwierzętom;	a ZR Projekt: Jesteśmy gospodarzami Ziemi - działania ekologiczne			<ul style="list-style-type: none"> Opisuje funkcjonujące w miejscu zamieszkania sposoby segregacji śmieci, łączy kolor pojemnika, worka na śmieci z rodzajem zanieczyszczenia.
		II	<ul style="list-style-type: none"> Opisuje swoje środowisko przyrodnicze i wie jak o nie dbać i chronić. Wymienia czynniki, które szkodzą środowisku i są spowodowane przez człowieka (wypalanie łąk, niszczenie lasów, nadmierny hałas, kłusownictwo). Rozumie potrzebę oszczędzania wody i energii. Wykazuje zainteresowanie ochroną środowiska. 	<ul style="list-style-type: none"> Rozumie sens stosowania opakowań ekologicznych. Dzieli opakowania na przyjazne i szkodliwe środowisku. Bierze udział w projekcie: "Jesteśmy gospodarzami Ziemi". <ul style="list-style-type: none"> Omawia zastosowanie odnawialnych źródeł energii (wiatr, promieniowanie słoneczne, biomasa). Wymienia podstawy ekologii.
		III	<ul style="list-style-type: none"> Rozumie sens segregacji śmieci i potrafi wskazać opakowania ekologiczne. Rozróżnia i wyjaśnia pojęcia: ochrona przyrody, ekologia, recykling, źródła odnawialne, zanieczyszczenia, zrównoważony rozwój. Rozumie potrzebę i zna sposoby oszczędnej gospodarki wodno-ściekowej i elektrycznej, rozumie sens gospodarowania drzewostanem. Uczestniczy w akcjach i podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku, z własnej woli podejmuje działania w kierunku ochrony środowiska, nie śmieci, szanuje florę i faunę. 	<ul style="list-style-type: none"> Wymienia organizacje działające na rzecz ochrony środowiska np. Greenpeace, Przyjaciele Ziemi, Polski Klub Ekologiczny, Fundacja "Nasza Ziemia", Liga Ochrony Przyrody. Bierze udział w projekcie: „Jesteśmy gospodarzami Ziemi”. <ul style="list-style-type: none"> Wykazuje zainteresowanie zjawiskiem ocieplenia klimatu. Omawia zjawisko dziury ozonowej i racjonalnie podchodzi do opalania się. Wyjaśnia, czym jest energia odnawialna. Zastanawia się, co zrobić żeby zatrzymać





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			<ul style="list-style-type: none"> – Prezentuje postawy przyjazne środowisku, dba o rośliny, pomaga zwierzętom, zachowuje ciszę. – Przejawia zainteresowania ekologią. 	<p>proces niszczenia Ziemi.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podejmuje decyzję na poziomie jednostki, grupy, zespołu w obszarach ochrony środowiska. • Stosuje nabytą wiedzę w praktyce, wykonuje doświadczenia.
WPŁYW PRZYRODY NIEOŻYWIONEJ NA ŻYCIE ORGANIZMÓW ŻYWYCH				
<p>6.7 zna wpływ przyrody nieożywionej na życie ludzi, zwierząt i roślin: a) wpływ światła słonecznego na cykliczność życia na Ziemi; b) znaczenie powietrza i wody dla człowieka, roślin i zwierząt c) znaczenie wybranych skał i minerałów dla człowieka (np. węgla i gliny);</p>	<p>Projekt: Żyjemy w zrównoważonym świecie</p>	I	<ul style="list-style-type: none"> – Ma świadomość, że w środowisku występują elementy przyrody ożywionej i nieożywionej. – Wymienia po 3 elementy przyrody ożywionej i nieożywionej w swoim otoczeniu. – Rozumie, że na życie człowieka, roślin i zwierząt ma wpływ światło, woda, temperatura i powietrze. – Dzieli dobę na dzień i noc. 	<ul style="list-style-type: none"> – Dostrzega zależność rozwoju i funkcjonowania organizmów żywych od przyrody nieożywionej (pory dnia, pory roku i warunków życia). – Wymienia skały i minerały swojego regionu.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Rozróżnia elementy przyrody ożywionej i nieożywionej. – Wymienia czynniki warunkujące rozwój roślin i czynności życiowe rośliny. – Wyjaśnia wpływ światła słonecznego, wody powietrza, temperatury, skał i minerałów na wzrost roślin, funkcjonowanie człowieka i życie zwierząt na Ziemi. – Omawia zależność cykliczności życia na Ziemi od wpływu przyrody nieożywionej. – Dostrzega wpływ przyrody nieożywionej na rozwój organizmów żywych. – Wymienia kilka skał i minerałów występujących 	<ul style="list-style-type: none"> – Omawia wpływ przyrody nieożywionej na życie ludzi, zwierząt i roślin np. zmiana ubrań, ogrzewanie domów, zasypianie zwierząt, przylot, odlot ptaków, wegetacja roślin. – Zakłada hodowlę roślin w różnych warunkach: miejsce słoneczne – zacienione, duża wilgotność podłoża – niska wilgotność podłoża, obserwuje, wnioskuje, rozróżnia. – Wyjaśnia, że warunkiem życia na Ziemi jest światło, woda, temperatura i powietrze. – Orientuje się, że Słońce jest centralną gwiazdą Układu Słonecznego. – Wymienia planety Układu Słonecznego.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			w granicach Polski.	– Wykonuje doświadczenia i eksperymenty. Wyciąga wnioski.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjaśnia zależności zjawisk przyrodniczych od pór roku. – Wiąże cykliczność występowania po sobie pór roku z intensywnością światła słonecznego. – Dostrzega znaczenie, jakie ma światło słoneczne, woda i powietrze dla życia na Ziemi. – Określa znaczenie dla człowieka skał i minerałów typowych dla mikroregionu. – Przeprowadza doświadczenia przyrodnicze, analizuje je i wiąże przyczynę ze skutkiem. – Obserwuje zjawiska przyrodnicze, wykazuje zależności życia organizmów żywych na Ziemi od światła słonecznego, wody i powietrza. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjaśnia zależności pomiędzy wysokością Słońca nad widnokretem (drogą Słońca) a porą roku. – Wskazuje na mapie Polski miasta, w których występują kopalnie skał i minerałów. – Docenia wartość obiektów przyrody nieożywionej. – Obserwuje osobliwości przyrody nieożywionej w swoim otoczeniu. – Analizuje w świecie przyrody związki przyczynowo skutkowe. – Wykazuje troskę o ochronę środowiska i racjonalne korzystanie z zasobów naturalnych, by mogły z nich korzystać przyszłe pokolenia. – Dyskutuje nad rolą człowieka w zachowaniu równowagi gospodarczo – przyrodniczej.
BUDOWA I FUNKCJONOWANIE CIAŁA LUDZI I ZWIERZĄT				
6.8. nazywa podstawowe części ciała i organy wewnętrzne zwierząt i ludzi	Projekt: Człowiek i zwierzęta integralną częścią zrównoważonego	I	<ul style="list-style-type: none"> – Wyróżnia podstawowe części ciała człowieka, kota (psa), kury. – Wskazuje cechy wspólne i różnice w budowie ciała zwierząt i ptaków. – Podaje przykłady pożywienia zwierząt i ptaków, rozróżnia roślinożercę od mięsożercy. – Omawia tryb życia oraz sposób odżywiania się 	<ul style="list-style-type: none"> – Opowiada o zachowaniach i zwyczajach ludzi, zwierząt i ptaków. – Omawia związek funkcjonowania człowieka i zwierząt ze stanem zdrowia. – Wymienia rodzaje niepełnosprawności, przejawia troskę wobec osób dotkniętych chorobą.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
(np. serce, płuca, żołądek);	świata		<ul style="list-style-type: none"> ludzi i zwierząt. – Dbą o stan swojego zdrowia. – Wymienia specjalności lekarskie: pediatra, dentysta. – Opowiada o tym, kim jest weterynarz. 	<ul style="list-style-type: none"> – Przejawia troskę wobec chorych zwierząt.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Wyróżnia podstawowe części ciała ludzi i zwierząt. – Opisuje części ciała ludzi i zwierząt oraz ich funkcje życiowe. – Rozumie związek między budową ciała a trybem życia ludzi i zwierząt. – Rozumie, że człowiek i zwierzęta stanowią integralną część zrównoważonego świata. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia narządy wewnętrzne: serce, płuca, żołądek. – Wskazuje na sobie miejsca występowania serca, żołądka, płuc. – Rozpoznaje narządy wewnętrzne po ich pracy, słucha bicia serca, wykonuje ćwiczenia oddechowe. – Szanuje własne zdrowie i innych.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Opisuje zewnętrzną budowę ciała człowieka i zwierząt. – Wymienia organy wewnętrzne zwierząt i ludzi: serce, płuca, żołądek i omawia, jaką funkcję pełnią dla życia organizmu. – Wskazuje na modelu organy wewnętrzne człowieka (płuca, żołądek, serce, nerki, jelito cienkie, jelito grube). 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozróżnia podstawowe układy funkcjonowania organizmów żywych: układ krwionośny, układ oddechowy, układ trawienny, układ wydalniczy. – Buduje (z plasteliny) model anatomicznych organów wewnętrznych człowieka. – Wymienia kilka specjalności lekarzy leczących schorzenia układów życiowych człowieka.
PROWADZIMY ZDROWY TRYB ŻYCIA				
6.9. zna podstawowe zasady racjonalnego	Wyjaśnia potrzeby człowieka w kontekście ZR	I	<ul style="list-style-type: none"> – Orientuje się, ile posiłków dziennie powinno spożywać dziecko w wieku szkolnym. – Dostrzega konieczność spożywania różnorodnych potraw. – Dbą o higienę osobistą i higienę spożywania 	<ul style="list-style-type: none"> – Przestrzega zasad racjonalnego odżywiania się. – Przygotowuje kanapki, sałatki warzywne i owocowe. – Ma świadomość oszczędnego gospodarowania produktami żywnościowymi.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
odżywiania się; rozumie konieczność kontrolowania stanu zdrowia i stosuje się do zaleceń lekarza i lekarza dentysty;			<ul style="list-style-type: none"> posiłków. Przestrzega zdrowego trybu życia w miarę swoich możliwości. 	<ul style="list-style-type: none"> Przestrzega zasad higieny i estetyki przyrządzania i spożywania posiłków.
		II	<ul style="list-style-type: none"> Omawia pojęcia, jak racjonalne odżywianie, posiłki bogate w składniki odżywcze, witaminy, minerały. Określa wartość odżywczą znanych sobie produktów. Ma świadomość, że należy konsultować stan swojego zdrowia z lekarzem pediatrą i lekarzem dentystą. 	<ul style="list-style-type: none"> Określa zasady postępowania i zachowania w stosunku do osoby ze stwierdzoną alergią. Dbą o własne zdrowie, chętnie ćwiczy, jeździ rowerem, na wrotkach, na hulajnodze. Przygotowuje owocowe desery i koktajle korzystając z przepisu kulinarnego.
		III	<ul style="list-style-type: none"> Przestrzega zasad racjonalnego odżywiania się. Wymienia składniki pokarmowe, które warunkują prawidłowy rozwój człowieka. Opisuje wartości odżywcze kasz, warzyw, owoców, produktów mlecznych. Dostrzega zagrożenia dla zdrowia płynące z nieprzestrzegania zasad zdrowego odżywiania. Stosuje się do zaleceń lekarza. 	<ul style="list-style-type: none"> Dbą o zdrowy styl życia i racjonalne odżywianie. Układa jadłospis. Orientuje się kim jest dietetyk. Wyjaśnia, jaki wpływ na zdrowie człowieka ma przebywanie na świeżym powietrzu i uprawianie sportu, zna dyscypliny sportowe, chętnie ćwiczy, pływa, bierze udział w zawodach i olimpiadach sportowych.
CHRONIMY ZDROWIE I DBAMY O BEZPIECZEŃSTWO SWOJE I INNYCH				
6.10 dba o zdrowie i bezpieczeństwo swoje i innych (w miarę swoich możliwości); orientuje się	Projekt: Człowiek,	I	<ul style="list-style-type: none"> Przestrzega zasad dotyczących zdrowia i bezpieczeństwa w domu, w drodze, w szkole, w kontaktach z nieznanymi. Ma świadomość, jak się zachować w przypadku zdarzenia zagrażającego zdrowiu i życiu. Chroni swoje zdrowie poprzez dobór stosownych ubrań do warunków atmosferycznych, wymienia 	<ul style="list-style-type: none"> Dbą o bezpieczeństwo swoje i innych. Ma świadomość, że nie może samodzielnie poruszać się po drodze, parku, lesie. Przestrzega zasad ruchu drogowego. Uczestniczy w dramie typu „Bądź bezpieczny” np. na drodze, nad wodą, w lesie, w zabawach, w kontaktach ze zwierzętami i roślinami.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
w zagrożeniach ze strony roślin i zwierząt, a także w zagrożeniach typu burza, huragan, śnieżycy, lawina, powódź itp., wie jak trzeba zachować się w takich sytuacjach;	a siły natury Korzysta ze znaków i symboli w powszechnej informacji		<p>skutki zmarznięcia, zmoknięcia i upału.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Zachowuje ostrożność w kontaktach ze zwierzętami i niektórymi roślinami. – Wymienia służby ratownicze i numery ratunkowe oraz omawia sytuacje, w których należy zadzwonić na numer alarmowy. 	
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Wymienia gatunki roślin i zwierząt niebezpiecznych, przewiduje następstwa wynikające z bliskości z tymi okazami. – Omawia niebezpieczne zjawiska przyrodnicze i sposoby właściwych zachowań podczas burzy, huraganu, śnieżycy, lawiny, powodzi, upału. – Obserwuje aurę i przewiduje skutki wynikające ze zmian pogodowych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Unika niebezpieczeństw ze strony przyrody ożywionej i nieożywionej. – Wyjaśnia cykl obiegu wody w przyrodzie, wykonuje doświadczenia z wodą określając jej stany. – Rozumie piktogramy o bezpieczeństwie.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Dbą o zdrowie i bezpieczeństwo swoje i innych (w miarę swoich możliwości). – Udziela pierwszej pomocy w niektórych urazach (skaleczenie, stłuczenie). – Obserwuje przyrodę, przewiduje skutki i następstwa zderzenia się z zagrożeniami ze strony przyrody ożywionej i nieożywionej. – Zapobiega niebezpiecznym zdarzeniom. – Ma świadomość, jak się zachować w przypadku sytuacji trudnej życiowo i zagrażającej zdrowiu i życiu. – Radzi sobie z trudnymi emocjami i wspiera innych. – Wymienia skutki nieodpowiedzialnego postępowania, szanuje swoje zdrowie i innych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Układa regulaminy, kodeksy, hasła normujące bezpieczeństwo i zdrowie. – Wyjaśnia pojęcia, jak: pozycja bezpieczna, puls, koc ratunkowy - folia życia, bandaże. – Wymienia niezbędne wyposażenie apteczki „pierwszej pomocy” i omawia zastosowanie znajdujących się tam przedmiotów i lekarstw. – Omawia skutki powstawania lawin, huraganu, tajfunu, powodzi, deszczu, mgły, suszy, oblodzenia, śnieżycy, wstrząsów sejsmicznych, erupcji lawowych. – Rozróżnia elementy meteorologiczne wpływające na pogodę: temperatura, ciśnienie, wiatry, opady.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
				<ul style="list-style-type: none">- Omawia zjawiska, jak: trąba powietrzna, burza piaskowa, burza śnieżna, burza gradowa, sztorm.- Wymienia zagrożenia ze strony zjawisk atmosferycznych dla człowieka i człowieka dla natury.- Wyjaśnia przyczyny powstania tych zjawisk (przyczyny naturalne i cywilizacyjne - kwaśne deszcze, smog, dziura ozonowa).



11. WYCHOWANIE FIZYCZNE I EDUKACJA ZDROWOTNA

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
TRENING ZDROWOTNY				
10.1. w zakresie sprawności fizycznej: 10.1a) realizuje marszobieg trwający co najmniej 15 minut,	Jest animatorem spontanicznej i kierowanej działalności ruchowej Przestrzega określonych zasad w celu osiągnięcia pożądanego efektów prozdrowotnych	I	– Uczestniczy w zabawach i grach orientacyjno-porządkowych. – Wykonuje naturalne formy ruchu: biegi, skoki, rzuty. – Wykonuje bieg po prostej i slalomem. – Uczestniczy w grach i zabawach bieżnych, skocznych, rzutnych.	– W biegach, skokach, rzutach stosuje przybory typowe i nietypowe (np. gazety, butelki plastikowe). – Wykonuje trucht co najmniej 5-minutowy.
		II	– Wykonuje bieg, skok z pokonywaniem niskich przeszkód. – Wykonuje rzuty na odległość lub do celu stałego i ruchomego używając przyborów typowych i nietypowych, w tym z surowców wtórnych. – Stosuje kombinacje ruchowe łącząc bieg, skok, rzut. – Uczestniczy w zabawach z mocowaniem w pozycjach niskich i wysokich. – Wykonuje zadania ruchowe z uwzględnieniem pojęć: gonić, dogonić, przegonić (współwiczającego lub przybór).	– Wykonuje kombinacje ruchowe z większym współczynnikiem trudności. – Jest animatorem działalności ruchowej - wykonuje marsz, marszobieg, trucht, bieg w różnych warunkach terenowych.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
		III	– Wykonuje 15-minutowy marszobieg stosując proporcjonalnie marsz i bieg. – Pokonuje tory przeszkód z wykorzystaniem czworakowania i czołgania w połączeniu z innymi formami ruchu (bieg, skok, rzut, wspinanie).	– Wykonuje co najmniej 15-minutowy marszobieg z przewagą biegu nad marszem. – Wykonuje bieg co najmniej 15-minutowy bez zatrzymywania się. – Przestrzega zasady, aby czas trwania biegu był proporcjonalny do czasu odpoczynku w marszu.
DIAGNOZA SPRAWNOŚCI FIZYCZNEJ				
10.1b) umie wykonać próbę siły oraz próbę gibkości dolnego odcinka kręgosłupa,	Ocenia indywidualne zdolności motoryczne Jest zaangażowany w podnoszenie sprawności fizycznej	I	– Wykonuje próbę zwinności i szybkości. – Wykonuje rzuty na odległość i do celu różnymi przyborami. – Wykonuje ćwiczenia kształtujące gibkość: wymachy, skłony, skręty, podrzuty w różnych płaszczyznach, samodzielnie lub przy pomocy współwziewającego.	– Wykonuje próby o dużej skali trudności. – Dokonuje pomiaru wykonywanych prób.
		II	– Wykonuje próby sprawnościowe w celu indywidualnej oceny sprawności fizycznej: <ul style="list-style-type: none"> • zwinności (bieg po „kopercie” na czas) • siły (przenoszenie piłki lekarskiej na czas) • szybkości (bieg na 30 m na czas) – skoczności (skok w dal z miejsca).	– Wykonuje próby o dużej skali trudności. – Przeprowadza pomiar wykonywanych prób.
		III	– Wykonuje próbę siły oraz próbę gibkości dolnego odcinka kręgosłupa w podstawowym zakresie. – Uczestniczy w treningu obwodowym (stacyjnym). – Kształtuje i utrwała nawyki systematycznego doskonalenia, rozwijania i kontrolowania własnej sprawności fizycznej.	– Wykonuje próbę siły oraz próbę gibkości dolnego odcinka kręgosłupa w rozszerzonym zakresie. – Samodzielnie przeprowadza pomiar wykonywanych prób.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
TRENING ZDROWOTNY				
10.1c) potrafi pokonywać przeszkody naturalne i sztuczne;	Projekt: Ruch to zdrowie	I	<ul style="list-style-type: none"> – Uczestniczy w zabawach skocznych, bieżnych, rzutnych. – W zabawach pokonuje przeszkody naturalne i sztuczne. – Rozumie, że ruch i hartowanie organizmu są czynnikami wpływającymi na zwiększenie odporności na szkodliwy wpływ środowiska zewnętrznego. 	– Wykorzystuje w zabawach różne przybory.
		II	<ul style="list-style-type: none"> – Wykonuje przeskoki, wysoki z wykorzystaniem przyrządów. – Wykonuje przeskoki, wysoki z wykorzystaniem przeszkód naturalnych. 	<ul style="list-style-type: none"> – W ćwiczeniach pokonuje przeszkody naturalne i sztuczne. – Wykorzystuje środowisko naturalne do działań ruchowych.
		III	<ul style="list-style-type: none"> – Pokonuje przeszkody naturalne i sztuczne w tempie dostosowanym do swoich możliwości. – Uczestniczy w sztafetach z pokonywaniem przeszkód. 	<ul style="list-style-type: none"> – Pokonuje przeszkody naturalne stosując wieloskoki. – Ma świadomość wartości prozdrowotnych wykonywanych zadań ruchowych.
10.2. w zakresie treningu zdrowotnego: 10.2a) przyjmuje pozycje wyjściowe i ustawienia do ćwiczeń oraz	Projekt: Sport – nawyk na całe życie	I	<ul style="list-style-type: none"> – Przyjmuje po pokazie nauczyciela pozycje wyjściowe do ćwiczeń. – Przyjmuje pozycje wyjściowe do ćwiczeń adekwatnie do poleceń nauczyciela. 	– Nazywa i przyjmuje pozycje wyjściowe do ćwiczeń gimnastycznych.
		II	– Wykonuje ćwiczenia kształtujące w różnych pozycjach wysokich i niskich.	<ul style="list-style-type: none"> – Wykonuje przewrót w przód z miejsca. – Jest zmotywowany do uprawiania różnych form aktywności ruchowej.
		III	– Wykonuje przewrót w przód z przysiadu podpartego z asekuracją nauczyciela.	– Wykonuje przewrót w przód ze stania do przysiadu podpartego.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
wykonuje przewrót w przód,			– Wykonuje przewrót w przód z przysiadu podpartego do przysiadu podpartego.	– Wykonuje łączone przewroty w przód. – Stosuje właściwą terminologię. – Ma świadomość, że trening zdrowotny jest sposobem na utrzymanie dobrej kondycji fizycznej.
10.2b) skacze przez skakankę, wykonuje przeskoki jedenonóż i obunóż nad niskimi przeszkodami,	Sport jako rekreacja Jest aktywny w różnych formach ruchu	I	– Wykonuje skoki jedenonóż i obunóż. – Wykonuje skoki przez skakankę. – Uczestniczy w grach i zabawach skocznych.	– Wykonuje skoki z pokonywaniem przeszkód. – Wykonuje skoki z różnej wysokości na miękkie podłoże.
		II	– Wykonuje skoki w dal z miejsca techniką naturalną. – Wykonuje skoki przez skakankę.	– Wykonuje skoki zawrotne przez ławeczkę.
		III	– Wykonuje wieloskoki i skipy. – Wykonuje serie skoków ze skakanką, skacze przez skakankę obunóż, jedenonóż, krzyżakiem. – Wykonuje wyskoki dosiężne do różnych przedmiotów zawieszonych na odpowiedniej wysokości.	– Wykonuje wieloskoki nad niskimi i wysokimi przeszkodami. – Skacze przez kozioł gimnastyczny.
10.2c) wykonuje ćwiczenia równoważne bez przyboru, z przyborem i na przyrządzie;	Projekt: Trening zdrowotny sposobem na dobrą kondycję fizyczną Pracuje nad koordynacją wzrokowo-	I	– Wykonuje ćwiczenia równoważne bez przyboru i z przyborem.	– Wykonuje zadania o różnym stopniu trudności.
		II	– Wykonuje ćwiczenia równoważne na przyrządzie przy asyście nauczyciela.	– Wykonuje zadania o różnym stopniu trudności.
		III	– Wykonuje ćwiczenia z przyborami i bez przyborów oraz na przyrządach przy asyście nauczyciela lub współwiczającego (hula hop, ławeczka gimnastyczna, laski gimnastyczne, przeszkody naturalne itp.).	– Samodzielnie prowadzi rozgrzewkę gimnastyczną. – Stosuje zasady asekuracji przy wykonywaniu ćwiczeń równoważnych. – Przyjmuje pozycje wyjściowe do ćwiczeń





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
	-ruchową		- Przyjmuje po pokazie nauczyciela pozycje wyjściowe do ćwiczeń równoważnych.	równoważnych na przyrządach. - Ma świadomość zależności kondycji fizycznej od treningu zdrowotnego.
SPORTY CAŁEGO ŻYCIA				
10.3. w zakresie sportów całego życia i wypoczynku: 10.3a) posługuje się piłką: rzuca, chwytą, kozłuje, odbija i prowadzi ją,	Prowadzi prozdrowotny styl życia – uprawia sport Projekt: Gry i zabawy zespołowe alternatywą wykorzystania czasu wolnego	I	- Uczestniczy w zabawach rzutnych z użyciem różnych przyborów. - Wykonuje rzuty do celu ruchomego i nieruchomego. - Wykonuje naturalne formy ruchu z użyciem piłek o różnej wielkości.	- Wykonuje rzuty do celu PR i LR na krótkie odległości.
		II	- Rzuca, chwytą, kozłuje i odbija piłkę w miejscu i w marszu. - Prowadzi piłkę PN i LN w marszu. - Doskonali rzuty i chwytę piłką w grze w dwa ognie.	- Rzuca piłkę PR i LR na duże odległości lub do celu. - Chwytą i odbija piłkę, kozłuje piłkę PR i LR w biegu slalomem. - Prowadzi piłkę PN i LN w biegu slalomem.
		III	- Posługuje się piłką w grach szkolnych i grach uproszczonych: mini kosz, piłka nożna, piłka ręczna, piłka siatkowa, unihokej. - Preferuje prozdrowotny styl życia i w wolnym czasie uprawia sport wg własnych upodobań i możliwości.	- Rzuca piłkę do bramki lub kosza z miejsca i biegu. - Wykonuje strzał na bramkę z miejsca i biegu PN i LN. - Odbija piłkę sposobem górnym i dolnym. - Przestrzega reguł i zasad w grach zespołowych.
10.3b) jeździ np. na rowerze, wrotkach;	Zna podstawowe zasady ruchu drogowego Korzysta ze znaków	I II III	- Uczestniczy w wycieczkach w najbliższej okolicy w celu praktycznego poznania i stosowania zasad ruchu drogowego. - Jeździ na rowerze, wrotkach rolkach oraz zjeżdża	- Jeździ na rowerze, wrotkach, rolkach oraz zjeżdża na sankach pokonując proste przeszkody. - Bierze udział w wycieczkach pieszych



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
przestrzega zasad poruszania się po drogach,	i symboli w powszechnej informacji		na sankach na prostych odcinkach. – Zna i respektuje podstawowe zasady ruchu drogowego.	i rowerowych, przestrzegając zasad poruszania się po drogach.
10.3c) bierze udział w zabawach, mini- grach i grach terenowych, zawodach sportowych, respektując reguły i podporządkowując się decyzjom sędziego;	Dąży do mistrzostwa sportowego	I II III	– Bierze udział w zabawach, mini grach terenowych. – Zna oraz respektuje zasady gier i zabaw. – Bierze udział w zawodach sportowych o randze szkolnej i miejskiej. – Prezentuje różne formy aktywności ruchowej. – Podporządkowuje się decyzjom sędziego. – Dąży do mistrzostwa sportowego.	– Uprawia saneczkarstwo, łyżwiarstwo, narciarstwo, pływanie, jazdę na rowerze, wrotkarstwo - w zależności od warunków regionalnych, klimatycznych i bazowych szkoły. – Bierze udział w zawodach o randze powiatowej i wojewódzkiej. – Uczestniczy w grach i zabawach zgodnie z ustalonymi zasadami. – Prezentuje właściwą postawę kibica sportowego.
BEZPIECZNA AKTYWNOŚĆ FIZYCZNA I HIGIENA OSOBISTA				
10.3d) wie, jak należy zachować się w sytuacjach zwycięstwa i radzi sobie z porażkami w miarę swoich możliwości;	Odpowiednio zachowuje się w sytuacjach zwycięstwa i porażki	I II III	– Radzi sobie z porażką w miarę swoich możliwości i zachowuje postawę godną zwycięzcy. – Traktuje ruch jako profilaktykę zdrowia fizycznego i psychicznego.	– W każdej sytuacji zachowuje zasady fair play. – Przyjmuje postawę godną sportowca. – Identyfikuje swoje mocne strony oraz ma świadomość słabych stron, nad którymi należy popracować.



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
<p>10.4) w zakresie bezpieczeństwa i edukacji zdrowotnej: 10.4a) dba o higienę osobistą i czystość odzieży,</p>	<p>Dbą o higienę osobistą i czystość odzieży</p>	<p>I II III</p>	<p>– Dbą o higienę osobistą i czystość odzieży w życiu codziennym.</p>	<p>– Systematycznie dba o higienę własną oraz pomaga innym zadbać o te wartości.</p>
<p>10.4b) wie, jakie znaczenie dla zdrowia ma właściwe odżywianie się oraz aktywność fizyczna,</p>	<p>Projekt: Zdrowie a właściwe odżywianie i aktywność fizyczna</p>	<p>I II III</p>	<p>– Odróżnia produkty zdrowe i szkodliwe dla organizmu. – Bierze udział w zajęciach sportowych. – Ma świadomość, jakie znaczenie dla zdrowia ma hartowanie organizmu poprzez uprawianie sportu i rekreacji ruchowej. – Umiejętnie dostosowuje ubiór do zajęć ruchowych i warunków atmosferycznych. – Wyjaśnia, jakie znaczenie dla zdrowia ma właściwe odżywianie się.</p>	<p>– Bierze aktywny udział w zajęciach sportowych organizowanych przez kluby sportowe, fundacje, stowarzyszenia. – Samodzielnie układa jadłospis uwzględniając zdrową dietę. – Wykazuje znajomość czynników hartujących i ich wpływ na zwiększanie odporności organizmu.</p>
<p>10.4c) wie, że nie może samodzielnie zażywać leków i stosować środków chemicznych niezgodnie z przeznaczeniem,</p>	<p>Edukacja zdrowotna</p>	<p>I II III</p>	<p>– Ma świadomość, że samodzielnie nie może zażywać leków i stosować środków chemicznych. – Jest aktywnym uczestnikiem edukacji zdrowotnej – przejawia nawyk dbałości o zdrowie własne i innych ludzi.</p>	<p>– Stosuje niektóre środki chemiczne pod kontrolą dorosłego (np. środki czystości). – Świadomie uczestniczy w edukacji zdrowotnej – umiejętnie tworzy zdrowe środowisko.</p>



Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
10.4d) dba o prawidłową postawę, np. siedząc w ławce, przy stole,	Dbą o zdrowie i zachowuje prawidłową postawę ciała	I II III	<ul style="list-style-type: none"> - Ma świadomość znaczenia ćwiczeń ruchowych w kształtowaniu i utrzymaniu prawidłowej postawy ciała. - Dbą o prawidłową postawę w różnych sytuacjach, np. siedząc w ławce, przy stole itp. - Rozumie potrzebę dbałości o prawidłową postawę. 	<ul style="list-style-type: none"> - Przyswoił sobie nawyk przyjmowania prawidłowej postawy ciała w różnorodnych ćwiczeniach, zabawach i czynnościach. - Wykonuje ćwiczenia kształtujące i kompensacyjne w celu przeciwdziałania warunkom negatywnym dla zdrowia, w tym pracy w pozycji siedzącej i przy komputerze.
10.4e) przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w trakcie zajęć ruchowych; posługuje się przyborami sportowymi,	Bezpieczeństwo podczas zajęć ruchowych Przestrzega zasad bezpieczeństwa podczas gier i zabaw ruchowych	I II III	<ul style="list-style-type: none"> - Przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w trakcie zajęć ruchowych. - Przestrzega zasad współdziałania w grupie podczas ćwiczeń, zabaw i gier sportowych. - Posługuje się przyborami sportowymi zgodnie z ich przeznaczeniem. 	<ul style="list-style-type: none"> - Uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad bezpieczeństwa podczas zajęć ruchowych. - Pełni rolę sędziego lub organizatora zajęć ruchowych. - Bezpiecznie posługuje się przyborami sportowymi. - Wykazuje odpowiedzialność za bezpieczeństwo własne i innych podczas zajęć ruchowych.
10.4f) potrafi wybrać bezpieczne miejsce do zabaw i gier ruchowych; wie, do kogo zwrócić się o pomoc w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia.	Udziela pierwszej pomocy w nagłych wypadkach	I II III	<ul style="list-style-type: none"> - Uczestniczy w wycieczkach z wykorzystaniem naturalnego ukształtowania i wyposażenia terenu do organizacji zabaw, gier i ćwiczeń. - Bierze udział w atletyce terenowej obejmującej ćwiczenia użytkowo-sportowe. - Uczestniczy w ćwiczeniach i grach terenowych z zachowaniem zasad bezpieczeństwa. - Wybiera bezpieczne miejsce do zabaw i gier ruchowych. - Ma świadomość, do kogo zwrócić się o pomoc w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia. 	<ul style="list-style-type: none"> - Pełni rolę sędziego lub organizatora zajęć ruchowych. - Określa podstawowe zasady udzielania pierwszej pomocy. - Udziała pierwszej pomocy przy skaleczeniach i zadrapaniach. - Wymienia miejsca, obiekty i urządzenia w najbliższej okolicy, które można wykorzystać do aktywności fizycznej. - Określa przyczyny wypadków i zapobiega ich występowaniu.





Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym
			– Wykazuje znajomość numerów telefonów alarmowych.	
TEATR RUCHU I TAŃCA				
10.4f) potrafi wybrać bezpieczne miejsce do zabaw i gier ruchowych; wie, do kogo zwrócić się o pomoc w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia.	Taniec jako sposób spędzania czasu wolnego	I	– Wykonuje różne ruchy w rytmie i przy muzyce. – Uczestniczy w zabawach rytmiczno-tanecznych. – Interpretuje ruchowo treści piosenek.	– Wykonuje dowolny taniec w rytmie muzyki.
		II	– Uczestniczy w improwizacjach ruchowych przy muzyce i zabawach tanecznych. – Wykonuje ćwiczenia muzyczno-ruchowe łącząc formy ruchowe: bieg, cwał, podskoki. – Odtwarza krótkie układy ruchowe.	– Wykonuje podstawowe kroki tańca ludowego lub dyskotekowego. – Jest aktywny ruchowo i przejawia inwencję twórczą.
		III	– Opanował podstawowe kroki i figury wybranych tańców regionalnych i narodowych. – Uczestniczy w zabawach muzyczno-ruchowych i tanecznych. – Bierze udział w aerobiku przy muzyce.	– Wyraża muzykę ruchem. – Wykonuje podstawowe kroki tańca ludowego, towarzyskiego lub dyskotekowego. – Traktuje taniec jako formę aktywności ruchowej i sposób spędzania czasu wolnego.



V. STRATEGIE NAUCZANIA – UCZENIA SIĘ

V.1. METODY I FORMY PRACY Z UCZNIEM

W programie „Zrównoważona Szkoła” proponuje się wykorzystanie metod nauczania – uczenia się w oparciu o klasyfikację według Wincentego Okonia⁴⁶.

1. **Metody asymilacji wiedzy**, np.: pogadanka, dyskusja, praca z książką, tekstem.
2. **Metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy**, np.: klasyczna metoda problemowa, sytuacyjna, giełda pomysłów, gry dydaktyczne.
3. **Metody waloryzacyjne** (eksponujące wartości): impresyjne, ekspresyjne.
4. **Metody praktyczne**, np.: ćwiczebne, metody realizacji zadań wytwórczych.

Realizując treści programu, warto zwrócić uwagę na wykorzystanie takich metod, jak:

- metoda projektu,
- metoda czynnościowa,
- drama i happening,

oraz form pracy, jak:

- indywidualna,
- grupowa,
- zespołowa.

Zalecane metody i formy pracy z uczniem są także przedstawione w uwagach wdrożeniowych (Por. rozdział VI niniejszego programu).

⁴⁶ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 2003, s. 245-273.

V.2. KONSTRUKTYWISTYCZNY MODEL NAUCZANIA

Konstruktywistyczny model nauczania w edukacji wczesnoszkolnej, według Renaty Michalak, posiada pięć etapów⁴⁷:

Faza 1 – motywowanie uczniów

Polega na wprowadzeniu ucznia w zagadnienie i wywołaniu zainteresowania. R. Michalak proponuje rozpocząć od ciekawego pytania czy postawionego przez nauczyciela problemu, który zainteresuje uczniów, pobudzi do działania, odkrywania czy eksperymentowania.

Jako wprowadzenie można też wykorzystać zaskakujące wydarzenie czy interesujące rekwizyty zgromadzone w klasie.

Faza 2 – konflikt poznawczy, czyli ujawnianie wstępnych pomysłów, wiedzy i doświadczenia ucznia

Dochodzi do konfrontacji tego, co uczeń wie, zna, potrafi z nowymi bodźcami, które do niego napływają. W ten sposób wiedza zostaje konstruowana – poprzez dodanie nowych treści i umiejętności do tego, co już uczeń posiada.

Najskuteczniejsze są w tej fazie zróżnicowane formy aktywności uczniów, które stymulują ich ciekawość, jak:

- dyskusja/debata,
- burza mózgów,
- gry dydaktyczne,
- drama,
- inscenizacja.

Z kolei „zadaniem nauczyciela jest stworzenie takiej atmosfery, która zachęci uczniów do wypowiadania własnych poglądów, ujawniania osobistej wiedzy i doświadczeń”⁴⁸.

Faza 3 – rekonstrukcja

To najważniejszy element modelu konstruktywizmu, czyli włączenie nowych informacji do wiedzy osobistej ucznia oraz dobudowanie jej do danej struktury. Polecamy za R. Michalak takie metody, jak:

- obserwacja zjawisk,
- eksploracja,
- eksperymenty,

⁴⁷ R. Michalak, dz. cyt., s. 51-60.

⁴⁸ Tamże.

- doświadczenia,
- dokonanie pomiarów,
- poszukiwanie informacji z różnych źródeł.

Działania te umożliwiają samodzielne odkrywanie i poszukiwanie informacji na danym temat, dostrzeganie zależności i powiązań między danymi zjawiskami. To z kolei może stać się podstawą do twórczych rozmów między uczniami, debat i dyskusji, wymiany spostrzeżeń odnośnie przeprowadzonych działań. W ten sposób – wzajemnie się stymulując – uczniowie wspólnie zdobywają nową wiedzę.

Faza 4 – zastosowanie nowych informacji, wiedzy i umiejętności

R. Michalak zaleca, aby nauczyciel w tej fazie postawił ucznia wobec konkretnych zadań problemowych. Warto przy tym zachęcać uczniów do współpracy z innymi, dyskusji i wspólnego podejmowania decyzji oraz ponoszenia konsekwencji za poczynione wybory.

Uczeń powinien rozwiązywać zadania, które wymagają nie tylko zastosowania nabytej już wiedzy, ale też poszukiwania nowych informacji. Najbardziej polecane w fazie 4 metody, to:

- problemy eksperymentalne,
- kreatywne opisy zjawisk,
- dyskusje,
- dramy tematyczna,
- happeningi (działania społeczne, aktywizujące przypadkowe osoby),
- działania teatralne (inscenizacje, improwizacje, obrazowanie problemu do późniejszej dyskusji),
- projekty.

Faza 5 – etap przeglądu pomysłów i poglądów

Podczas tej fazy następuje pewne podsumowanie dotychczasowych działań. Uczniowie zdobyli podczas aktywnego działania pewną wiedzę, dokonali też porównywania tej wiedzy z tą poprzednią nabytą. Zastosowali wiedzę w praktyce, a teraz powinni „samodzielnie zauważyć zmiany w dotychczasowej wiedzy i uświadamiać sobie zmiany w spostrzeganiu problemów, co z kolei przyczynia się do rozwijania wiary we własne możliwości”⁴⁹.

⁴⁹ Por. Tamże.

Model konstruktywizmu jest polecany przez R. Michalak jako optymalny w ramach edukacji zintegrowanej (zresztą nie tylko dla tego etapu edukacji) ze względu na **stymulowanie wielostronnej aktywności dziecka**. To zaś założenie jest zgodne z przyjętą przez Autorki niniejszego programu „Zrównoważona szkoła” koncepcją wielostronnego kształcenia W. Okonia.

Renata Michalak (w oparciu o wskazania Okonia) zwraca uwagę na korzyści płynące z organizowania uczniom warunków do wielostronnej aktywności poprzez **zlecenie zadań wymagających podejmowania różnych ról**, jak:

1. **poszukiwacz wiedzy** – który samodzielnie zbiera materiały, ilustracje, okazy, przeprowadza wywiady, obserwuje i zapisuje swoje obserwacje, przeprowadza doświadczenia i eksperymenty itp.,
2. **odkrywca wiedzy** – który samodzielnie stawia pytania-problemy, projektuje doświadczenia, stawia hipotezy, wyciąga wnioski,
3. **użytkownik wiedzy** – który stosuje osobistą wiedzę w praktyce, przenosząc ją na inne treści i w konsekwencji przekształca rzeczywistość,
4. **członek zespołu** – który w zespole rozwiązuje problemy, pracuje nad przygotowaniem nowej lekcji, czuje się odpowiedzialny za zespołowe działania⁵⁰.

V.3. PRACA Z UCZNIEM ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI

W klasie szkolnej poza uczniami, którzy będą radzili sobie z przyswajaniem treści nauczania znajdują się również tacy, dla których nabywanie nowej wiedzy i umiejętności stanowić będzie problem. W tym przypadku, w oparciu o profesjonalną diagnozę, zalecenia zawarte w opiniach czy orzeczeniach poradni psychologiczno-pedagogicznej, poradni specjalistycznej czy wreszcie lekarza bądź rehabilitanta należy dostosowywać wymagania odpowiednio do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz jego możliwości psychofizycznych oraz

⁵⁰ Tamże, s. 51.

zapewnić realizację celów edukacyjnych wynikających z podstawy programowej w takim stopniu, w jakim jest to możliwe z uwagi na występujące u ucznia trudności.

Program uwzględnia specjalne potrzeby edukacyjne uczniów które wymagają dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych i edukacyjnych:

- uczniów z niepełnosprawnością,
- uczniów niedostosowanych społecznie bądź zagrożonych niedostosowaniem społecznym,
- uczniów ze szczególnymi uzdolnieniami,
- uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się,
- uczniów z zaburzeniami komunikacji językowej,
- uczniów z chorobą przewlekłą,
- uczniów w sytuacji kryzysowej lub traumatycznej,
- uczniów z niepowodzeniami edukacyjnymi,
- uczniów zaniedbanych środowiskowo, w związku z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi,
- uczniów z trudnościami adaptacyjnymi związanymi z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą⁵¹.

Obszary dostosowania wymagania będą obejmować:

- warunki procesu edukacyjnego tj. zasady, metody, formy, środki dydaktyczne,
- zewnętrzną organizację nauczania (np. posadzenie ucznia z ADHD z przodu klasy, w niewielkiej odległości od nauczyciela lub tablicy, co sprzyjać będzie kontrolowaniu jego pracy przez nauczyciela; dostosowanie stanowiska do nauki umożliwiającego aktywność własną w przypadku ucznia z niepełnosprawnością ruchową),
- warunki sprawdzania poziomu wiedzy i umiejętności – metody i formy sprawdzania i kryteria oceniania (np. w przypadku ucznia z ryzykiem dysleksji nie należy wymagać głośnego czytania na forum klasy, trzeba zwiększać limit czasu na udzielenie odpowiedzi pisemnej; uczniowi u którego występują trudności w zakresie koncentracji uwagi pytania należy zadawać w prostej formie, najlepiej w postaci zdań pojedynczych). Bardzo ważne jest przestrzeganie etycznych zasad oceniania, z których

⁵¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz. U. z 2013, poz. 532.

za najistotniejsze należy uznać: jednakową życzliwość wobec wszystkich uczniów oraz ocenianie sukcesów, a nie porażek ucznia.

Należy jednocześnie pamiętać, że dostosowanie wymagań w pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi:

- „powinno dotyczyć głównie form i metod pracy z uczniem, zdecydowanie rzadziej treści nauczania,
- nie może polegać na takiej zmianie treści nauczania, która powoduje obniżanie wymagań wobec uczniów z normą intelektualną,
- nie oznacza pomijania haseł programowych, tylko ewentualne realizowanie ich na poziomie wymagań koniecznych lub podstawowych,
- nie może prowadzić do zejścia poniżej podstawy programowej, a zakres wiedzy i umiejętności powinien dać szansę uczniowi na sprostanie wymaganiom kolejnego etapu edukacyjnego”⁵².

W pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi nie należy skupiać się jedynie na deficytach, defektach czy trudnościach, ale trzeba dążyć do odkrycia sił tkwiących w uczniu, jego mocnych stron i to właśnie na nich bazować.

Poniżej przedstawiony jest spis literatury dotyczącej pracy z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – polecana literatura

- Barkley R., *ADHD podjąć wyzwanie*, Poznań 2009.
- Bednarkowa W., *O talentach w szkole czyli 7 wspaniałych: SPE (Specjalne Potrzeby Edukacyjne)*, Kraków 2010.
- Borowska A., *Czy moje dziecko jest zdolne*, Kielce 2009.
- Chrzanowska B., Święcicka J., *Oswoić ADHD. Przewodnik dla rodziców i nauczycieli dzieci nadpobudliwych psychoruchowo*, Warszawa 2011.
- Franczyk A., Krajewska K., *Zabawy i ćwiczenia na cały rok: propozycje do pracy z dziećmi młodszymi o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Kraków 2009.
- Goldwin Emos P., McKendry Andersen L., *Dzieci z zaburzeniami integracji sensorycznej. Zaburzenia rozwojowo-sensoryczne oraz edukacyjne występujące w ramach autyzmu, ADHD, trudności szkolnych oraz zaburzeń dwubiegunowych*, Warszawa 2007.
- Green Ch., Chee K., *Zrozumieć ADHD*, Warszawa 2011.
- Hallowell E. M., Ratey J.J., *W świecie ADHD*, Poznań 2004.

⁵² http://www.solution.edu.pl/Pedagog-XXXI/?page_id=195, [data dostępu: 10-30.05.2014].

- Kielin J., *Jak pracować z rodzicami dziecka upośledzonego: przewodnik dla nauczycieli i terapeutów z placówek specjalnych*, Gdańsk 2011.
- Kołakowski A., Wolańczyk T., Pisula A., Skotnicka M, Bryńska A., *ADHD – zespół nadopobudliwości psychoruchowej. Przewodnik dla rodziców i wychowawców*, Gdańsk 2007.
- Landau E., *Twoje dziecko jest zdolne*, Warszawa 2003.
- Leśniewska K., Puchała E., *Moje dziecko w przedszkolu i szkole: poradnik dla rodziców uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Warszawa 2011.
- M. Chodakowska (red.), *Pedagogika specjalna. Wobec potrzeb terażniejszości i wyzwań przyszłości*, Lublin 1998.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?*, Warszawa 2010.
- O`Regan F. J., *Jak pracować z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Warszawa 2005.
- O`Regan F., *ADHD*, Warszawa 2005.
- Olechnowicz H., *Terapia dzieci z niepełnosprawnością intelektualną: programy i metody*, Warszawa 2010.
- Pańczyk J. (red.), *Zaspokajanie specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów a przygotowanie do użytecznego życia*, Łódź 2008.
- Paszkiewicz A., Łobacz M., *Uczeń o specjalnych potrzebach wychowawczych w klasie szkolnej*, Warszawa 2013.
- Pfiffner L., *Wszystko o ADHD*, Poznań 2004.
- Pilecka W., Rutkowski M., *Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w drodze ku dorosłości: psychopedagogiczne podstawy edukacji, rewalidacji i terapii trudności w uczeniu się*, Kraków 2009.
- Stankowski A., *Nauczyciel i rodzina w świetle specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka: (szkic monograficzny)*, Katowice 2008.
- Tanajewska A., Naprawa R., Stawska J., *Praca z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi : poradnik dla nauczyciela*, Warszawa 2014.
- Vašek Š., Stankowski A., *Zarys pedagogiki specjalnej*, Katowice 2006.
- Werning R., Lütje-Klose B., *Pedagogika trudności w uczeniu się*, Gdańsk 2009.
- Wiatrowska L., *Pokonywanie trudności w uczeniu się dzieci z dysleksją*, Kraków 2013.
- Winczura B. (red.), *Dzieci o specjalnych potrzebach komunikacyjnych: diagnoza, edukacja, terapia*, Kraków 2013.

V.4. WSPOMAGANIE ROZWOJU DZIECKA MŁODSZEGO W ZWIĄZKU Z OBNIŻENIEM OBOWIĄZKU WIEKU SZKOLNEGO

Program „Zrównoważona szkoła” uwzględnia proces przyjaznej adaptacji dzieci 6-letnich w związku z obniżeniem wieku szkolnego od 1 września 2014 r., zgodnie z Rozporządzeniem MEN z dn. 27.08.2012, w myśl którego każde dziecko sześciolatek (urodzone w pierwszym półroczu) ma obowiązek rozpoczęcia nauki w pierwszej klasie szkoły podstawowej.

Autorki programu adaptację wczesnoszkolną definiują jako proces przystosowania dziecka (pierwszoklasisty) do sytuacji szkolnej i nowo pełnionych ról społecznych, czyli: członka grupy rówieśniczej klasy i struktury społecznej w szkole oraz ucznia i wychowanka. Stając się uczniem dziecko zaczyna funkcjonować w trzech podstawowych rolach społecznych, mianowicie:

- 1) ucznia, czyli osoby niedoroślej, uczącej się, nauczanej, wychowywanej;
- 2) kolegi (zarówno w obrębie struktur formalnych w klasie, jak i nieformalnych w grupie rówieśniczej);
- 3) osobowości, tj. w procesie edukacji, samorealizacji i rywalizacji⁵³.

Istotną kwestia jest, aby dzieci 6-letnie mogły realizować obowiązek szkolny w warunkach odpowiadających ich wiekowi i szczególnym indywidualnym potrzebom tzn. mogły rozwijać się jak najpełniej, doznawać przeżyć i doświadczeń we wszystkich sferach rozwoju⁵⁴. Będzie to tym bardziej możliwe o ile uwzględnione zostaną następujące prawidłowości dotyczące nauki dzieci 6-letnich:

- 1) sześciolatek uczy się przez zabawę, bawiąc się odkrywa lub aktywizuje swoją dotychczasową wiedzę o świecie i mimowolnie, zapamiętuje nowe treści.
- 2) sześciolatek uczy się przez wszystkie swoje zmysły, angażuje: gesty, mimikę, ruch, działanie, taniec, śpiew, naśladowanie dźwięków. Poprzez wielozmysłową stymulację sześciolatek nie tylko uczy się efektywnie, ale także utożsamia naukę z czymś interesującym.
- 3) sześciolatek uczy się przez działanie, empiryczne doświadczenie wzmacnia w nim przekonanie, że nauka to coś przydatnego i ściśle powiązanego z otaczającym światem;

⁵³ B. Kucharska, *Adaptacja wczesnoszkolna*, [w:] *Mały Leksykon Pedagoga Wczesnoszkolnego*, pod red. J. Karbowniczek,

⁵⁴ Z. Ratajek, *Dziecko 6-letnie w szkole*, „Nauczanie Początkowe” 2009/2010, nr 1, s. 85.

- 4) sześciolatek uczy się tego, co jest mu bliskie.
- 5) sześciolatek uczy się, gdy jest zmotywowany, jego proces poznawczy bazuje w dużym stopniu na emocjach, które są motywem do działania i podejmowania aktywności. Zapamiętuje i uczy się tylko tego, co go wzruszy, zaskoczy, zaniepokoi, a nawet złości⁵⁵.

W prezentowanym programie zrównoważony i wszechstronny rozwój ucznia poprzez stymulowanie i wspomaganie jego wrodzonego potencjału oraz stworzenie możliwości poznawania świata stanowi naczelną zadanie nauczyciela. Przy czym proces kształcenia obejmuje zarówno wychowanie, jak i nauczanie ucznia. Biorąc pod uwagę rozwój psychofizyczny dziecka, wyróżniamy okres myślenia indukcyjnego do 7 roku życia oraz kształtowanie się myślenia dedukcyjnego od 7 do 9 roku życia. Inaczej też układają się proporcje pomiędzy nauką a wychowaniem i zabawą. Zazwyczaj przyjmuje się, iż apogeum zainteresowania zabawą u dziecka ma miejsce właśnie pomiędzy 5 a 6 rokiem życia.

W pracy z uczniem 6-letnim ważne jest ponadto zapewnienie efektywnej przestrzeni edukacyjnej poprzez:

- 1) „zapewnienie miejsca do relaksacji i wypoczynku,
- 2) umożliwienie swobodnego dostępu do różnorodnych materiałów plastycznych, przyrodniczych, kącików tematycznych,
- 3) stworzenie miejsca do swobodnej aktywności dzieci, sprzyjającej współdziałaniu w zespole,
- 4) zapewnienie przestrzeni do realizacji dynamicznych zabaw ruchowych i konstrukcyjnych,
- 5) wyposażenie sali w ruchome elementy umożliwiające dzieciom wszelkie grodzienia się (parawany, płotki, materiały zwieszające się z sufitu itp.), dzieci mają potrzebę gniazdowania”⁵⁶.

Powyższe ustalenia stanowiły punkt wyjścia dla Auterek programu, w konsekwencji czego postanowiono położyć przede wszystkim nacisk na wychowanie dziecka 6-letniego, a dopiero w dalszej kolejności na jego nauczanie i to głównie poprzez różnego rodzaju zabawy edukacyjne. Taka strategia zapewnia odpowiednią stymulację małego dziecka do uczenia się poprzez doświadczanie, poznawanie i wspólne odkrywanie świata, a także służy przyjaznej adaptacji w grupie klasowej i w szkole. Stworzeniem najlepszych warunków dla wszechstronnego rozwoju ucznia jest też zgodne z przyjętą koncepcją edukacji dla zrównoważonego rozwoju⁵⁷.

⁵⁵ *Przedszkolak przyszłym uczniem w szkole*, Samorządowy Ośrodek Doradztwa Metodycznego i Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach, <http://sodmidn.kielce.eu/sites/sodmidn.kielce.eu/files/biuletyny/biuletyn7.pdf>. [data dostępu: 10-30.05.2014].

⁵⁶ M. Koc, *Przyjazna przestrzeń edukacyjna. Jak ją rozumieć?*, [w:] *Jak pracować z sześciolatkiem*, Wydawnictwo Tekst Sp. z o.o, Bydgoszcz 2013, s. 12.

⁵⁷ Por. D. Klus-Stańska, *Adaptacja wczesnoszkolna*, Olsztyn 2004.

Z kolei typowe trudności, które pojawiają się w procesie adaptacji wczesnoszkolnej ze strony dziecka 6-letniego, to m.in. obciążenie emocjonalne wynikające z nowej sytuacji „bycia uczniem” oraz stosunkowo mała odporność psychiczna małego dziecka. Do tego niewielki zasób umiejętności przystosowawczych i wysoka męczliwość 6-latka, odmienny od dotychczasowego harmonogram zajęć, wymagań i obowiązków internacjonalizacja norm i wartości uznawanych przez wychowawcę⁵⁸. Warunkiem koniecznym adaptacji wczesnoszkolnej ucznia jest poczucie zadowolenia i satysfakcji z nowo pełnionych ról społecznych w szkole.

⁵⁸ B. Kucharska, dz. cyt.

VI. UWAGI WDROŻENIOWE

RAMOWY PLAN NAUCZANIA:⁵⁹

1. Minimalny wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych, to:

- 1150 godzin łącznie zajęć, jak: edukacja polonistyczna, edukacja społeczna, edukacja matematyczna, edukacja przyrodnicza i zajęcia techniczne. Szczegółowego podziału godzin dokonuje nauczyciel prowadzący;
- język obcy nowożytny – 190 godzin;
- edukacja muzyczna – 95 godzin;
- edukacja plastyczna – 95 godzin;
- zajęcia komputerowe – 95 godzin;
- wychowanie fizyczne i edukacja zdrowotna – 290 godzin.

2. Minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych, to:

- a) w oddziale specjalnym – 1150 godzin na oddział;
- b) w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – 190 godzin na ucznia.

3. Tygodniowy wymiar godzin zajęć edukacyjnych dla uczniów poszczególnych klas na I etapie edukacyjnym, to:

- klasa I – 20 godzin,
- klasa II – 21 godzin,
- klasa III – 21 godzin.

Tygodniowy wymiar godzin rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych wynosi w oddziale ogólnodostępnym i integracyjnym po 2 godziny na ucznia.

Podstawa programowa – jako rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej – określa, co uczeń o przeciętnych uzdolnieniach powinien wiedzieć i potrafić po zakończeniu każdego etapu kształcenia.

Nie oznacza to jednak, iż plan ten nie może ulec pewnym modyfikacjom. Na pewno nauczyciel ma prawo do wzbogacania i pogłębiania treści nauczania wskazanych w Podstawie stosownie do uzdolnień i predyspozycji jego uczniów.

⁵⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych.

VI.1. FILAR KULTURY

1. EDUKACJA POLONISTYCZNA

Edukacja polonistyczna, zgodnie z wytycznymi Podstawy Programowej, pełni funkcję nadrzędną i integrującą pozostałe edukacje w ramach kształcenia w okresie wczesnoszkolnym.

„Stanowi obszar wielofunkcyjny. Obejmuje naukę czytania, mówienia, pisanie, gramatyki, ortografii – wyjaśnia Jolanta Karbowniczek. – Oprócz tego obejmuje szeroki zakres treści z przyrody, higieny, geografii, historii, kultury, techniki, życia społecznego i działalności ludzi. Treści z edukacji polonistycznej stanowią materiał do ćwiczeń językowych oraz dostarczają wstępnych wiadomości z wielu dziedzin otaczającej rzeczywistości. Zajęcia z edukacji polonistycznej w klasach I-III stwarzają okazję do: poznawania, uświadamiania i utrwalania. Materiał nauczania czerpiemy z życia, nawiązujemy do różnych form sztuki, odnosimy się do literatury dziecięcej”⁶⁰.

Tak szerokie pole semantyczne definicji profesor J. Karbowniczek będzie dla nas szczególnie przydatne, głównie ze względu na przyjęty model edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, gdzie jedną z czterech podpór (kulturową) wspiera m.in. edukacja polonistyczna. Skoro więc „cechą celów edukacji polonistycznej jest ich rozległość”, jak podkreślała badaczka, to jej dodatkową funkcją będzie integrowanie edukacji w obrębie pierwszego filaru w zakresie: „kształcenia językowego, literackiego, kulturalnego, samokształcenia, kształtowania wartościowych postaw umożliwiających aktywne uczestnictwo w życiu rodziny, szkoły, środowiska, narodu”⁶¹.

Oprócz typowych dla edukacji polonistycznej treści, jak: 1) umiejętność korzystania z informacji, 2) analizowanie i interpretowanie tekstów kultury, 3) tworzenie wypowiedzi oraz 4) wypowiedanie się w małych formach teatralnych, uwzględniliśmy treści z zakresu Zrównoważonego Rozwoju poprzez działania projektowe i akcje społeczne, teatryki ekologiczne i śpiewogry folklorystyczne (czyli ludowe musicale w oparciu o folklor dziecięcy i kanon literatury dziecięcej), wspólne projektowanie z uczniami działań teatralnych i dramowych na rzecz ZR (np. zrównoważonej konsumpcji, ekologii, gospodarki i pieniądza,

⁶⁰ J. Karbowniczek, *Edukacja polonistyczna*, [w:] *Mały Leksykon Pedagoga Wczesnoszkolnego*, pod red. J. Karbowniczek, Warszawa 2014.

⁶¹ Tamże.

szacunku i ciekawości wobec innych kultur oraz wiele innych)⁶². Stałym elementem kształcenia literackiego będą też spotkania z książką z opracowanej przez Autorki programu „Zrównoważona szkoła” listy pt. „Lektury dla Zrównoważonego Rozwoju”. Nauczanie w tym zakresie, to głównie zaciekawianie i pobudzanie uczniów do angażowania się w rozwiązywanie zastanych problemów, kształtowanie postawy odpowiedzialności za siebie i innych.

2. JEZYK OBCY NOWOŻYTNY

Edukacja w zakresie języka angielskiego w kl. I-III szkoły podstawowej stanowi kontynuację edukacji przedszkolnej, która ma na celu wprowadzenie dziecka w przestrzeń międzykulturowego poznawania rzeczywistości, którą współtworzy. Kontakt z innym językiem, rozumianym jako język obcy, wywołuje odczucia różnej natury – jest wyzwaniem, zabawą, ale też i stwarza różne bariery związane z zakłóceniami w zakresie: predyspozycji językowych (w tym predyspozycji do uczenia się konkretnego języka); logicznego myślenia; pamięci; emocjonalności; słuchu fonetycznego; artykulacji. Pierwszym, ważnym krokiem w edukacji językowej jest oswojenie dziecka z językiem obcym w wymiarze kulturowym. To ważna rola nauczyciela, który wprowadza dziecko w świat nowych odczuć, przeżyć, odrębności kulturowych.

Nauczanie – uczenie się języka obcego na I etapie edukacyjnym szkoły podstawowej jest drugim krokiem w budowaniu świadomości międzykulturowej dziecka oraz odkrywaniu jego tożsamości osobowo-kulturowej. Język obcy (wciąż oswajany, „nabywany”) jest nie tylko poprzez akwizycję, ale w spiralnym modelu dydaktycznym nauczanych treści, z ukierunkowaniem na realizację celów z Podstawy programowej kształcenia ogólnego dla I etapu edukacji szkolnej (Załącznik Nr 2 do Rozp. MEN, Dz. U. z dn. 18 czerwca 2014, poz. 803). Treści te mają charakter teoretyczno-praktyczny, obejmując podstawowy zakres gramatyczno-leksykalny, społeczno-kulturowy, przekładający się na wiedzę dotyczącą: znajomości położenia i kultury kraju obszaru nauczanego (wierszyki, rymowanki, legendy, baśnie, typowe historyjki z życia codziennego); rozumienia konieczności uczenia się języków obcych; znajomości zwrotów grzecznościowych i zwrotów codziennych sytuacji życiowych; brania udziału w przedstawieniach teatralnych i projektach. Wymiar praktyczny dotyczy stosowania zakresu leksykalno-kulturowego w zintegrowanych, prostych umiejętnościach językowych: mówienia, słuchania, czytania z elementami pisania. Istotne jest wykształcenie w uczniu umiejętności

⁶² Szczegółowe propozycje w zakresie treści ZR w suplemencie pt. „Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata”.

zadawania pytań i odpowiedzi, logicznego tworzenia i odtwarzania sensu słuchanych wypowiedzi, werbalnego i niewerbalnego reagowania. W procesie edukacji dziecka w zakresie języka obcego należy pamiętać o funkcjach językowych pogłębiających świadomość kulturowo-etyczną dziecka. Dlatego też dobór określonego materiału treściowego, metod i technik nauczania, układ materiału zawarty w konstruowanym samodzielnie przez nauczyciela planie dydaktycznym (rozkład materiału, czy też plan wynikowy) wymaga dostosowania do indywidualnych i grupowych potrzeb i możliwości.

W celu osiągnięcia efektów realizacji treści programowych zaleca się korzystanie z takich pomocy, jak: albumy, ilustracje, plakaty, pocztówki, słowniczki dla dzieci, literatura piękna dziecięca (*for free – on Line*), piosenki, wierszyki, rymowanki, mapy, gry edukacyjne, środki medialne promujące wartościowe aktywności performacyjne. Wskazane jest również współtworzenie z dziećmi scenek dialogowych, przedstawień, słowniczka obrazkowego z podpisami, kodeksu moralnego zachowania i postępowania, systemu karania i nagradzania opartego na demokratycznych wartościach, wykonywanie projektów tematycznie ujętych w programie; budowanie otwartości, motywowanie i mądre angażowanie dzieci w aktywności prorozwojowe. Treści nauczania służą także refleksyjnemu, konstruktywnemu i twórczemu doskonaleniu zawodowego nauczycieli. Działania nauczyciela w realizacji treści nauczania powinny skupić się na modelowaniu procesu uczenia się uczniów zgodnie z krytycznym i dywergencyjnym sposobem myślenia. Realizacja zapisów według karty dla dziecka i nauczyciela stanowi istotny element Portfolio i dokumentuje w pewnym stopniu przebieg procesu dydaktyczno-edukacyjnego, pozwalającego na jego indywidualizację. Stanowi też narzędzie diagnostyczne w pracy dziecka i swojej własnej.

Realizacja treści programowych implikuje stosowanie metod i technik nauczania. m.in. dryle w różnorodnych kombinacjach metodycznych, metody podająco-eksponujące (ekspresyjno-impresyjne) i praktyczne (projekty edukacyjne), metody i techniki stosowane w dydaktyce twórczości (drama, inscenizacja, sonata - *making style*) itd.

Treści edukacji językowej w zakresie nauczania – uczenia się języka obcego powinny uaktywniać zainteresowanie dziecka, ułatwiać jego komunikację z otoczeniem, wydobywać elementy kultury osobistej, socjalizować, kształtować postawy etyczne zdeterminowane aksjologicznie oraz sprzyjać realizacji terapeutyczno-heurystycznej i wyjaśniająco-objaśniającej funkcji języka.

3. EDUKACJA MUZYCZNA

Edukacja muzyczna w programie „Zrównoważona szkoła” jest częścią wychowania artystycznego dzieci w wieku wczesnoszkolnym, skorelowaną z edukacją polonistyczną i językiem angielskim oraz z edukacją plastyczną w obrębie obszaru podpory kulturowej. Nie oznacza to, oczywiście, że jej treści nie dotyczą pozostałych obszarów czy edukacji – zarówno w koncepcji ZR, jak i edukacji zintegrowanej, zakłada się wzajemne przeplatanie się działań i pól aktywności, co gwarantuje właśnie pełny i harmonijny rozwój ucznia.

Proponowana przez Autorki koncepcja nauczania w obrębie edukacji muzycznej, zakłada, że zdolności muzyczne występują u większości uczniów, jednak w różnym stopniu i w różnych odmianach. Dlatego spory nacisk kładzie się tu na tzw. działania umuzykalniające dzieci, wyzwalaające ich wrażliwość i świadomość muzyczną oraz ekspresję i odwagę w tym zakresie. Wśród proponowanych działań, które zostały szeroko zaplanowane już na poziomie Postawy Programowej, uwzględniono szereg aktywności muzycznej dziecka, od: odtwarzania po tworzenie prostych i trudniejszych melodii, śpiewanie (indywidualne i w grupie) piosenek i melodii (zarówno z repertuaru dziecięcego, jak i folkloru dziecięcego, folku, tradycyjnych pieśni historycznych i narodowych) oraz różnorodne formy ekspresji ciałem do słuchanej muzyki (od płaśniania w takt muzyki, przez proste tańce ludowe do wykonywania niektórych tańców narodowych, jak polonez czy mazur).

Sięganie do lokalności – tradycji, folkloru i muzyki historycznej – jest zgodne z koncepcją Zróżnicowanego Rozwoju, który zakłada kierunek działania od lokalności do globalności. Tym bardziej wskazanie różnorodności lokalnej (na poziomie społecznym i kulturowym) i wdrażanie do aktywności na tym polu pozwoli dziecku na kształtowanie zakładanych w programie "Zrównoważona szkoła" kompetencji przyszłości, czyli szacunku do swojej małej i dużej ojczyzny, dbania o zachowanie dotychczasowej różnorodności kulturowej oraz równowagi w jej funkcjonowaniu w tzw. globalnej wiosce.

Dbanie o tradycje lokalne i krajowe, znajomość narodowych tańców i muzyki, piosenek i pieśni ludowych to kształtowanie postawy obywatelskiej ucznia – odpowiedzialnego za zachowanie tej tradycji dla przyszłych pokoleń. Działania umuzykalniające z kolei uwrażliwiają artystycznie, stymulują ekspresję, ale też uczą koncentracji podczas etapu kontemplacji muzycznej (czyli słuchania i przeżywania, empatii i podążania wyobraźnią za słuchaną muzyką) – w ten sposób wpływają na wychowanie, kształtując właściwe postawy wobec sztuki w przyszłości młodego człowieka.

4. EDUKACJA PLASTYCZNA

Edukacja plastyczna stanowi ważną część wychowania artystycznego w klasach I-III szkoły podstawowej. Jej głównym celem jest stymulowanie procesu wszechstronnego rozwoju dziecka poprzez kontakt z szeroko pojmowaną sztuką jako jednym z podstawowych sposobów przekazu informacji i emocji (świadomych lub nieświadomych).

W opracowanym przez Autorki programie „Zrównoważona szkoła” edukacja plastyczna stanowi – obok edukacji polonistycznej, muzycznej i języka obcego – ważny element podpory kulturowej edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju. W takim ujęciu plastyka staje się jednym z kodów pozawerbalnego komunikowania się ze światem i opisywania tego świata, mając do dyspozycji więcej środków wyrazu niż tradycyjny język ludzkiej komunikacji.

Cele edukacji plastycznej, to: wprowadzenie dzieci w świat wartości estetycznych i rozwijanie umiejętności wypowiedzenia się poprzez sztukę; wyrażanie własnej wrażliwości estetycznej; podejmowanie działalności konstrukcyjnej; rozwijanie talentów artystycznych. Oczekuje się, że dziecko: będzie wrażliwe na piękno przyrody; chętnie podejmuje działalność plastyczno-konstrukcyjną; przejawia postawę twórczą w czasie wykonywania zadań; posługuje się podstawowymi terminami z dziedziny sztuki; chętnie wypowiada się na temat własnych upodobań; dba o rozwój własnych zainteresowań z wybranej dziedziny sztuki⁶³.

Materiał nauczania, zgodnie z wytycznymi Podstawy Programowej, został podzielony na trzy obszary: 1) percepcję, czyli obcowanie ze sztuką, zwrócenie uwagi na otaczającą przyrodę i jej różnorodność; 2) ekspresję przez sztukę, czyli rozwijanie zainteresowań plastycznych w oparciu o przeżywanie sztuki oraz 3) recepcję (która za S. Popkiem możemy określić jako: „wejście w strukturę i w wartość dzieł oraz możliwie całościowe ich objęcie i przyjęcie, czyli uwewnętrznienie”)⁶⁴.

Takie rozumienie recepcji jest pomocne przy urzeczywistnianiu projektów z zakresu edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, podczas których uczniowie ilustrują sceny i sytuacje będące wynikiem np. obserwacji przyrody, odbioru tekstów literackich i utworów muzycznych, kontemplacji dzieł sztuki, ale też ilustrują hasła z aktualnie prowadzonych projektów na rzecz ZR, współtworzą galerię „zaangażowaną na rzecz Zrównoważonego Rozwoju”, czyli zbiór cyklicznych prac uczniów w ramach aktualnie realizowanych akcji w ramach programu „Zrównoważona szkoła”. Treści nauczania edukacji plastycznej w dziale „percepcja”

⁶³ B. Kucharska, *Edukacja plastyczna*, [w:] *Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego*, red. J. Karbowniczek, dz. cyt.

⁶⁴ S. Popek, *Psychologia twórczości plastycznej*, Kraków 2010.

zakładają m.in. zaciekawienie uczniów sylwetkami i twórczością artystów zaangażowanych w działania na rzecz zrównoważonego świata. W treściach rozszerzonych proponuje się m.in. samodzielne poszukiwania uczniów informacji na temat artystów zaangażowanych w promowanie ZR i prezentuje ich innym (np. współorganizując spotkania na temat danego artysty, proponując omówienie niektórych jego dzieł w ramach edukacji plastycznej itd.)

Treści programowe edukacji plastycznej dotyczą nie tyle technik, co stworzenia sytuacji prowadzącej do ekspresji z wyzwolenia aktywności twórczej dziecka bądź ekspresji z sytuacji kontemplacji, czyli obcowania i przeżywania sztuki, jej empatycznego poznawania.

Proponowane metody, to: 1) swobodna ekspresja w czasie wykonywania prac plastycznych na dowolny temat; 2) zadania inspirujące – koncentrują ekspresję twórczą dziecka wokół konkretnej tematyki (planowe kształtowanie przez nauczyciela zdolności i umiejętności dziecka, uwzględniające nowe treści, nieobecne przy swobodnej twórczości plastycznej); 3) słowno-oglądowe, jak: obserwacje, krótkie pokazy, rozmowy i objaśnienia, opowiadanie. Twórczość plastyczna wpływa na harmonijny rozwój dziecka, dlatego zaleca się stosowanie różnorodnych technik: rysunkowych, malarskich, formowania i konstruowania, wycinanek, technik collage, drukowania stemplem i in.

VI.2. FILAR SPOŁECZEŃSTWA

5. EDUKACJA SPOŁECZNA

Edukacja społeczna kształcenia ogólnego w klasach I–III szkoły podstawowej stanowi fundament wprowadzania ucznia, krok po kroku, w przestrzeń społeczeństwa obywatelskiego mikro i makroregionu z zachowaniem powszechnie przyjętych relacji współzycia społecznego. Uczeń uczy się zachowań społecznych i demokratycznych współpracując z rówieśnikami i dorosłymi. Buduje swoją tożsamość jako członek wspólnoty klasy, szkoły, miejscowości, w której mieszka, regionu, kraju, Europy i globalnego świata. Podejmuje różne role, w tym przywódcze, przyjmując odpowiedzialność za siebie za innych i za otoczenie. Zauważa różnice rasowe, narodowościowe, kulturowe i religijne, ucząc się jednocześnie tolerancji dla tego co inne. Bierze udział w życiu klasy, szkoły, regionu, poznaje zasady komunikacji międzyludzkiej i postrzega rozwój cywilizacyjny jako proces, który oparty jest na różnorodnych

zdarzeniach z przeszłości, które mają wpływ na budowanie zrównoważonego społeczeństwa przyszłości. Obserwuje środowisko, w którym żyje, rozumie potrzeby społeczeństwa w zakresie edukacji, zatrudnienia, opieki zdrowotnej i wypoczynku. Zauważa trudności życia codziennego, jest wrażliwy na potrzeby innych, pomaga niepełnosprawnym i potrzebującym, przestrzega praw ucznia i człowieka. Należy podkreślić, że edukacja wczesnoszkolna stawia ucznia przed nowym wyzwaniem – wchodzenia w świat samodzielności. W związku z tym ważną rolę w procesie kształtowania kompetencji społecznych jest wskazywanie uczniom pozytywnych i negatywnych stron funkcjonowania społeczeństwa oraz wyrabianie takich cech charakteru, jak: „uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek do innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz pracy zespołowej” (Zał. Nr 2 do Rozporządzenia MEN, Dz. U. z dn. 18 czerwca 2014, poz. 803). Ponadto zadaniem edukacji społecznej jest przygotowanie ucznia do pełnienia ról społecznych, budzenia przywiązania do miejsca zamieszkania, kraju ojczystego, kształtowania patriotyzmu i wartości kulturowych oraz szacunku do pracy w różnych zawodach. Rolą nauczyciela jest wyrabianie u uczniów umiejętności przedsiębiorczości, współdziałania z innymi uczniami, pracy w grupie, przestrzegania zasad komunikacji międzyludzkiej i szacunku do drugiej osoby.

Uczeń poprzez dyskusje, dramę, gry i zabawy uczy się stosowania obyczajowych zasad podstawowych umiejętności społecznych i stara się, aby było mu dobrze z innymi, a innym z nim. Edukacja społeczna to także uczenie umiejętności wyrażania i identyfikowania własnych potrzeb, z uwzględnieniem potrzeb innych. Szczególnie zwracamy uwagę na pomoc osobom starszym, niepełnosprawnym oraz pomoc koleżeńską. Edukacja społeczna to też kształtowanie adekwatnego obrazu własnej osoby, wzmacniania własnej wartości oraz odkrywania swoich mocnych i słabych stron – dokonywania samooceny. Pod okiem nauczyciela uczeń rozwija umiejętności radzenia sobie z trudnymi emocjami i ze stresem. Kontroluje negatywne emocje, jak: złość i gniew. Kształtuje zachowania asertywne wobec różnych sytuacji. Nabywa kompetencji społecznych, które decydują o poziomie jego dojrzałości do pełnienia ról społecznych teraz i w przyszłości zrównoważonego społeczeństwa.

Od kompetencji społecznych zależy sukces szkolny ucznia, a w następstwie zawodowy. Edukacja społeczna to bezsporna podstawa kształtowania rozwoju ucznia w sposób zrównoważony.

To przede wszystkim oddziaływanie na świadomość ucznia, która w perspektywie pozwoli na ukształtowanie społeczeństwa harmonijnie funkcjonującego w czterech filarach zrównoważonego rozwoju. Rolą edukacji społecznej jest przygotowanie ucznia do samodzielnego i rozważnego podejmowania decyzji teraz i w przyszłości globalnego świata. Treści programu edukacji społecznej są spójne z założeniami edukacji globalnej. Zawierają zagadnienia, które przekraczają granice bliskie dziecku - granice mikroregionu i państwa. Proponowane treści obejmują wielowymiarowe nauczanie/uczenie się o problemach i zagadnieniach świata, dotyczących systemu wartości, kompetencji komunikacyjnych, poczucia odpowiedzialności społecznej i obywatelskiej, wiadomości o nierówności warunków życiowych mieszkańców całego globu. Celem edukacji globalnej jest wykształcenie człowieka dążącego do świata bez głodu, biedy, wojen i konfliktów, świata, gdzie każdy człowiek niezależnie gdzie żyje, może podejmować odpowiedzialne decyzje związane ze swoim losem.

Edukacja globalna wymaga potrzeby zapewnienia aktywności i możliwości twórczych wszystkim uczniom. W trakcie procesu edukacyjnego uczniowie pracują indywidualnie i grupowo, uczą się współodpowiedzialności za siebie nawzajem, za klasę, szkołę, społeczeństwo. Szanują zasady i normy społeczne oraz wyrażają swoje poglądy i refleksje w zakresie poruszanych problemów.

Stoją na straży zwiększenia wartości korzystnych relacji i zrównoważonych działań w środowisku bliższym i dalszym globalnego świata. Nauczyciel przyjmuje rolę **planisty, moderatora, arbitra i ewaluatora**⁶⁵, a poprzez **metody kooperatywne** oraz **gry i zabawy** np. „otwarty krąg”, „niedokończone zdania”, „odgrywanie emocji”, „odgrywanie scenek” lub organizowanie określonych **sytuacji edukacyjnych** na bazie przeżyć bohaterów książkowych, buduje u uczniów postawy społeczne zrównoważonego obywatela przyszłości.

6. ETYKA

Rozporządzenie MEN z dnia 30 maja 2014 r. zmieniając rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dn. 18 czerwca 2014, poz. 803) wprowadza od 1 września 2014 roku etykę do kanonu obowiązkowych edukacji wczesnoszkolnych. Cele, treści nauczania, zalecane warunki i sposób realizacji zajęć z etyki na wszystkich etapach edukacyjnych zostały określone w Rozporządzeniu

⁶⁵ G. Mazurkiewicz (red), *Edukacja jako odpowiedź. Odpowiedzialni nauczyciele w zmieniającym się świecie*, Warszawa – Kraków 2014, s.175.

MEN z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 27 sierpnia 2012 r., poz. 977 ze zm.). Ponadto udział uczniów w zajęciach z etyki reguluje Rozporządzenie MEN z dnia 25 marca 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz. U. z dn. 14 kwietnia 2014 r., poz. 478). Etyka jest nowym modułem edukacji wczesnoszkolnej. Rozważmy więc, czym jest etyka? Wyjaśniając definicję etyki można przyjąć, że etyka jest „filozoficzną nauką o moralności, zajmującą się wyjaśnianiem i ustalaniem takich kategorii, jak dobro i zło, odpowiedzialność, sumienie, powinność oraz wytyczanie zasad i norm moralnego postępowania” lub/i nauką o „zespoleniu norm i zasad moralnych charakterystycznych dla danej zbiorowości społecznej (np. grupy społecznej, klasy, warstwy, środowiska)”, a samo słowo „etyka” pochodzi z greckiego słowa *éthikós* – 'zwyczajny', *éthos* – 'obyczaj, zwyczaj'⁶⁶.

W związku z tym konstrukcja przedstawionego programu oraz zawarte w niej treści programowe oscylują w kierunku kształtowania postawy moralnej i społecznej ucznia wobec różnych sytuacji, rzeczy i zjawisk, które są istotne dla człowieka, jako jednostki i dla społeczeństwa. Procesy edukacyjne ujęte w programie wpisują się w zasady koncepcji zrównoważonego rozwoju. Układ treści kształcenia stanowią zagadnienia bliskie uczniowi, nie do końca odkryte i wyjaśnione, ale kształtujące umiejętności zachowania norm etycznych (moralnych), duchowych i społecznych, które mają służyć uczniowi w stykaniu się z rzeczywistością codziennego życia oraz stanowić podstawę zaspokojenia potrzeb obecnej i przyszłych generacji.

Program kształtuje postawy i wzorce zachowań, pragnienia i motywacje, prawa i swobody, obowiązki i odpowiedzialność. Zwraca uwagę na szacunek wobec wartości rodzinnych, w tym pokoleniowych i kulturowych. Uczy rozsądnego korzystania z mediów i technologii informatycznej. Uczeń rozważa co jest dobre, a co złe, uzasadnia, że pewne cele i dążenia są dla niego ważne, wskazuje argumenty: dlaczego są ważne? Staje przed dylematem co można robić, a co nie wypada np. nie dotrzymywać obietnic, ściągać, kraść, wyśmiewać się, czy krzywdzić innych. Głównym celem etyki jest wskazywanie dobrych wzorców postępowania, uczenia szacunku do drugiego człowieka i do przyrody. Elementy etyki osadzone są na poczuciu odpowiedzialności za siebie i tych co po nas. Wielowymiarowe treści programowe w kontekście zrównoważonego rozwoju skupiają się na jakości życia człowieka

⁶⁶ Wiem:portalwiedzy.onet.pl21735.darmowaencyklopedia, [data dostępu - 10.10.2014].

w równowadze z szybko zachodzącymi zmianami systemowymi. Etyka w zrównoważonym rozwoju to poszukiwanie takich wartości, które są w uczniu najlepsze, najpiękniejsze i największe.

W rozważaniach etycznych należy szukać dobrych argumentów i racji na miarę dziecięcego rozumowania. Prowadząc zajęcia nauczyciel powinien odwoływać się do wiedzy uczniów i odpowiedniej literatury, filmu, historyjek obrazkowych i stawiać pytania problemowe pobudzające do konstruktywnej dyskusji. Prowadzenie zajęć z wykorzystaniem takich metod i środków zaleca podstawa programowa kształcenia ogólnego dla edukacji wczesnoszkolnej „w trakcie zajęć z etyki zaleca się analizę zachowania postaci literackich (z baśni, bajek, opowiadań itp.), filmowych i telewizyjnych. Uniknie się wówczas kłopotów wychowawczych wynikających z nadmiernej, nieuzasadnionej i pochopnej nieraz krytyki wydarzeń z udziałem rówieśników”⁶⁷. Założenia do realizacji podstawy programowej zwracają uwagę nauczyciela na unikanie wartościowania i oceny uczniowskich zachowań w trakcie analiz stawianych problemów do rozważań. Wybór tematu do dyskusji nie powinien personalizować ucznia, naruszać jego prywatności i jego uczuć.

Układ treści programu zachęca nauczyciela do prowadzenia merytorycznych i racjonalnych debat na tematy bliskie dziecku, z użyciem pytań problemowych, np. *Jak należy postąpić w sytuacji ...?*, *Co jest wartościowe w życiu człowieka?*, *Jak należy żyć?*, *Jaką podjąć decyzję?*, oraz filozoficznych dociekań np. *Nie wiem, czy spadnie księżyc*, *Nie wiem, czy las śpiewa*, itp. Program zwraca uwagę na kształtowanie postaw wobec osób niepełnosprawnych, różnic etnicznych, kulturowych, rasy, religii, koloru skóry, wyglądu zewnętrznego, stanu posiadania. Etyka w edukacji globalnej podnosi kwestie równości, solidarności oraz współzależności między pokoleniami, przyrodą, kulturą i gospodarką. Daje pewien status moralny do zachowania godności wobec siebie i innych. Zagadnienia zrównoważonego rozwoju to równość szans na zaspokojenie uzasadnionych potrzeb każdego człowieka oraz pielęgnowanie i zachowanie dziedzictwa kulturowego w interesie przyszłych pokoleń. Wokół zasad zrównoważonego rozwoju kształtujemy u ucznia postawy życzliwości, tolerancji, niesienia pomocy, odpowiedzialności, troski, czyli cech dobrego obywatela przyszłości. Zwracamy uwagę na przestrzeganie praw ucznia, pacjenta, użytkownika dóbr społecznych, człowieka. Wdrażamy ucznia do dbałości o zdrowie i bezpieczeństwo swoje i innych. Etyka rozstrzyga dylematy dotyczące zachowań wobec inności i uczy

⁶⁷ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Załącznik Nr 2 [Dz. U. z 18 czerwca 2014 r. Poz. 803.].

odważnego, ale nie krzywdzącego innych, wyrażania swojego stanowiska wobec zaistniałej sytuacji, czy problemu. Etyka jest przedmiotem łączącym wszystkie edukacje, jest nauką dotyczącą różnych dziedzin i sfer życia człowieka - edukacją z przesłaniem, żeby ten człowiek był szczęśliwy tu i teraz i żeby działał w kierunku przyszłych generacji. Wartości etyczne w założeniu mają przyczynić się do zmiany punktu widzenia i wzorców zachowań, na takie, które pozwalałyby zachować równowagę we wszechświecie.

Uczenie się etycznego pojmowania życia przez ucznia powinno przebiegać w klimacie zaufania i otwartości, by uczeń mógł swobodnie wyrazić swój pogląd i wątpliwości w stosunku do podejmowanego tematu. Nie należy ucznia zmuszać do wypowiedzi, ani śmiać się z udzielonej odpowiedzi. Zadaniem nauczyciela jest pobudzenie aktywności myślowej i ciekawości ucznia połączonej z logiką i przewidywaniem skutków podejmowanego problemu. Dociekania etyczne najłatwiej prowadzić w kręgu, grupach, parach z zastosowaniem **dyskusji, debat, filozoficznych dociekań, rozmowy, rozważań, stawiania pytań problemowych, dramy, burzy mózgów, niedokończonych pytań** i innych metod, technik lub narzędzi. Ważnym jest, by nauczyciel pamiętał, że „Podmiotowe podejście do dziecka w sferze komunikacji, to dostosowanie sposobu komunikacji do możliwości odbiorczych dziecka oraz zachęcanie dzieci do odbierania komunikatów. Czyli nauczyciel powinien umieć słuchać i zrozumiale wypowiadać się (w różnych kodach)”⁶⁸. W procesie nauczania/uczenia się należy uwzględnić indywidualne możliwości i potrzeby rozwojowe ucznia. Realizacja programu etyki z pewnością wpłynie na rozwijanie kompetencji myślowych i komunikacyjnych ucznia – przyszłego obywatela zrównoważonego Globu.

⁶⁸ G. Mazurkiewiczza (red), *Jakość edukacji. Różne perspektywy*, Kraków 2012, s.218.

VI.3. FILAR EKONOMII

7. EDUKACJA MATEMATYCZNA

W praktyce szkolnej edukacja matematyczna przygotowuje młodych ludzi do wykorzystywania myślenia matematycznego w skutecznym rozwiązywaniu problemów wynikających z codziennych sytuacji. Zmierza do stworzenia podstaw do korzystania z logiki, kształtowania myślenia przestrzennego czy nabycia umiejętności prezentacji matematycznej (wzory, modele, wykresy, tabele). Wymaga to już w okresie edukacji wczesnoszkolnej zarówno opanowania umiejętności liczenia, jak i wykształcenia zdolności i właściwej motywacji do korzystania z szerokiego wachlarza operacji i narzędzi matematycznych.

Zgodnie z zaleceniami Parlamentu Europejskiego⁶⁹ w dziedzinie matematyki zajęcia lekcyjne i pozalekcyjne powinny wyposażyć każdego ucznia w wiedzę, która obejmuje: umiejętność sprawnego liczenia, znajomość sposobów wykonywania pomiarów, znajomość sposobów dokonywania prezentacji matematycznej, rozumienie terminów i pojęć matematycznych oraz znajomość pytań, na które tylko matematyka może dać odpowiedź.

Wiedza nabywana przez uczniów klas I-III powinna stanowić podstawę do kształtowania określonych umiejętności i postaw. Jednokierunkowa aktywność procesów poznawczych nie rozwinie u uczniów pasji i zainteresowań w zakresie zastosowania matematyki. Wymagane jest zatem rozwijanie umiejętności stosowania procedur matematycznych w codziennych sytuacjach, a także umiejętności śledzenia i dokonywania prób oceny ciągu argumentów. Każdy uczeń w zakresie swoich możliwości powinien rozumować w matematyczny sposób, komunikować się językiem matematycznym oraz korzystać z odpowiednich środków dydaktycznych. Proces kształtowania postaw podczas zajęć z zakresu edukacji matematycznej powinien dotyczyć nabywania szacunku dla prawdy, rozbudzania ciekawości poznawczej, chęci i wytrwałości podczas poszukiwania przyczyn i oceniania zasadności podjętych decyzji zarówno w aspekcie podejmowania inicjatyw jak i pracy zespołowej.

⁶⁹ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie [Dz.U. L 394 z 30.12.2006].

W załączniku nr 2 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, zawarte zostało wskazanie dotyczące konieczności uwzględnienia w klasach I – III szkoły podstawowej przez nauczycieli i specjalistów pracujących z dziećmi w młodszym wieku szkolnym ich indywidualnych możliwości intelektualnych, emocjonalnych, społecznych i psychofizycznych, zwracając jednocześnie uwagę na dążenie do ukształtowania systemu wiadomości i umiejętności potrzebnych dziecku do poznawania i rozumienia świata, radzenia sobie w codziennych sytuacjach oraz do kontynuowania nauki w klasach IV-VI szkoły podstawowej⁷⁰.

Nauczyciel, diagnozując indywidualne możliwości uczniów, decyduje o doborze metod nauczania, form i środków dydaktycznych oraz tempie realizacji treści nauczania. W przypadku edukacji matematycznej mamy do czynienia z liniowo-spiralnym układem treści nauczania. Jedne treści są podstawą do wprowadzania innych, z uwzględnieniem hierarchii, kolejności i zasady stopniowania trudności. Dlatego też w pierwszych miesiącach nauki centrum uwagi stanowić powinno wspomaganie rozwoju czynności umysłowych będących fundamentem w procesie nauczania-uczenia się matematyki oraz budowanie podstawowych intuicji matematycznych. Nauczyciel przeprowadza różnorodne ćwiczenia, które uświadamiają uczniowi i pomagają w określeniu za pomocą słów położenia i ruchu: własnego ciała, przedmiotów w stosunku do własnego ciała, jednych przedmiotów w stosunku do drugich. Zgodnie ze wskazaniami podstawy programowej dominującą formą zajęć są w tym czasie zabawy, gry i sytuacje zadaniowe, podczas których dzieci manipulują specjalnie dobranymi przedmiotami, tj. liczmany, klocki, układanki, kostki. Szczególnie ważne jest takie działanie u dzieci 6-letnich, które w I klasie przechodzą okres adaptacyjny (etap przedliterowy), ukierunkowany na zapewnienie dziecku poczucia bezpieczeństwa, które warunkuje pojawienie się potrzeb wyższego rzędu, w tym potrzeby poznania. Szczególnie w tym okresie, a także w kolejnych miesiącach (zgodnie z wymaganiami podstawy programowej) zalecane jest stosowanie działań i zabaw na dywanie przy wykorzystaniu różnych materiałów manipulacyjnych i innych pomocy przydatnych do takiej właśnie organizacji pracy⁷¹.

⁷⁰Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół [Dz. U. z 18 czerwca 2014 r. Poz. 803.].

⁷¹ Tamże.

Słusznym wydaje się więc wykorzystanie w nauczaniu matematyki **metody czynnościowej**, gdyż „czynny udział w zdobywaniu wiedzy matematycznej przybliży dziecko do matematyki, rozwija kreatywność, umożliwia samodzielne odkrywanie związków i zależności”⁷². Rola nauczyciela jest dbałość o budowanie w umysłach dzieci pojęć liczbowych, sprawności rachunkowych i pojęć geometrycznych poprzez różnorodne działania, które uczniowi pozwolą czuć się odkrywcą.

Należy zwrócić uwagę na biegle opanowanie rachunków pamięciowych, zarówno poprzez przeznaczenie na nie dostatecznej ilości czasu, jak i poprzez dobór odpowiednich ćwiczeń o stopniu trudności dostosowanym do indywidualnych możliwości psychofizycznych uczniów. Aspekt miarowy działań arytmetycznych, czyli sprawne posługiwanie się podstawowymi jednostkami długości, wagi i objętości kształci się podczas wykonywania czynności mierzenia, ważenia, przelewania itp. Opakowania większości artykułów spożywczych, z którymi uczeń spotyka się na co dzień, zawierają napisy dotyczące ich wagi, pojemności a także ceny. Wystarczy te informacje odpowiednio wykorzystać i uporządkować.

Szczególny nacisk podczas realizacji treści z zakresu edukacji matematycznej dziecka w młodszym wieku szkolnym należy położyć na układanie i rozwiązywanie zadań, gdzie nauczyciel powinien zadbać o wstępną matematyzację: uczniowie rozwiązują zadania, manipulując przedmiotami lub obiektami zastępczymi, przedstawiają rozwiązanie w wybrany przez siebie sposób, np. w formie wypowiedzi ustnej lub za pomocą rysunku, jednocześnie analizując proponowane rozwiązania zadania. Przy rozwiązywaniu zadań z treścią na każdym poziomie edukacji przydatna jest **metoda „kruszenia zadań”**⁷³, której zakres stanowi modyfikowanie, zwiększanie lub zmniejszanie liczby danych i ich wartości, zastępowanie danych innymi, rezygnację z niektórych danych, zmianę miejsca danych, a także przekształcanie zadania, wprowadzanie nowych związków i zależności, uszczegóławianie lub uogólnianie zadania. Jest to atrakcyjna dla uczniów metoda pracy, polegająca na stawianiu pytań i odpowiedzi w postaci formuły matematycznej (poprzedzonych ułożeniem w myślach zadania i znalezieniem związku między danymi liczbowymi a niewiadomą zawartą w pytaniu). Doskonale rozwija ona myślenie ideacyjne (wytwarzające pomysły) i krytyczno-logiczne (oceniające pomysły) uczniów; ćwiczy płynność myślenia (chęć układania wielu pytań), giętkość myślenia (szybka zmiana kierunku myślenia w związku z dostrzeganiem nowych zależności), oryginalność myślenia (układane pytania są coraz bardziej twórcze). Uczy dostrzegania związków

⁷² Tamże.

⁷³ J. Hanisz, *Układanie i rozwiązywanie zadań metodą „kruszenia”*. „Życie szkoły”, 1990 nr 8, s. 387-393.

i zależności w zadaniach tekstowych, wykorzystywanych do tworzenia nowych wersji zadań.

Istotny jest również fakt że poprzez zadania z treścią nauczyciel rozwija u uczniów także umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstów zawierających podstawowe pojęcia matematyczne. Można głośno czytać treści zadań, często wielokrotnie, uwzględniając indywidualne możliwości dziecka. Uczniowie podaną treść zadania mogą próbować wyjaśniać własnymi słowami. To właśnie podczas rozwiązywania zadań tekstowych szczególnie wyraźnie widać, proces rozumowania ucznia, rozumienie tekstu zawierającego informacje liczbowe, utworzoną strategię rozwiązania, logiczne myślenie. Ważnym jest aby akceptować wszelkie poprawne strategie i dopuszczać stosowanie przez ucznia jego własnych, w miarę czytelnych, pomysłów rozwiązania.

Poza tradycyjnymi treściami, zgodnie ze wskazaniem podstawy programowej w zakresie edukacji matematycznej, jak dbałość o poprawność języka matematycznego, uczenie dokładnych sformułowań bez oczekiwań natychmiastowych rezultatów itp., edukacja uwzględnia treści z zakresu ZR (szczegóły w suplemencie dla nauczycieli „Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata”).

8. ZAJĘCIA KOMPUSEROWE

Technologia informacyjna i komunikacyjna, a tym samym powszechny dostęp do wiedzy i informacji, stanowi jeden z istotnych czynników decydujących o funkcjonowaniu społeczeństwa i jego zrównoważonym rozwoju.

Dzieci w wieku wczesnoszkolnym zdobywają umiejętność posługiwania się komputerem w podstawowym zakresie, uczą się korzystania z elektronicznych źródeł informacji i różnego oprogramowania. Sięgając podczas zajęć do programów i gier komputerowych celowe jest łączenie z pracą przy komputerze treści edukacyjnych, co podkreśla również Podstawa Programowa kształcenia ogólnego dla I etapu edukacji szkolnej: „Komputery w klasach I-III są wykorzystywane jako urządzenia, które wzbogacają proces nauczania i uczenia się o teksty, rysunki i animacje tworzone przez uczniów, kształtują ich aktywność (gry i zabawy, w tym zabawy logiczne mogące być wstępem do nauki programowania), utrwalają umiejętności (programy edukacyjne na płytach i w sieci), rozwijają zainteresowania”⁷⁴.

⁷⁴ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Załącznik Nr 2 [Dz. U. z 18 czerwca 2014 r. Poz. 803.].

Posługiwanie się wybranymi programami i grami edukacyjnymi doskonali u dzieci, takie kompetencje jak: czytanie, pisanie, liczenie, tworzenie rysunków, konstruowanie, odtwarzanie, projektowanie. Przy użyciu komputera i oprogramowania można organizować zajęcia utrwalające, korekcyjne i terapeutyczne. Tematykę komputerową należy korelować w różnorodnych płaszczyznach z zagadnieniami większości edukacji wczesnoszkolnych oraz łączyć z doświadczeniami najmłodszych uczniów. Praca z komputerem, w zależności od założonych celów, może stanowić podporę integrującą wszystkie obszary – ekonomiczny, społeczny, ekologiczny i kulturowy – koncepcji ZR.

Warunkiem koniecznym realizacji treści zajęć komputerowych jest dostęp do pracowni komputerowej oraz zapewnienie każdemu uczniowi do dyspozycji osobnego komputera z dostępem do Internetu.

Umiejętności komputerowe na I etapie edukacji kształcimy poprzez **zabawę**, gdyż ta forma zachęca dzieci do aktywności i uatrakcyjnia zajęcia. Zajęcia komputerowe to przede wszystkim **ćwiczenia praktyczne**. Dzieci uczą się wykorzystywać narzędzia komputerowe wykonując konkretne zadania, a nauczyciel przekazuje wiedzę teoretyczną w niezbędnym zakresie, w sposób zrozumiały dla odbiorcy i poparty ćwiczeniami z wykorzystaniem komputera. Nauczyciel podczas pracy udziela wskazówek, a po jej zakończeniu sprawdza i omawia efekty pracy ucznia. Ćwiczenia uczniowskie powinny być poprzedzone **pokazem nauczyciela** na forum klasy, np. z wykorzystaniem projektora multimedialnego.

Ważnym aspektem korzystania z komputera jest uświadamianie dzieciom zdrowotnych zagrożeń wynikających z niezachowania bezpieczeństwa i higieny pracy. Warto ustalić sposoby dbania o higienę oczu, kręgosłupa poprzez odpowiednie oświetlenie, odległość monitora oraz właściwe wykorzystanie czasu pracy. Uczniów jednocześnie uczulamy na negatywne skutki i zagrożenia wynikające z niewłaściwego korzystania z sieci (kontakty z nieznanymi, wirusy, płatne strony).

Edukacja informatyczna kształci umiejętność praktycznego posługiwania się siecią internetową, w celu wyszukania informacji na dany temat lub skorzystania ze słownika, encyklopedii, wyszukania grafiki, uruchomienia gry edukacyjnej. Użytkowe traktowanie animacji i prezentacji multimedialnych, weryfikowanie przydatności informacji na stronach internetowych oraz świadomy przekaz treści indywidualnego konsumenta stanowi o edukacyjnej i stymulacyjnej wartości Technologii Informacyjnej, która wpisuje się w EZR i promocję koncepcji społeczeństwa wiedzy.

Komputer jest narzędziem dającym wiele możliwości wykorzystania go w celu nauki, pracy, rozrywki i rekreacji. Posługiwanie się komputerem i technologią informacyjną rozwija u uczniów wrażliwość poznawczą,

umożliwia poznawanie otoczenia kulturowego, technicznego i przyrodniczego. To wszystko przemawia za tym, aby już od najmłodszych lat, przygotowywać dzieci do świadomego odbioru i właściwego korzystania z komputerów i technologii informacyjnej.

Nauczyciel jest odpowiedzialny za dostosowanie sposobu przekazywania wiedzy oraz kształtowania umiejętności i postaw uczniów do naturalnej w tym wieku aktywności dzieci, wspomaga ich samodzielność uczenia się, inspiruje do wyrażania własnych myśli i przeżyć, rozbudza ciekawość poznawczą oraz motywację do dalszej edukacji.

9. ZAJĘCIA TECHNICZNE

Zajęcia techniczne zintegrowane z innymi obszarami edukacji wczesnoszkolnej, pozwalają uczniom zrozumieć znaczenie techniki w życiu człowieka, dostrzegać zagrożenia, jakie niesie ze sobą oraz posługiwać się jej wytworami. W tym kontekście, pisząc za W. Lib i W. Walat „Zajęcia techniczne realizowane w szkole podstawowej rozwijając aktywność poznawczą uczniów powinny pokazać im złożoność świata i miejsce człowieka w środowisku przyrodniczym, społecznym, kulturowym i technicznym”⁷⁵. To właśnie zadaniem edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju jest wykazać dzieciom związki techniki z przyrodą, kulturą oraz społeczeństwem. Jednym z największych wyzwań dla ZR jest gwałtowny rozwój nowych technologii i ich zastosowanie, dlatego w ramach zajęć technicznych należy zapoznawać dzieci z wpływem środowiska technicznego na codzienne funkcjonowanie, rozwijać ich zainteresowania, aktywizować do twórczego myślenia i zachęcać do działalności konstrukcyjnej. Powyższa argumentacja pozwala Autorkom programu „Zrównoważona szkoła” potraktować zajęcia techniczne jako podporę we wszystkich obszarach edukacji dla ZR.

F. Drejer analizując działania techniczne dziecka zauważa, że „W klasach I-III uczeń poznaje rzeczywistość techniczną przez pryzmat jej składowych, tj. rzeczy, czynności i zjawisk. Jest to poznanie aktywne, odbywające się w czasie praktycznego działania. Dzieci, projektując samodzielnie lub przy pomocy nauczyciela prace wytwórcze, planując sposób ich wykonania i realizując je, poznają surowce, ich cechy i właściwości, a także narzędzia i urządzenia niezbędne do ich wykonania.

⁷⁵ W. Lib, W. Walat, *Zajęcia techniczne w szkole podstawowej i gimnazjum*, [http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/docme ta data?id=131&from=publication](http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/docme%20ta%20data?id=131&from=publication). [data dostępu 16.07.2014]

Wzbogacają tym samym wiedzę o podstawowych problemach techniki i przyswajają język techniki (nazwy narzędzi, technologii, procesów)”⁷⁶.

Sytuacje edukacyjne kreowane przez nauczyciela powinny wdrażać dziecko do planowania własnych działań, wskazywać sposób doboru materiałów do różnych prac wytwórczych, uczyć oszczędnego gospodarowania materiałami, kształcić umiejętność posługiwania się prostą informacją techniczną. Szczególną uwagę należy zwrócić na wyrabianie nawyku przygotowania oraz przestrzegania ładu i porządku na stanowisku pracy, dbania o narzędzia i materiały, a także organizację pracy z uwzględnieniem podstawowych zasad bezpieczeństwa. Nacisk należy położyć na kształtowanie świadomości, że przestrzeganie zasad bezpieczeństwa jest konieczne w każdej sytuacji życiowej. Niemniej ważnym zadaniem jest wyrabianie u dzieci poczucia odpowiedzialności za wykonywaną pracę oraz zwracanie uwagi na jej estetykę.

Forma prowadzenia zajęć jest w dużej mierze uzależniona od bazy szkoły. Jednak, aby proces nauczania-uczenia się przebiegał efektywnie, należy jak najczęściej dokonywać ćwiczeń praktycznych oraz demonstracji, wspomagać nauczanie poprzez filmy, prezentacje multimedialne, wycieczki, spotkania z przedstawicielami zawodu. Przy wykonywaniu zadań wytwórczych z techniki wskazane jest dawanie uczniom wskazówek, przedstawianie przykładów, pozwalanie na wdrażanie własnych pomysłów oraz motywowanie do wyciągania wniosków z podejmowanych działań.

Zajęcia techniczne szczególnie rozwijają wielostronną aktywność ucznia, dlatego tak ważny jest sposób pracy nauczyciela, rozumiany jako dobór metod nauczania adekwatny do wieku uczniów, treści nauczania, środków dydaktycznych, celów i zadań pracy dydaktyczno-wychowawczej. Przy realizacji zagadnień technicznych proponuje się stosować wpisujący się w koncepcję Zrównoważonego Rozwoju katalog metod wielostronnego nauczania wg W. Okonia:

- metody praktyczne - praktyczne działanie nad wytworem,
- metody problemowe – tworzenie sytuacji problemowych i poszukiwanie sposobów ich rozwiązywania (burza mózgów, gry dydaktyczne, wyszukiwanie informacji z różnych źródeł),
- metody eksponujące – przyswajanie wiedzy przez ogląd (filmy, pokazy, prezentacje multimedialne),
- metody podające – przekazywanie uczniom określonych treści (pogadanka, opowiadanie, praca z książką),

⁷⁶ F. Drejer, *Wychowanie do techniki dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Jelenia Góra 2010, s. 36.

- inne (drama, wycieczki, spotkania z ciekawymi ludźmi, wystawy prac, organizowanie konkursów naukowo-technicznych, udział w akcjach ekologicznych).

Wprowadzanie dzieci w świat techniki opiera się na poznawaniu, odkrywaniu i przeżywaniu. Te płaszczyzny procesu nauczania muszą być dostosowane do psychofizycznego rozwoju i intelektualnego poziomu uczniów w młodszym wieku szkolnym oraz do ich możliwości percepcyjnych i kreatywnych. Samodzielna twórczość dziecka, pomimo dużej swobody musi opierać się na treściach kształcenia w klasach I-III, ponieważ tworzą one logiczną całość w zakresie tego, co uczeń powinien umieć, poznać i zrozumieć. Wychowanie do techniki wymaga od nauczyciela elastyczności i otwartości na pomysły uczniów, zainteresowania techniką, ale również odpowiedzialności za efekty prowadzenia procesu kształcenia ogólnotechnicznego.

ELEMENTY EDUKACJI EKONOMICZNEJ

Liczne teorie pedagogiczne eksponują temat kreatywności i innowacji jako podstawę dobrej edukacji.

Wychowanie i kształcenie twórczych obywateli stawia potrzebę stosowania obok metod podających działań aktywizujących, kładąc nacisk na pracę własną uczniów. Umiejętność uczenia się poprzez pryzmat swoich doświadczeń, eksperymentów, samodzielne rozwiązywanie problemów i podejmowanie decyzji to klucz do modelu nauczania wypracowanego przez Autorki niniejszego programu.

Przyjęty schemat edukacyjny pozwolił na wprowadzenie treści z zakresu ekonomii, w tym przedsiębiorczości, obejmując:

- rozumienie podstawowych zasad działania gospodarki,
- umiejętność stawiania celów,
- zdolność do wcielania pomysłów w czyn,
- doprowadzanie podjętych działań do celu,
- umiejętność podejmowania wyzwań,
- sprawność w realizowaniu planowanych przedsięwzięć,
- promowanie wzorca podstaw dobrego zarządzania,
- komunikowanie się i prowadzenie negocjacji,
- ocenę swoich mocnych i słabych stron,
- wdrażanie do odpowiedzialności za swoje postępowanie,
- rozwijanie świadomości zagadnień etycznych⁷⁷.

⁷⁷

http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11_090_pl.htm, [data dostępu: 30.07.2014].

Nauczanie w omawianym kontekście jest aktywnym procesem bazującym na samodzielnym poszukiwaniu właściwej drogi rozwiązania problemu. Od nauczyciela oczekuje się stosowania metod aktywizujących (w tym metody projektu) oraz holistycznego podejścia do edukacji ekonomicznej. Zaleca się organizowanie: spotkań z ekspertami (np. pracownikami instytucji finansowych, kolekcjonerami monet i banknotów, sprzedawcami, właścicielami firm, bankowcami), wycieczek do sklepów, hurtowni, mennicy, banków, kantorów, muzeów, biur podróży itd. W efekcie rodzą się pytania, lecz w poszukiwaniu odpowiedzi na nie wyruszają sami uczniowie, a nauczyciel jedynie wspiera ich inicjatywy. Nauczyciel nie daje gotowych rozwiązań i odpowiedzi, nie będąc ich jedynym źródłem wiedzy.

VI.4. FILAR EKOLOGII

10. EDUKACJA PRZYRODNICZA

Edukacja przyrodnicza w procesie nauczania/uczenia się w kl. I-III szkoły podstawowej jest czasem kształtowania i rozwijania elementarnych sposobów poznawania świata przyrody ożywionej i nieożywionej na bazie wiadomości, umiejętności i postaw nabytych przez uczniów w edukacji przedszkolnej. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla I etapu edukacji szkolnej określa zalecane warunki i sposoby realizacji treści nauczania podając, że „Wiedza przyrodnicza powinna być rozwijana głównie z wykorzystywaniem aktywizujących metod nauczania i różnych dostępnych źródeł informacji oraz w oparciu o obserwacje, badania i dziecięce eksperymentowanie”⁷⁸. W związku z tym nauczyciel tak powinien kształtować przestrzeń edukacyjną i organizację pracy, by uczeń mógł doświadczać, eksperymentować, uruchamiać wszystkie zmysły dla poznawania siebie, jako istoty przyrodniczej i otaczającego go świata. Sprzyjającym klimatem nabywania wiedzy i doświadczenia uroków przyrody jest środowisko naturalne, które pozwala na obserwowanie, smakowanie, dotykanie, wsłuchiwanie się, wąchanie, uruchamianie wyobraźni i intuicji jako podstawowych sposobów poznawania i integracji ucznia ze środowiskiem. Organizując lekcje w naturze umożliwiamy

⁷⁸ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Załącznik Nr 2 [Dz. U. z 18 czerwca 2014 r. Poz. 803.].

uczniom obcowanie z przyrodą, jej zjawiskami i bogactwem. Wdrażamy uczniów do globalnego spostrzegania przyrody jako „domu” dla wszystkich mieszkańców Ziemi wraz z „wyposażeniem” czyli bioróżnorodnością, w tym gatunkową. Zwracamy uwagę na zrównoważony rozwój, który obejmuje cztery elementy: gospodarczy, społeczny, środowiskowy i kulturowy. Edukacja przyrodnicza wiąże treści ekologiczne, zdrowotne i etyczne. Uczniowie poznając życie roślin i zwierząt w różnych ekosystemach zwracają uwagę na przyrodę polską, walory krajoznawczo - kulturowe własnej miejscowości, rejonu, kraju. Identyfikują się z małą i dużą Ojczyzną. Porównują piękno naszej przyrody z krajobrazami świata.

Zgodnie z założeniami edukacji globalnej rozumieją, że wszyscy ludzie ponoszą odpowiedzialność za ochronę zasobów przyrody ożywionej i nieożywionej. Wyjaśniają potrzeby obecnego pokolenia, ale też stoją na straży niszczenia globalnego świata przez przemysł, urbanistykę, działania gospodarcze i zarządzanie zasobami naturalnymi. Doceniając piękno świata przyrody działają na rzecz zrównoważonego rozwoju poprzez oszczędne gospodarowanie energią, wodą, stosowanie opakowań ekologicznych, segregację śmieci, zakładanie zieleńców, sadzenie drzew. Rolą nauczyciela jest też kształtowanie u uczniów postaw aktywnego wolontariusza „zielonej Ziemi”, czyli potrzeby działań ukierunkowanych na organizowanie akcji sprzątania klasy, terenu szkolnego, włączanie się w akcje ogólnopolskie „Sprzątanie Świata”, „Sprzątanie Ziemi”, „Sprzątanie Bałtyku” (akwenu wodnego w pobliżu szkoły), zbieranie nakrętek, elektrośmieci i innych. Zakres treści nauczania w kierunku poznawania zrównoważonego świata przyrody opiera się o działania etyczne wobec natury i jej zjawisk. Uczniowie przestrzegają zasad zdrowego stylu odżywiania i „mądrej”, ekologicznej turystyki, bez degradacji ekosystemów, w których spacerują, wypoczywają, bawią się czy uprawiają sporty niezależnie od pory roku. Zdają sobie sprawę z tego, że po nich przyjdą kolejni turyści z podobnymi potrzebami jak oni, więc dbają o zachowanie granic swojej i innych ingerencji w przyrodę, by nie zakłócić zrównoważonej dynamiki poszczególnych systemów.

Przy realizacji treści programowych zaleca się korzystanie z różnorodnych źródeł informacji jak: albumy, ilustracje, modele, okazy naturalne, plakaty, plansze, mapy, gry edukacyjne, strony internetowe, a także tworzenie ogrodów na działkach przyszkolnych i kącików przyrody w salach lekcyjnych z hodowlami roślin i zwierząt, zachęcających uczniów do działań praktycznych i aktywności poznawczej. Treści nauczania kierunkują do organizowania „zielonej ekoszkoly” i ekospotkań z np. ornitologiem, leśnikiem, rolnikiem, ogrodnikiem, pszczelarzem w ich naturalnym i ekologicznym środowisku lub w klasie. Ekospotkania

przyczynią się do zrozumienia i podniesienia poziomu świadomości ekologicznej uczniów w zakresie Zrównoważonego Rozwoju. Uczniowie poznają nowoczesne rozwiązania i technologie działalności ekologicznej przyjaznej dla środowiska naturalnego i dla człowieka.

Działania nauczyciela przy realizacji treści edukacji przyrodniczej powinny skupić się na modelowaniu u uczniów kreatywnego myślenia popartego prowadzeniem obserwacji, doświadczeń, eksperymentowania uczniowskiego, dokumentowania i prezentowania wyników obserwacji, wnioskowania, stawiania pytań dotyczących zjawisk zachodzących w przyrodzie, przewidywania niektórych zjawisk i procesów przyrodniczych i wyjaśniania prostych zależności pomiędzy zjawiskami naszego Wszechświata. Nowoczesny nauczyciel staje się inspiratorem i przewodnikiem w dociekaniu poznawczym uczniów. Włącza do lekcji treści związane ze zrównoważonym rozwojem i uświadamia uczniów, że ich wiedza i postawy mają realny wpływ na kondycję środowiska naturalnego w edukacji globalnej. Uwzględnia w procesie nauczania indywidualizację pracy z uczniem w zależności od potrzeb. Natomiast każdy uczeń powinien mieć czas na wyrażanie swojej aktywności przyrodniczej na miarę swoich możliwości i przy użyciu różnorodnych przyborów i pomocy (lornetki, szkła powiększające, mikroskopy, lupy, taśmy miernicze, kompas, globus, mapa, plan np. miejscowości, plansz, przeźroczy, filmu itp.) niezbędnych do zrozumienia nabywanej wiedzy i umiejętności. Polecane metody pracy to **aktywne metody nauki** z elementami zabaw w „odkrywcę”. Do odkrywania nowych pojęć przyrodniczych warto zastosować **metode wizualizacji**, dla usystematyzowania wiedzy **mapę pamięciową**, do rozwiązywania problemów **mapy mentalne**, które uczą myślenia i pomagają obrazowo znaleźć odpowiedzi na pytanie: *Dlaczego...?* Istotnym elementem pracy będą spacer, wycieczki i zajęcia terenowe z wykorzystaniem **metod czynnych** i **praktycznego działania** oraz metoda **projektu edukacyjnego**⁷⁹.

Treści przyrodnicze edukacji wczesnoszkolnej są „fundamentem” uczenia się biologii, fizyki, chemii, geografii, etyki na kolejnych etapach edukacji ucznia oraz startem zrównoważonych działań w zakresie życia w harmonii z przyrodą celem zachowania równowagi pomiędzy potrzebami różnych ludzi na całym świecie, a środowiskiem naturalnym globalnego świata.

⁷⁹ I. Fechner- Sędzicka, *Model pracy z uczniem zdolnym w szkole podstawowej. Jak praktycznie i systemowo zorganizować edukację uczniów zdolnych na poziomie szkoły podstawowej?*, Warszawa 2013, s.60-62.

11. WYCHOWANIE FIZYCZNE I EDUKACJA ZDROWOTNA

W strategii zrównoważonego świata mieści się aspekt kondycji zdrowotnej społeczeństwa interpretowany jako promowanie zdrowego stylu życia oraz kształtowanie aktywności ruchowej niezbędnej w różnych przejawach działalności człowieka. Ten społeczny wymiar ZR stanowi podstawowe zadanie wychowania fizycznego w opracowanym przez nas programie „Zrównoważona szkoła”. Zajęcia wychowania fizycznego powinny być dostosowane do potrzeb uczniów (po przeprowadzeniu diagnozy potrzeb). Ważne jest, aby uczniowie aktywnie uczestniczyli w planowaniu, realizacji i ewaluacji tych zajęć.

Nauczyciel realizujący zagadnienia w obszarze wychowania fizycznego na I etapie edukacyjnym ma dużą swobodę w stosowaniu rozwiązań metodyczno-organizacyjnych. Rozwój uczniów w wieku wczesnoszkolnym wymaga wdrażania różnorodnych metod i form pracy oraz szybkiego proponowania następujących po sobie zadań. Zgodnie z zasadą stopniowania trudności należy przechodzić od prostych ćwiczeń i form ruchowych do bardziej złożonych oraz związanych ze współzawodnictwem. W doborze treści, metod i form wskazane jest stosowanie formy zabawowej i zadaniowej oraz uatrakcyjnianie zajęć przyborami i przyrządami.

Łączenie w ZR zagadnień ochrony środowiska naturalnego i ochrony zdrowia, rozwijanie świadomości ekologicznej oraz zachowania proekologicznego, przejawia się w wychowaniu fizycznym w kształtowaniu dbałości o rozwój psychofizyczny, higieniczny tryb życia i kontakt z przyrodą. Zaleca się więc, aby jak najwięcej zajęć prowadzić przede wszystkim w terenie otwartym i na boisku szkolnym, natomiast we wszystkich formach aktywności ruchowej kłaść nacisk na zdrowie i bezpieczeństwo dzieci.

W planowaniu i realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych nauczyciel powinien uwzględniać:

- stosowanie ulubionych przez dzieci form aktywności rekreacyjno-sportowej, tj. gier zespołowych i sportów sezonowych, ponieważ są źródłem dobrego samopoczucia i uczą współdziałania w grupie rówieśniczej;
- proponowanie indywidualnych formy aktywności zdrowotnej i utylitarno-rekreacyjnej, które obok kształtowania umiejętności biegu, skoku, rzutów, wspinania, jazdy na wrotkach, sankach, łyżwach oraz pływania, przygotowują uczniów do samooceny rozwoju fizycznego i sprawności ruchowej;
- kształtowanie psychomotoryki poprzez nauczanie różnych form aktywności ruchowej oraz doskonalenie sprawności i nawyków;

- eksponowanie indywidualnych możliwości, upodobań i umiejętności ruchowych;
- wyzwalanie i rozwijanie inwencji twórczej.

Podczas realizacji programu konieczne jest uwzględnianie potrzeb, możliwości i zainteresowań uczniów oraz uwarunkowań zdrowotnych (np. wad postawy, astmy, alergii).

Zadania wychowania fizycznego to ważny element podpory ekologicznej i społecznej edukacji na rzecz ZR, z mocno zaakcentowanymi treściami prozdrowotnymi, ale również proekologicznymi. Rozwijanie podstawowych cech motorycznych towarzyszyć powinno kształtowaniu prawidłowej postawy ciała dziecka, dzięki właściwemu doborowi i stosowaniu ćwiczeń oraz przyjmowaniu poprawnej pozycji na zajęciach ruchowych i w ciągu całego dnia. Oprócz planowych zajęć wychowania fizycznego proponuje się organizować w trakcie zajęć szkolnych kilkuminutowe przerwy ruchowo-rekreacyjne, w zależności od potrzeb i możliwości psychofizycznych dzieci.

Ponadto nauczyciel wg własnego uznania w różnych momentach zajęć dydaktycznych powinien:

- wpajać uczniom potrzebę ruchu i zabaw ruchowych;
- wdrażać do przestrzegania zasad zdrowej rywalizacji;
- uwrażliwiać na konieczność dbania o higienę osobistą;
- zapoznawać uczniów ze znaczeniem właściwego odżywiania;
- przypominać o zachowaniu zasad bezpieczeństwa podczas kontaktu z lekami i środkami chemicznymi.

Zdrowie ucznia, a więc jego dobre samopoczucie fizyczne, psychiczne, społeczne i duchowe – to wielkie wyzwanie dla szkoły. W zapewnieniu prawidłowego funkcjonowania ucznia może pomóc dobra lekcja wychowania fizycznego. Radosna aktywność i przyjazne kontakty z rówieśnikami w dużym stopniu wpływają na prawidłowy, harmonijny rozwój, co przekłada się na osiągnięcia dziecka w karierze szkolnej.

VII. WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA CELÓW KSZTAŁCENIA PROGRAMU NAUCZANIA „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”

Celem nadrzędnym programu „Zrównoważona szkoła” jest kształtowanie tzw. **kompetencji przyszłości**, czyli wiedzy, umiejętności i postaw koniecznych dla świadomego, odpowiedzialnego za siebie i swoje otoczenie młodego człowieka. Kompetencje przyszłości mają mu pomóc w życiu dorosłym wdrażać poznane zasady.

Autorki opracowały wskaźniki osiągnięcia celów ZR, czyli cytując za S. Dylakiem „obserwowalne zachowania uczniów wobec i/lub w związku z określonymi obiektami uczenia się – materiałem nauczania”⁸⁰. Cele zostały podzielone na ogólne – po realizacji programu „Zrównoważona szkoła” oraz na wskaźniki zrównoważonego rozwoju w poszczególnych obszarach

WSKAŹNIKI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU PO REALIZACJI PROGRAMU „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”⁸¹:

Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest Zrównoważony Rozwój;
- wypowiada się na temat powiązań czterech obszarów ZR: przyrodniczego, społecznego, kulturalnego i ekonomicznego;
- wymienia problemy, które są przyczyną niezrównoważonego funkcjonowania świata, jak: nadmierna eksploatacja zasobów przyrodniczych, zanieczyszczenie środowiska, nadmierna konsumpcja, niesprawiedliwość społeczna;
- przejawia zainteresowanie i szacunek wobec różnorodności biologicznej, społecznej, kulturowej i ekonomicznej;

⁸⁰ S. Dylak (red.), *Metodyka kształcenia strategią wyprzedzającą*, Poznań 2011, s.31

⁸¹ Opracowane na podstawie wskaźników Zrównoważonego Rozwoju Rządowego Panelu Ekspertów ds. Zrównoważonego Rozwoju Wielkiej Brytanii (SDEP) i ich listy kompetencji odnoszących się bezpośrednio do efektów EZR. Cyt. za: A. Batorczyk, *Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju w Polsce i w Wielkiej Brytanii. Rozprawa doktorska*, Warszawa 2013. Por. też <http://www.eduinfo.pl/art.php?action=more&id=2568&idg=26> [data dostępu: 10-30.05.2014]. Por. program nauczania „Zrównoważona szkoła”, s. 26-30.

- analizuje różne informacje na temat Zrównoważonego Rozwoju i zestawia je z własnymi obserwacjami otoczenia i osobistymi doświadczeniami;
- wyciąga wnioski i przewiduje konsekwencje planowanych działań;
- zna utwory z „Listy lektur Zrównoważonego Rozwoju”;
- współtworzy środowisko Zrównoważonego Rozwoju w swojej klasie i szkole, przestrzegając zasad ZR i promując te zasady wśród rówieśników i dorosłych);
- myśli analogicznie i dostrzega związek między „zrównoważoną szkołą” a „zrównoważonym światem”.

WSKAŹNIKI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W OKREŚLONYCH OBSZARACH:

VII.1. WSPÓLZALEŻNOŚĆ KULTURY, SPOŁECZEŃSTWA, EKOLOGII I EKONOMII

Uczeń:

- omawia związki pomiędzy środowiskiem przyrodniczym a działaniami człowieka, zarówno negatywne (np. eksploatacja zasobów, zanieczyszczenie środowiska), jak i pozytywne (obrazowanie natury w kulturze, tradycja i folklor jako część dziedzictwa społecznego, działania na rzecz ochrony środowiska);
- rozumie, czym jest sprawiedliwość społeczna;
- wyjaśnia podstawowe zasady ekonomii, jak: produkcja, handel i konsumpcja w kontekście zasad Zrównoważonego Rozwoju;
- wyjaśnia (w miarę swoich możliwości) związki pomiędzy:
 - 1) **ekonomią a kulturą** (m.in. konieczność ochrony praw autorskich, kultura jako rozrywka i jako dziedzictwo),
 - 2) **ekonomią a przyrodą** (np. eksploatowanie zasobów naturalnych a poszukiwanie alternatywnych źródeł energii, fabryki zanieczyszczające środowisko a te, które są ekologiczne);
 - 3) **ekonomią a społeczeństwem** (np. „pozorna oszczędność” na ekologii dziś a konsekwencje dla przyszłych pokoleń, poprawa jakości życia społeczeństwa nie może się odbywać kosztem innych społeczeństw, promowanie zrównoważonej konsumpcji);
 - 4) **kulturą a przyrodą** (naśladowanie natury w kulturze, podtrzymywanie tradycji, działania artystów na rzecz Zrównoważonego Rozwoju);
 - 5) **kulturą a społeczeństwem** (jak: kultura – wspólnym dziedzictwem ludzkości, kultura - językiem świata).

VII.2. OBYWATELSTWO ZRÓWNOWAŻONEGO ŚWIATA. PRAWA I OBOWIĄZKI, UCZESTNICTWO I WSPÓŁPRACA

Uczeń:

- przestrzega zasad ZR w codziennym życiu;
- dba o funkcjonowanie swojej grupy rówieśniczej w klasie zgodnie z zasadami ZR oraz sprawdza, czy zasady ZR są przestrzegane w jego szkole⁸²;
- wypowiada się na temat celowości działań na rzecz swojej lokalności (przyrody, społeczności, kultury i gospodarki) jako części działań na rzecz całego świata;
- jest zaangażowany w działania na rzecz ZR (artystyczne, edukacyjne, charytatywne i in.);
- promuje zasady ZR jako perspektywę na lepsze jutro dla świata przyrody i ludzi („Zrównoważony świat to świat szczęśliwy!”).

VII.3. DLA PRZYSZŁYCH POKOLEŃ – ICH POTRZEBY I PRAWA

Uczeń:

- wymienia zasady ZR;
- współredagował „Motto Równiachy” oraz „Mały leksykon Zrównoważonego Rozwoju”;
- analizuje swoje postępowanie w kontekście zasad ZR:
 - członka społeczeństwa,
 - mieszkańca Ziemi,
 - ekologa,
 - dziedzica tradycji,
 - zrównoważonego konsumenta,
 - wolontariusza;
- wprowadził zmiany w życiu swoim i zachęca do tych zmian innych;
- przewiduje konsekwencje wprowadzania zasad ZR (pozytywne i negatywne).

⁸² Szczegółowe wytyczne w suplemencie pt. „Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata”.

VII.4. RÓŻNORODNOŚĆ ZRÓWNOWAŻONEGO ŚWIATA – KULTUROWA, SPOŁECZNA, EKOLOGICZNA I EKONOMICZNA

Uczeń:

- tłumaczy, dlaczego tak ważna jest różnorodność kulturowa, społeczna, ekonomiczna i biologiczna Ziemi,
- wykazuje zainteresowanie różnorodnością otaczającego go świata, czyli zróżnicowaniem kulturowym, społecznym i biologicznym w swoim regionie;
- bierze udział w lokalnych wydarzeniach kulturalnych i społecznych;
- angażuje się w działania artystyczne i debaty tematyczne na temat zróżnicowania zrównoważonego świata.

VII.5. RÓWNOWAGA – JAKOŚĆ ŻYCIA, RÓWNOŚĆ I SPRAWIEDLIWOŚĆ SPOŁECZNA

Uczeń:

- opowiada się za sprawiedliwością i zachowaniem zasad moralnych w życiu społecznym;
- bierze udział w działaniach charytatywnych na rzecz pomocy biednym i innym ludziom potrzebującym wsparcia;
- wyraża sprzeciw wobec niesprawiedliwości społecznej i wszelkim działaniom nieetycznym;
- wyjaśnia różnicę pomiędzy potrzebami a zachciankami, stara się być zrównoważonym konsumentem;
- jest przeciwny wobec niesprawiedliwego handlu, wyzyskowi społecznemu oraz nadmiernej eksploatacji dóbr naturalnych;
- wyjaśnia, że działania dla ZR mają na celu poprawę jakości życia całej ludzkości (a nie wysoką jakość życia jednych ludzi kosztem drugich).

VII.6. WPROWADZENIE ZMIAN NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Uczeń:

- ma świadomość, że zasoby naturalne Ziemi mogą się wyczerpać, dlatego świat nie może rozwijać się tak, jak to robi obecnie, czyli wciąż eksploatując dobra naturalne;

- podaje przykłady zrównoważonego życia na podstawie poznanych lektur ZR i własnych obserwacji;
- planuje i wprowadza zmiany w swoim najbliższym środowisku (klasie, szkole, domu rodzinnym, regionie);
- bierze udział w edukacji innych i promowaniu zasad ZR przez działania artystyczne (happeningi, inscenizacje, plastykę i in.);
- czuje się Gospodarzem Świata i stara się dbać o Ziemię jako wspólne dobro.

VII.7. PLANOWANIE PRZYSZŁOŚCI WG ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Uczeń:

- stosuje „zasadę przezorności” i ostrożności w trosce o dobro planety, wiedząc, że „różni ludzie chcą osiągać cele w różny sposób”⁸³,
- przewiduje możliwe konsekwencje dla przyrody i ludzkości nadmiernej konsumpcji;
- wymienia konsekwencje ekologiczne nieposzanowania dla przyrody i jej zasobów, zanieczyszczenia i degradacji środowiska naturalnego;
- rozmawia na temat lektur dla dzieci, w których są opisane możliwe konsekwencje:
 - negatywne, jeśli ludzkość się nie zmieni,
 - pozytywne – jeśli zechce wdrażać ideę zrównoważonego świata;
- poprzez osobiste przestrzeganie i realizowanie zasad ZR stara się promować ideę Zrównoważonego Rozwoju;
- angażuje się w akcje charytatywne, happeningi i inne działania dla ZR;
- tłumaczy, dlaczego obecne decyzje i działania jednostek i społeczeństw będą miały wpływ na to, co będzie w przyszłości.

⁸³ Cyt. za: A. Batorczyk, dz. cyt.

VIII. ZAŁOŻENIA EWALUACYJNE I SPOSOBY OCENIANIA

Ewaluacja jest wartościowaniem, oceną, szacowaniem zalet i wartości, procesem zbierania danych i ich interpretacji w celu podejmowania decyzji, dotyczących doboru środków do osiągnięcia określonych celów.

Ewaluację należy postrzegać jako refleksję, w której wyróżnić można różne niuanse i typy refleksyjności, jak:

- refleksyjność jako postawa krytyczna;
- refleksyjność jako zamysł nad celem, sposobem i kontekstem działań;
- refleksyjność jako potrzeba świadomego projektowania działań;
- analityczny zamysł nad rzeczywistością jako kompozycją wielości komponentów i uwarunkowań;
- refleksyjność jako korekta, widzenie potrzeby zmiany;
- refleksyjność jako przedsiębiorczość i poczucie potrzeby sprawczego działania;
- refleksyjność jako świadomość własnej tożsamości⁸⁴.

Wszystkie wymienione typy refleksyjności stają się motywem **ewaluacji zorientowanej na rozwój**, czyli powziętej nie tylko z zamiarem dokonania diagnozy ale również prognozy, wskazania potencjałów rozwojowych.

Istnieją trzy kluczowe cechy, które dokładniej określają to, czym powinna być ewaluacja:

1. Ewaluacja powinna pociągać za sobą wydawanie sądu o wartości lub wartościować działanie. Wymaga to określenia jasnych kryteriów, standardów i wartości, w oparciu o które można mierzyć sukces.
2. Ewaluacja powinna być jawna i wyraźnie sprecyzowana. Nie jest możliwe podnoszenie jakości naszej działalności bez jednoczesnego sprawdzenia i analizowania jej mocnych i słabych stron.
3. Wyniki ewaluacji powinny być w stanie wspierać podejmowanie decyzji. Ewaluacja jest decydującą i integralną częścią zarówno formalnego i nieformalnego cyklu planowania⁸⁵.

⁸⁴ L. Korporowicz, *Ewaluacja jako animacja. W kierunku ewaluacji piątej generacji*, [w:] *Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Refleksje*, red. G. Mazurkiewicz, Kraków 2011, s. 45.

Ewaluację osiągnięć ucznia można przeprowadzić na podstawie pomiaru dydaktycznego, którego istotą jest uwolnienie wyników kontroli z elementów subiektywnych. Układem odniesienia wyniku każdego ucznia są wymagania programowe. Narzędziami pomiaru dydaktycznego są testy.

Teoria pomiaru dydaktycznego wyróżnia dwa rodzaje testów, odpowiadające pomiarowi jednostopniowemu i wielostopniowemu⁸⁶.

Zaś pomiar dydaktyczny jest to „czynność badawcza polegająca na ustaleniu, czy jednostka spełnia określone wymagania w zakresie umiejętności wykonywania pewnych operacji (...) w ściśle ustalonych zewnętrznych i wewnętrznych warunkach edukacji”⁸⁷. Przedmiotem pomiaru dydaktycznego są różne właściwości zachowania się, cechy osobowości lub posiadane wiadomości i umiejętności jednostek jako wynik procesu kształcenia⁸⁸.

Ocenianie jest integralną częścią procesu nauczania – uczenia się.

Celem oceniania jest pozyskiwanie informacji o:

- poziomie osiągnięć edukacyjnych
- postępach, trudnościach i specjalnych uzdolnieniach dziecka.

Ocenianie służy wspieraniu szkolnej kariery uczniów oraz motywuje ich do nauki. Projektowanie edukacji wymaga dokładnego poznania uczniów i respektowania indywidualnej drogi rozwoju, aby każde dziecko mogło odnieść sukces na miarę swoich możliwości.

Planując ocenianie, nauczyciel powinien określić wymagania wobec uczniów uwzględniając sferę poznawczą, motywacyjną i społeczną, czyli:

- materiał, który uczeń powinien opanować,
- aktywność i zaangażowanie podczas zajęć,
- umiejętność współpracy w grupie.

W procesie monitorowania oceniania należy korzystać z różnych źródeł dających możliwość analizy procesu uczenia się, jak:

- rozmowy,
- obserwacje,
- zadania praktyczne,

⁸⁵ K. Aspinwall, T. Simkins, J. F. Wikinson, J. McAuley, *Co to ewaluacja?* [w:] *Ewaluacja w szkole. Wybór testów*, red. H. Mizerek, Olsztyn 1997, s. 34-37.

⁸⁶ B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką, bliżej dydaktyki*, Warszawa 1997.

⁸⁷ W. Kubielski, *Podstawy pomiaru, konstruowania i ewaluacji testu dydaktycznego*, Warszawa 2006, s. 14.

⁸⁸ Tamże, s. 37-38.

- karty badania umiejętności,
- testy kompetencji,
- przeglądy wytworów pracy dziecka,
- badania socjometryczne,
- karty samooceny.

W klasach I-III występuje:

- **ocenie bieżące**, rejestrowane przez nauczycieli w dzienniku lekcyjnym wg skali i symboliki opisanej w statucie danej szkoły, informujące o bieżących postępach ucznia zgodnie z ustalonymi kryteriami oceniania;
- **ocena opisowa** (śródroczna i roczna) odnosząca się do wiadomości i umiejętności ze wszystkich edukacji w ramach wymagań podstawy programowej, uwzględniająca możliwości dziecka i jego wkład pracy oraz dająca informację o tym, co już dziecko umie, nad czym musi popracować i jak to zrobić.

W I etapie edukacji warto stosować nowoczesne metody oceniania, które są efektywnym sposobem podnoszenia osiągnięć uczniów, tj. **ocenie kształtujące**.

Ocenianie to w założeniu ma uczyć uczniów uczenia się. Jego strategia polega na pozyskiwaniu przez ucznia informacji zwrotnej ukierunkowującej i pomagającej uczyć się, dokonywaniu samooceny, przedstawianiu uczniom celów zajęć oraz preferowaniu formy pracy w grupach.

Oceniając uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi należy docenić nie tylko efekt końcowy ale również włożony w pracę wysiłek, poświęcony zadaniu czas.

Nauczyciel wdrażający ocenianie kształtujące stosuje następujące jego elementy:

1. określa cele lekcji i formułuje je w języku zrozumiałym dla ucznia,
2. ustala wraz z uczniami kryteria oceniania, czyli to, co będzie brał pod uwagę przy ocenie pracy ucznia,
3. stosuje efektywną informację zwrotną,
4. rozróżnia funkcje oceny sumującej i kształtującej,
5. buduje atmosferę uczenia się, poprzez pracę z uczniami i rodzicami,
6. potrafi sformułować pytania kluczowe, które skłaniają uczniów do myślenia,
7. potrafi zadawać pytania, które angażują samego ucznia w lekcję, stara się włączać wszystkich uczniów w myślenie nad rozwiązywaniem problemu, który postawił,

8. stosuje efektywną informację zwrotną, która powinna zawierać wyszczególnione i docenione elementy pracy ucznia, odnotować to, co wymaga poprawy, powinna zawierać również wskazówki, w jaki sposób uczeń powinien poprawić konkretną pracę oraz wskazówki, w jakim kierunku uczeń powinien pracować dalej,
9. wprowadza samoocenę i ocenę koleżeńską⁸⁹.

Stosowanie w praktyce oceniania kształtującego wymaga dużego zaangażowania ze strony nauczyciela i ucznia, ale ta metoda uznawana jest za jedną z najbardziej efektywnych metod celowego uczenia się.

Skuteczność procesu edukacyjnego wymaga systematycznego pozyskiwania rzetelnych informacji dotyczących osiągnięć ucznia, ale także działań dydaktyczno-wychowawczych w kontekście realizacji programu nauczania, standardów pracy nauczyciela oraz jej ewaluacji (doboru metod, form i pomocy dydaktycznych).

Ocenianie, zwłaszcza na etapie edukacji wczesnoszkolnej nie jest procesem łatwym, ponieważ oddziałuje na dziecko oraz kształtuje jego postrzeganie świata i siebie samego. Wymaga od nauczyciela odpowiedzialności i rzetelności w organizowaniu celowej obserwacji, opartej na systematycznym monitorowaniu rozwoju uczniów.

⁸⁹ Por. <http://www.ceo.org.pl/pl/ok/news/elementy-oceniania-kszaltujacego>. [data dostępu 26.07.2014]

IX. MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

1. *Alternatywna polityka energetyczna do 2030 roku. Raport techniczno-metodologiczny*, Instytut na rzecz „Ekorozwoju, Warszawa 2009.
2. Aspinwall K., Simkins T., Wikinson J.F., McAuley J., *Co to ewaluacja?* [w:] *Ewaluacja w szkole. Wybór testów*, red. H. Mizerek, Olsztyn 1997.
3. Bailey G., Law F., *Moje pieniądze. Wszystko co trzeba wiedzieć o sztuce zarabiania, wydawania i oszczędzania*, Kielce 2009.
4. Bartosiński J., *Technika w klasach I-III. Przykłady prac*, Kielce 1992.
5. Batorczyk A., *Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju w Polsce i w Wielkiej Brytanii. Rozprawa doktorska*, Warszawa 2013.
6. Bruner J., *The process s of education*, USA 1966.
7. Carley M., Spapens P., *Dzielenie się światem – zrównoważony sposób życia i globalnie sprawiedliwy dostęp do zasobów naturalnych w XXI wieku*, Warszawa 2000.
8. Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. I, Lublin-Kielce 2003.
9. Cichy D. , *Edukacja środowiskowa w polskiej szkole*, [w:] Tuszyńska L. (red), *Edukacja Środowiskowa Społeczności Lokalnych w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej*, Warszawa 2005.
10. Czelakowska D., *Metodyka edukacji polonistycznej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Kraków 2010.
11. Delors J. (red.), *Edukacja, jest w niej ukryty skarb*, raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, Warszawa 1998.
12. Derlukiewicz M., *Jak napisać program nauczania*, [w:] *Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja*, ORE, Warszawa.
13. Drejer F., *Wychowanie do techniki dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Jelenia Góra 2010.
14. Dumond H., Istance D., Benavides F. (red.), *Istota uczenia się Wykorzystanie wyników badań w praktyce*, Paryż-Warszawa 2013.
15. Dylak S. (red.), *Metodyka kształcenia strategią wyprzedzającą*, Poznań 2011.
16. Dylak S., *Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli*, [w:] *Współczesność a kształcenie nauczycieli*, (red) H. Kwiatkowska, T. Lewicki, S. Dylak, Warszawa 2000.
17. Dylak S., *Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania*, Warszawa 2000.

18. *Edukacja ku zmianie: podręcznik edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju*, www.baltic.edu.pl.
19. *Europa w perspektywie roku 2050*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2007.
20. Fechner- Sędzicka I., *Model pracy z uczniem zdolnym w szkole podstawowej. Jak praktycznie i systemowo zorganizować edukację uczniów zdolnych na poziomie szkoły podstawowej?*, Warszawa 2013.
21. Gajuś-Lankamer E., Wójcik A.M., *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. Poradnik dla nauczycieli i studentów*, Lublin 2010.
22. Gajuś-Lankamer E., Wójcik A.M., *Analiza ciągłości edukacji dla zrównoważonego rozwoju w aspekcie środowiskowym na różnych poziomach kształcenia ogólnego w Polsce*, [w:] Borys T.(red.), *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. Tom IV Edukacja dla ładu środowiskowego*, Wrocław 2010.
23. Galant A., *Ewaluacja programu nauczania*, [w:] *Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja*, Warszawa 2013.
24. Hanisz J., *Układanie i rozwiązywanie zadań metodą „kruszenia”*. „Życie szkoły”, 1990 nr 8.
25. Jäder M., *Krok... w kierunku kreatywności. Program stymulowania twórczości na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Kraków 2005.
26. Kassenber A., *Wyzwania i możliwości dla rozwoju z punktu widzenia globalnych problemów ekologicznych*, http://www.pte.pl/pliki/2/11/Artykul_AKassenberg.pdf.
27. Kassenberg A., Welfens M.J. (red.), *Ocena efektywności na rzecz Zrównoważonego Rozwoju*, Warszawa 2006.
28. Karbowniczek J. (red.), *Mały Leksykon Pedagoga Wczesnoszkolnego*, Warszawa 2014.
29. Kazberuk J., *Nauczanie pracy–techniki w klasach I-III. Zarys metodyki*, Warszawa 1990.
30. Kielar-Turska M., *Średnie dzieciństwo – wiek przedszkolny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki*, red. J. Trempała, Warszawa 2011.
31. Kirenka J., Zubrzycka-Maciąg T., Wosik-Kawała D. (red.), *Wychowanie wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011.
32. Klim-Klimaszewska A. (red.), *Ciągłość i zmiana w pedagogice XXI wieku*, cz. 2, Siedle 2007.
33. Klim-Klimaszewska A. (red.), *Konflikt pokoleń czy różnic cywilizacyjnych? cz. 2: Personalizacja czy socjalizacja w teorii i praktyce pokoleniowej*, Siedlce 2006.

34. Klim-Klimaszewska A. (red.), *Pedagog jednej czy wielu dróg?* cz. 2, Siedlce 2005.
35. Klim-Klimaszewska A., *Wspomaganie procesu adaptacji dziecka do środowiska przedszkolnego*, Siedlce 2007.
36. Klus-Stańska D., Kruszyńska, Dagieli M. (red.), *Edukacja polonistyczna na rozdrożach: spotkania z językiem polskim w klasach I-III*, Olsztyn 1999.
37. Komorowska H., *O programach w kształceniu ogólnym i zawodowym*, Warszawa 2012.
38. Korporowicz L., *Ewaluacja jako animacja. W kierunku ewaluacji piątej generacji*, [w:] *Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Refleksje*, red. G. Mazurkiewicz, Kraków 2011.
39. Kozłowski S., *Przyszłość Ekorozwoju*, Lublin 2005.
40. Krygowska Z., *Zarys dydaktyki matematyki, T I-III*, Warszawa 1980.
41. Kubiczek B., *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się? – poradnik nauczyciela*, Opole 2007.
42. Kubielski W., *Podstawy pomiaru, konstruowania i ewaluacji testu dydaktycznego*, Warszawa 2006.
43. Kucharska B., Szymańska M.F., *Sprawozdanie z konferencji BBCC nt. Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju. 26-28 maja 2014 r. Chełm, „Edukacja Elementarna w teorii i w praktyce”, 3/2014, nr 33.*
44. Lib W., Walat W., *Zajęcia techniczne w szkole podstawowej i gimnazjum*, Materiały edukacyjne przygotowane dla potrzeb projektu „Wdrażanie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół”, CODN 2009.
45. *Lokomotywa. Program edukacji wczesnoszkolnej* (klasy 1–3 szkoły podstawowej), GWO, Gdańsk 2014.
46. Mazurkiewicz G. (red.), *Ewaluacja jako odpowiedź Odpowiedzialni nauczyciela w zmieniającym się świecie*, Kraków 2014.
47. Mazurkiewicz G. (red.), *Jak być jeszcze lepszym? Ewaluacja w edukacji*, Kraków 2012.
48. Mazurkiewicz G. (red.), *Jakość edukacji. Różne perspektywy*, Kraków 2012.
49. Michalak R., *Aktywizowanie ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*, Poznań 2004.
50. Michejda-Kowalska K., *O dziecięcej wyobraźni plastycznej, czyli jak inspirować dziecko do twórczości*, Warszawa 1987.
51. Mikina A., Zajac B., *Metoda projektów nie tylko w gimnazjum, Poradnik dla nauczycieli i dyrektorów szkół*, Warszawa 2012.
52. Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką, bliżej dydaktyki*, Warszawa 1997.

53. Nowik J., *Kształcenie matematyczne w edukacji wczesnoszkolnej. Poradnik dla nauczyciela*, Wyd. Nowik, Opole 2011.
54. Okoń W., *Podstawy wykształcenia ogólnego*, Warszawa 1967.
55. Okoń W., *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, Warszawa 1987.
56. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
57. Ostrowska K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Warszawa 1998.
58. Popek S., *Psychologia twórczości plastycznej*, Kraków 2010.
59. Półturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 2004.
60. Pramling Samuelsson I., Kaga Y., *Introduction [w:] The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008.
61. Pressoir E., *Preconditions for young children's learning and practice for sustainable development, [w:] The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008.
62. Pressoir E., *Preconditions for young children's learning and practice for sustainable development, [w:] The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008.
63. *Program nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie–wybór–ewaluacja*, Warszawa 2013.
64. Puślecki Wł. (red.), *Kształcenie wczesnoszkolne na przełomie tysiącleci*, Warszawa 2000.
65. Salcher A., *Utalentowany uczeń i jego wrogowie*, Rzeszów 2009.
66. Sawrycki W., Wróblewski E. (red.), *Edukacja polonistyczna w obliczu przemian kulturowych Europy dawniej i dziś*, Toruń 2009.
67. Siwek H., *Czynnościowe nauczanie matematyki*, Warszawa 1998.
68. Siwek H., *Dydaktyka matematyki. Teoria i zastosowania w matematyce szkolnej*, Warszawa 2005.
69. Sowiński S. (red.), *Etyka w życiu publicznym*, Warszawa 2012.
70. Walat A., *O konstrukcjonizmie i 8 zasadach efektywnego uczenia się*, www.meritum.pl.
71. *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2011.
72. Yan L., Fengfeng L., *Building a haonious society and ECE for sustainable development, [w:] The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008.
73. Zaremba D., *Sztuka nauczania matematyki w szkole podstawowej i gimnazjum*, Gdańsk 2004
74. Zubrzycka-Maciąg T., Wosik-Kawala D. (red.), *Kompetencje diagnostyczne i terapeutyczne nauczyciela*, Kraków 2011.

75. Zubrzycka-Maciąg T., Wosik-Kawała D., *Wychowanie w szkole: wskazówki dla nauczycieli*, Lublin 2010.
76. Żukowski R., *Zdrowie – Ruch – Fair Play*, Warszawa 2001.

Przepisy prawne, raporty i ekspertyzy:

1. Ekspertyza dotycząca Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w Polsce
http://ww.mos.gov.pl/kategoria/5125_educacja_dla_zrownowazonego_rozwoju.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, rozdz. I, art.5.,
<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/5.htm>.
3. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji dla XXI w. pod przewodnictwem Jacquesa'a Delorsa: *Edukacja jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998.
4. Rozporządzenie MEN z dnia 10 maja 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz. U. z dn. 14 maja 2013 r., poz. 560).
5. Rozporządzenie MEN z dnia 11 października 2013 r. w sprawie wczesnego wspomaganie dzieci (Dz. U. z dn. 22 lutego 2012 r., poz. 204).
6. Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz. U. z dn. 24 kwietnia 1992 r.).
7. Rozporządzenie MEN z dnia 21 czerwca 2012 r. w sprawie dopuszczenia do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz. U. z dn. 3 lipca 2012 r., poz. 752).
8. Rozporządzenie MEN z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno – wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim (Dz. U. z dn. 7 maja 2013 r., poz. 529).
9. Rozporządzenie MEN z dnia 25 marca 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz. U. z dn. 14 kwietnia 2014 r., poz. 478).
10. Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach nauczania w (Dz. U. z dn. 7 maja 2013 r., poz. 532).

11. Rozporządzenie MEN z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. z dn. 22 lutego 2012 r., poz. 204).
12. Rozporządzenie MEN z dnia 8 lipca 2014 r. w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz. U. , poz.909) z dnia 9 lipca 2014 r.).
13. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. z dn. 31 sierpnia 2012 r., poz. 982).
14. Rozporządzeniem MEN z dnia 30 maja 2014 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dn. 18 czerwca 2014, poz. 803).
15. Rozporządzeniu MEN z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 27 sierpnia 2012 r., poz. 977 ze zm.).
16. Strategia Zrównoważonego Rozwoju do roku 2025 w Polsce.
17. Ustawa z dnia 7 września 1991 o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 ze zm. z dnia 21 lutego 2014 r.).

SŁOWNICZEK

ZR – Zrównoważony Rozwój

EZR – Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju

SPE – Specjalne Potrzeby Edukacyjne

UE – Unia Europejska

The logo features the words "mind" and "Steps" in a stylized font. "mind" is written in a bold, red, sans-serif font, while "Steps" is written in a green, cursive script font. The text is enclosed within a large, semi-circular arc that is red on the top right and green on the bottom left.

mind Steps

